

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

मृद व जलसंधारण विभाग

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर
२०२२

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

मृद व जलसंधारण विभाग

(तीन)

अनुक्रमणिका

पृष्ठ क्रमांक

मृद व जलसंधारण विभाग

१. प्रस्तावना --	१
१) मृद व जलसंधारण विभागाची रचना व संघटना तक्ता	३
२) मृद व जलसंधारण विभागाची प्रधान लेखाशिर्ष सारांश तक्ता.	४
३) मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील जलसंधारण यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा	५
४) मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील जिल्हा परिषद (ल. पा.) यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा	७
२. जलसंधारण विभागाच्या योजना --	
जलसंधारण विभागाची कार्ये-	
अ) राज्य पुरस्कृत योजना -	
१) लघु सिंचन (जलसंधारण) प्रकल्पांचे सर्वेक्षण योजना	१२
२) नवीन प्रकल्पांच्या उभारणी व प्रगतीपथावरील प्रकल्प पूर्ण करण्याची योजना	१३
३) जलसंधारण महामंडळ	१४
४) पूर्ण झालेल्या जलसंधारण प्रकल्पांचे परिरक्षण व दुरुस्ती योजना	१६
५) मुख्यमंत्री जलसंवर्धन योजना	१७
६) जुन्या मालगुजारी तलावांची पुनर्बांधणी व मजबुतीकरण	१७
७) जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी)	१७
ब) केंद्र पुरस्कृत व केंद्र सहाय्यित योजना -	
१) स्थानिक सहभागातून जलस्रोतांची दुरुस्ती, नुतनीकरण व पुनर्स्थापन (RRR)	१८
२) राज्यातील लहान पाटबंधारे योजनांची प्रगणना	१९
३) राष्ट्रीय कृषी विकास योजना	२०

मृदसंधारण

पृष्ठ क्र.

१. प्रस्तावना --

१) मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील मृदसंधारण यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा ..	२४
२) मृद व जलसंधारण कार्यक्रमांतर्गत राबविण्यात येणारे विविध उपचार	२६

२. मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रमांतर्गत विविध राज्य/केंद्र पुरस्कृत योजना

अ) राज्य योजना -

१) गाळमुक्त धरण व गाळयुक्त शिवार	२९
२) जलसमृद्धी (अर्थमुक्ती) यंत्रसामग्री व्याज अर्थ सहाय्य योजना	२९
३) सिमेंट बांध बांधण्याचा कार्यक्रम	३०
४) पाणलोट विकास चळवळ कार्यक्रम	३०
५) आदर्श गांव विकास कार्यक्रम	३१
६) मृद व जलसंधारण उपाय योजनाद्वारे जमिनीचा विकास एकात्मिक (गतीमान) पाणलोट विकास कार्यक्रम.. .. .	३१

ब) केंद्र पुरस्कृत योजना -

१) प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना- पाणलोट विकास घटक १.०	३२
२) प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना- पाणलोट विकास घटक २.०	३२
३) महाष्ट्रातील नंदूरबार व बुलढाणा जिल्ह्यातील ५१ हवामान अनुकूल व संवेदनक्षम गावांकरिता कृषी तंत्रज्ञान व पाण्याचे .. कार्यक्षम व्यवस्थापनाकरिता प्रकल्प (१००% केंद्र पुरस्कृत)	३४

३. वित्तीय तक्ते व शासन निर्णय, विवरणपत्रे --

१) वित्तीय तक्ते	३९
२) शासन निर्णय, दि. १०/१०/२०१३ विवरणपत्र-१.. .. .	४३
३) शासन निर्णय, दि. १५/१०/२०१३ विवरणपत्र-२.. .. .	४६
४) महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम, २००० यात आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम दिनांक १०/८/२०१८.. .. .	४९

४. मृद व जलसंधारण विभागातील पदांसंदर्भातील माहिती दर्शविणारी प्रपत्रे --

१) विवरणपत्र	५३
मृद व जलसंधारण विभागाच्या मंत्रालय खुद्द आस्थापनेवरील मंजूर पदांचा तपशील	
२) विवरणपत्र-अ	५४
जलसंधारण विभागाच्या क्षेत्रिय यंत्रणेचा फेररचित आकृतिबंधाचा गोषवारा	
३) विवरणपत्र-अ (१)	५५
आयुक्त, जलसंधारण कार्यालय (प्रशासन व वित्त शाखा)	
४) विवरणपत्र-अ (२)	५५
अपर आयुक्त, (जलसंधारण)	
५) विवरणपत्र-अ (३)	५६
अपर आयुक्त, (मृदसंधारण)	
६) विवरणपत्र-अ (४)	५६
सह संचालक, (अर्थ व सांख्यिकी सेवा कक्ष)	
७) विवरणपत्र-अ (५)	५७
आयुक्त, मृद व जलसंधारण कार्यालयातील माहिती तंत्रज्ञान समन्वय, संकल्प चित्र व प्रशिक्षण कक्षाचा आकृतिबंध	
८) विवरणपत्र-ब	५८
प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी कार्यालयाचा आकृतिबंध (टाणे, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर)	
९) विवरणपत्र-क	५९
प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण पथक (मृद व जलसंधारण) (पुणे, औरंगाबाद, नागपूर)	
१०) विवरणपत्र-ड	६०
जिल्हा जलसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (१९ जिल्हे)	
११) विवरणपत्र-ड (१)	६१
जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (३४ जिल्हे)	

(सहा)

१२)	विवरणपत्र-ड (२)	..	..	..	..	..	..	..	६२
	जिल्हा परिषद (ल. पा. विभाग) आकृतिबंध								
१३)	विवरणपत्र-इ	..	..	..	..	..	..	..	६२
	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (१२७ उप विभागीय कार्यालये)								
१४)	विवरणपत्र-इ (१)	..	..	..	..	..	..	..	६३
	जिल्हा परिषद (ल. पा.) उप विभाग आकृतिबंध (१७५ कार्यालये)								
१५)	विवरणपत्र-ई	..	..	..	..	..	..	..	६३
	तालुका मृदसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (३५१ तालुके)								
१६)	विवरणपत्र-उ	..	..	..	..	..	..	..	६४
	मंडळ अधिकारी (मृदसंधारण) यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (२००६ मंडळ कार्यालये)								
१७)	विवरणपत्र-ऊ	..	..	..	..	..	..	..	६४
	जलसंधारण विभाग मंत्रालय (खुद्द) येथे इतर मंत्रालयीन विभागातून उपलब्ध करून द्यावयाची पदे								
१८)	विवरणपत्र-ए	..	..	..	..	..	..	..	६५
	फेररचनेनंतर बदलणारी पदनामे								
१९)	शासन निर्णय, दि. ०१/०३/२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशिल विवरणपत्र-अ	..	..	..	..	..	..	..	६६
	शासन निर्णय, दि. ०१/०३/२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशिल विवरणपत्र-ब	..	..	..	..	..	..	..	६७
	शासन निर्णय, दि. ०१/०३/२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशिल विवरणपत्र-क	..	..	..	..	..	..	..	६८
	शासन निर्णय, दि. ०१/०३/२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशिल विवरणपत्र-ड	..	..	..	..	..	..	..	६८
२०)	विवरणपत्र-ऐ	..	..	..	..	..	..	..	६९
	कृषि विभागाकडून जलसंधारण विभागाकडे कायमस्वरूपी वर्ग करून आणावयाच्या ९९४२ पदांचा संवर्गनिहाय तपशील								
२१)	विवरणपत्र-ओ	..	..	..	..	..	..	..	७१
	जलसंपदा विभागाकडून या विभागाकडे सध्याच्या कार्यरत पदांव्यतिरिक्त जलसंधारण विभागाकडे कायमस्वरूपी वर्ग करून आणावयाची ३८१ पदांचा संवर्गनिहाय तपशील								
२२)	तक्ता क्रमांक - ४	..	..	..	..	..	..	..	७२
	जल व भूमी व्यवस्थापन वाल्मी पदांचा तपशील.								

मृद व जलसंधारण विभाग

प्रस्तावना :

ग्राम विकास विभागाची स्थापना दिनांक १ मे, १९६० रोजी झाली. तथापि, कालांतराने ग्राम विकास विभाग शासन परिपत्रक क्र. रवका-१०९२/प्र.क्र. १२१७/०३ए, दिनांक १६ सप्टेंबर, १९९२ अन्वये जलसंधारण विभाग ग्राम विकास विभागाशी संलग्न करण्यात येवून "ग्राम विकास विभाग" हा "ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग" म्हणून या नावाने संबोधला जावू लागला.

तत्कालीन पाटबंधारे विभागातील (जलसंधारण) लघु सिंचन आता लघु सिंचन (जलसंधारण), कृषी विभागातील मृदसंधारण विभाग व वन विभागातील सामाजिक वनीकरण विभाग यांचे एकत्रिकरण करून जलसंधारण विभागाची स्थापना ५ जून, १९९२ मध्ये करण्यात आली. यापैकी मृदसंधारण विभागाचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक कृषी विभागाच्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकासोबत छापण्यात येत असे. सामाजिक वनीकरण व लघु सिंचन (जलसंधारण) या उपविभागाचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक ग्राम विकास व जलसंधारण विभागाकडून छापण्यात येत असे.

सद्यःस्थितीत जलसंधारण विभागाद्वारे मृदसंधारणाच्या कामाकरिता आवश्यक असलेल्या निधी विभागाकडे देण्यात येतो व कृषी विभागामार्फत मृदसंधारणाची कामे करण्यात येतात. मृदसंधारणाची सर्व कामे कृषी विभागाकडून या विभागाच्या अधिपत्याखाली आणून मृदसंधारणाकरिता स्वतंत्र यंत्रणा निर्माण करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

जलसंधारण विभागाकडे सर्वेक्षण, अन्वेषण, गुणवत्ता नियंत्रण, देखभाल व दुरूस्ती, सिंचन व्यवस्थापन यासाठी स्वतंत्र आस्थापना उपलब्ध नसल्याने ही सर्व कामे नवीन योजनांच्या कार्यान्वयनासोबत एकाच अभियंत्याला पार पाडावी लागतात. त्यामुळे योजनांच्या कार्यान्वयनावर अभियंत्याना पूर्णपणे लक्ष देणे शक्य होत नाही. तसेच जलसंधारण विभागाकडे प्रशासकीय यंत्रणा नसल्याने कामाच्या अंमलबजावणीवर नियंत्रण ठेवणे विभागास शक्य होत नाही. याकरिता मृद व जलसंधारण योजनांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी मृद व जलसंधारण आयुक्तालयाच्या निर्मितीची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. वरील सर्व बाबीस अनुसरून शासनाने राज्य मंत्रिमंडळाच्या मान्यतेने दिनांक ३१ मे, २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मृद व जलसंधारण या नवीन प्रशासकीय विभागाची निर्मिती केली आहे.

मृद व जलसंधारण विभागाची रचना --

मृद व जलसंधारण या नवीन प्रशासकीय विभागासाठी दिनांक ३१ मे, २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये एकूण १६४७९ पदांचा आकृतीबंध निश्चित करण्यात आला आहे. तसेच या अंतर्गत औरंगाबाद येथे मृद व जलसंधारण आयुक्तालयाची स्थापना करण्यात आली असून आयुक्त या पदावर भा.प्र.से. अधिकारी नेमण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.

मृद व जलसंधारण आयुक्तालयाच्या अधिपत्याखाली मृद व जलसंधारण या यंत्रणा आणण्यात आल्या असून मृद व जलसंधारण विभागाचे कार्यक्षेत्र ० ते ६०० हेक्टर इतके करण्यात आलेले आहे.

मृद व जलसंधारण आयुक्तालयासाठी १८७ पदांचा आकृतीबंध मंजूर करण्यात आलेला आहे. आयुक्तालयाच्या अधिपत्याखाली प्रादेशिक विभागस्तरावर ६ प्रादेशिक जलसंधारण अधिकाऱ्यांची कार्यालये व त्या कार्यालयाच्या अधिपत्याखाली जिल्हा जलसंधारण अधिकाऱ्यांची १९ कार्यालये व उप विभागीय जलसंधारण अधिकाऱ्यांची १२७ कार्यालये मंजूर आहेत. तसेच प्रत्येक जिल्हापरिषदेकरिता जिल्हा जलसंधारण अधिकाऱ्याचे एक कार्यालय व दोन तालुक्याकरिता एक या प्रमाणे एकूण १७५ उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी कार्यालये (जिल्हा परिषद) मंजूर आहेत. तसेच मृदसंधारण यंत्रणे अंतर्गत प्रत्येक जिल्हास्तरावर जिल्हा मृदसंधारण अधिकाऱ्यांचे एक कार्यालय व प्रत्येक तालुक्याकरिता तालुका मृदसंधारण अधिकारी कार्यालय व त्या अंतर्गत २००६ मंडळ अधिकारी युनिट मंजूर करण्यात आलेली आहेत. तसेच संपूर्ण राज्यासाठी औरंगाबाद येथे मुख्य दक्षता व गुणनियंत्रण कार्यालय मंजूर करण्यात आले असून त्या कार्यालयाच्या अधिपत्याखाली प्रशासकीय विभाग स्तरावर ६ टिकाणी प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण अधिकारी कार्यालये मंजूर करण्यात आली होती.

मृद व जलसंधारण विभागाची फेररचना --

राज्य मंत्रिमंडळाच्या मान्यतेने विभागाच्या दिनांक ३१ मे, २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये क्षेत्रिय यंत्रणेची फेररचना करून विभागाचा आकृतीबंध निश्चित करण्यात आला होता परंतु मृद व जलसंधारण योजनेच्या अंमलबजावणी मध्ये काही क्षेत्रिय कार्यालये विलिन/बंद झाल्यामुळे निर्माण झालेल्या प्रशासकीय अडचणी दूर करण्याच्या उद्देशाने शासन निर्णय दिनांक १ मार्च, २०१९ अन्वये विभागाच्या अधिपत्याखालील कार्यालयांचे पुनर्जिवित / पुनःस्थापना / नविन निर्मिती करण्यात मान्यता देण्यात आली व शासन निर्णय दिनांक ३१ मे, २०१७ अन्वये मंजूर केलेल्या एकूण पदांपैकी २०५ पदे रद्द करण्यात आली असून आणि नव्याने निर्माण करण्यात आलेल्या कार्यालयाकरिता निर्माण करण्यात आलेली नियमित पदे ११३ + वाहन चालक संवर्गातील नव्याने निर्माण करण्यात आलेली ९ काल्पनिक पदे + शिपाई संवर्गातील नव्याने निर्माण करण्यात आलेली २७ काल्पनिक पदे अशी एकूण १४९ पदे विचारात घेता आता या विभागाच्या क्षेत्रिय आस्थापनेवर एकूण १६,४२३ इतक्या पदांचा सुधारीत आकृतीबंध मंजूर करण्यात आला आहे.

मुख्य अभियंता, विदर्भ सघन सिंचन विकास कार्यक्रम (VIIDP), नागपूर हे कार्यालय ५ वर्षांची मुदत संपल्यामुळे तसेच केंद्र शासनाकडून निधी येण्याचे बंद झाल्यामुळे दिनांक ३१ मे, २०१७ पासून बंद झाले होते.

नागपूर येथे मुख्य अभियंता कार्यालय आवश्यक असल्याने नागपूर येथे मुख्य अभियंता कार्यालय नव्याने पुनःस्थापित करण्यात आले असून सदर कार्यालयाचे नामाभिधान अप्पर आयुक्त, जलसंधारण, मृद व जलसंधारण, प्रादेशिक क्षेत्र, नागपूर असे करण्यात येत आहे. या कार्यालयासाठी १७ पदांचा आकृतीबंध मंजूर करण्यात आला आहे.

१) पुणे येथील मुख्य अभियंता कार्यालय आयुक्तालयात विलिन झाल्याने पुणे येथे नवीन मुख्य अभियंता कार्यालयाची आवश्यकता असल्याने पुणे येथे नव्याने कार्यालय पुनःस्थापित करण्यात आले असून या कार्यालयाचे नामाभिधान अप्पर आयुक्त, जलसंधारण, मृद व जलसंधारण प्रादेशिक क्षेत्र पुणे असे करण्यात आले असून या कार्यालयासाठी १७ पदांचा आकृतीबंध मंजूर करण्यात आला आहे.

२) प्रादेशिक महसूल विभागाच्या स्तरावरील ठाणे, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती व नागपूर येथील जिल्हा जलसंधारण अधिकाऱ्यांची सहा कार्यालये पुनःस्थापित करण्यात आली असून या ६ कार्यालयांसाठी प्रत्येकी १६ पदांचा आकृतीबंध मंजूर करण्यात आला आहे.

३) गडचिरोली जिल्हाकरिता मृद व जलसंधारण विभागाचे एक नवीन जिल्हा जलसंधारण अधिकारी कार्यालय निर्माण करण्यात आले असून या कार्यालयासाठी १६ पदांचा आकृतीबंध मंजूर करण्यात आला आहे.

४) मृद व जलसंधारण विभाग मंत्रालय खुद्द येथे अधिक्षक अभियंता तथा पदसिद्ध उप सचिव १ पद, कार्यकारी अभियंता तथा पदसिद्ध अवर सचिव १ पद आणि उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी तथा कार्यासन अधिकारी अशी ३ पदे मंजूर करण्यात आली आहे.

५) शासन निर्णय दिनांक १ मार्च, २०१९ नुसार मृद व जलसंधारण विभागाच्या अधिपत्याखालील कार्यालये पुनर्जिवित / पुनःस्थापित केली आहेत तसेच शासन निर्णय दिनांक ३१ मे, २०१७ अन्वये मंजूर करण्यात आलेली कार्यालय रद्द/बंद करण्यात आली असून ते खालील प्रमाणे :-

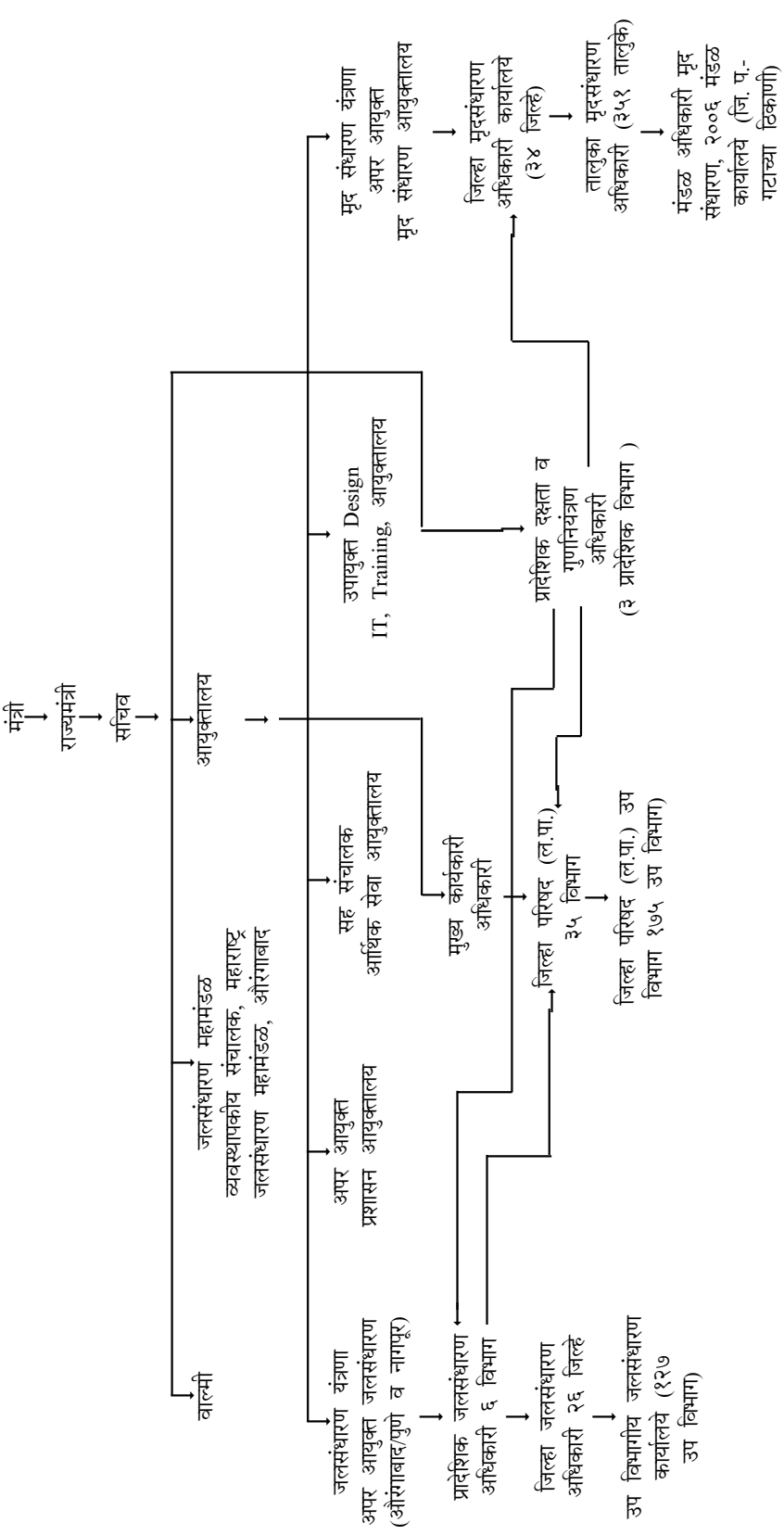
अ) मुख्य दक्षता व गुणनियंत्रण अधिकारी कार्यालय, औरंगाबाद हे कार्यालय बंद करण्यात आले आहे.

आ) प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण अधिकारी कार्यालय, ठाणे नाशिक आणि अमरावती ही ३ कार्यालये बंद करण्यात आली आहेत.

६) सध्या अस्तित्वात असलेल्या १९ जिल्हा जलसंधारण अधिकारी कार्यालयातील ३० पदांचा आकृतीबंधातील सहायक भांडारपाल, वरिष्ठ लिपीक, कनिष्ठ लिपीक व टंकलेखक असे प्रत्येकी एक पद रद्द करून सदर कार्यालयाचा सुधारीत आकृतीबंध २६ इतक्या पदाचा निश्चित करण्यात आलेला आहे.

मृद व जलसंधारण विभागाचा संघटना तक्ता

प्रधान शिर्षवार सारांश (प्रस्तावित / अंदाजित)

(रुपये हजारात)

अ. क्र.	प्रधान लेखाशिर्ष	भारित/ दत्तमत	प्रत्यक्ष खर्च सन २०२०-२१ एकूण	अर्थसंकल्प अंदाज सन २०२१-२२ एकूण	सुधारित अंदाज २०२१-२२ एकूण	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३ एकूण
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)
ए-महसूली लेखावरील खर्च						
१.	२०४९, व्याजप्रदाने	भारित दत्तमत	.. ..	६ ..	६ ..	६ ..
२.	२२३५, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	भारित दत्तमत	.. १२०	.. ५०००	.. ६००	.. ५०००
३.	२४०२, मृद व जलसंधारण	भारित दत्तमत	.. २९२९०६२	.. ४०६२०१२	.. ३३५२९४५	.. ४३३८१२९
४.	२४०६, वनीकरण व वन्यजीवन	भारित दत्तमत	.. ..	.. ..	.. ..	२
५.	२७०२, लहान पाटबंधारे	भारित दत्तमत	.. ५१४०६१	.. २४९१८१०	.. १८६९९०८	.. १७१८१६६
६.	३४५१, सेक्रेटरीएट - आर्थिक सेवा	भारित दत्तमत	.. ..	.. १४५८४९	.. ..	.. ..
एकूण ए-महसूली लेखावरील खर्च		भारित दत्तमत	.. ३५१४७१६	६ ६७०४६७१	६ ५३५२०७५	६ ६२१५४१५
एकूण			३५१४७१६	६७०४६७७	५३५२०८१	६२१५४२१
बी-भांडवली लेखावरील खर्च						
७.	४४०२, मृद व जलसंधारण या वरील भांडवली खर्च	भारित दत्तमत	.. ८२९९२४६	.. १८२४०७०१	.. १८२४०७०१	.. २२६७४७०३
८.	४७०२, लहान पाटबंधान्यांवरील भांडवली खर्च	भारित दत्तमत	.. १४०७२८१	.. ९७९११००	.. ९७९११००	.. ११२९१०००
एकूण बी-भांडवली लेखावरील खर्च		भारित दत्तमत	.. ९७०६५२७	.. २८०३१८०१	.. २८०३१८०१	.. ३३९६५७०३
एकूण			९७०६५२७	२८०३१८०१	२८०३१८०१	३३९६५७०३
सी-ऋण शिर्षाखालील खर्च						
९.	६००३, राज्यशासनाचे देशांतर्गत ऋण	भारित दत्तमत	.. ..	१ ..	१ ..	१ ..
१०.	७६१०, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	भारित दत्तमत	.. ५५९३	.. २५४००	.. २५४००	.. २५४००
एकूण सी-ऋण शिर्षाखालील खर्च		भारित दत्तमत	.. ५५९३	१ २५४००	१ २५४००	१ २५४००
एकूण			५५९३	२५४०१	२५४०१	२५४०१
स्थूल बेरीज-मृद व जलसंधारण विभाग						
		भारित दत्तमत	.. १३२२६८३६	७ ३४७६१८७२	७ ३३४०९२७६	७ ४०२०६५१८
	एकूण		१३२२६८३६	३४७६१८७९	३३४०९२८३	४०२०६५२५

तक्ता क्रमांक १

मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील जलसंधारण यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा

अ.क्र.	संवर्ग पद	वेतनश्रेणी व ग्रेड वेतन (वेतनश्रेणी ६ व्या वेतन आयोगानुसार)	पद संख्या
राजपत्रित अधिकारी गट-अ			
१.	आयुक्त, मृद व जलसंधारण	भा. प्र. से. संवर्ग पद	१
२.	अप्पर आयुक्त (जलसंधारण)	एस-२९-१३११००-२१६६००	३
३.	अप्पर आयुक्त (प्रशासन)	एस-२९-१३११००-२१६६००	१
४.	मुख्य अभियंता तथा पदसिद्ध सह सचिव	एस-२९-१३११००-२१६६००	१
५.	अधिक्षक अभियंता तथा पदसिद्ध उप सचिव	एस-२९-१३११००-२१६६००	१
६.	प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी	एस-२५-७८८००-२०९२००	६
७.	प्रादेशिक दक्षता व गुण नियंत्रण अधिकारी	एस-२५-७८८००-२०९२००	३
८.	कार्यकारी अभियंता तथा पदसिद्ध अवर सचिव	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
९.	उप आयुक्त (प्रशासन)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
१०.	उप आयुक्त (वित्त)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
११.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/उपआयुक्त (जलसंधारण)	एस-२३-६७७००-२०८७००	५
१२.	सह संचालक (आर्थिक सेवा)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
१३.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	२८
१४.	उप आयुक्त दक्षता व गुणनियंत्रण (जलसंधारण)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
१५.	उपविभागीय अभियंता तथा पदसिद्ध कार्यासन अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
१६.	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/सहाय्यक आयुक्त	एस-२०-५६१००-१७७५००	७
१७.	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/ सहाय्यक प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	६
१८.	सहाय्यक गुणनियंत्रण अधिकारी (जलसंधारण)	एस-२०-५६१००-१७७५००	३
१९.	सहाय्यक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	३०
२०.	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	१२७
राजपत्रित अधिकारी गट-ब			
२१.	लेखाधिकारी वर्ग-२	एस-१६-४४९००-१४२४००	२७
२२.	प्रशासकिय अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१
२३.	जलसंधारण अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३०० एस-१४-३८६००-१२२८००	९०८
अराजपत्रित कर्मचारी गट-क			
२४.	संशोधन अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	३
२५.	उच्च श्रेणी लघुलेखक (स्वीय सहाय्यक)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	९

अ.क्र.	संवर्ग पद	वेतनश्रेणी व ग्रेड वेतन (वेतनश्रेणी ६ व्या वेतन आयोगानुसार)	पद संख्या
२६.	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	९
२७.	सहाय्यक लेखाधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	४
२८.	वरिष्ठ तांत्रिक सहाय्यक	एस-१४-३८६००-१२२८००	४
२९.	कार्यालयीन अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	४०
३०.	विभागीय लेखापाल	एस-१३-३५४००-११२४००	१
३१.	कनिष्ठ तांत्रिक सहाय्यक	एस-१०-२९२००-९२३००	६
३२.	भांडारपाल	एस-१०-२९२००-९२३००	२३
३३.	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	२३
३४.	सहाय्यक आरेखक	एस-८-२५५००-८११००	६
३५.	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	२३६
३६.	सहाय्यक भांडारपाल	एस-६-१९९००-६३२००	४
३७.	मंडळ अधिकारी जलसंधारण	एस-८-२५५००-८११००	१२७
३८.	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१५७
३९.	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	३९४
४०.	टंकलेखक/लिपीक टंकलेखक/	एस-६-१९९००-६३२००	१९८
४१.	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१७४
गट-ड			
४२.	दफ्तरी	एस-३ : १६६००-५२४००	१
४३.	नाईक	एस-३ : १६६००-५२४००	२४
४४.	शिपाई	एस-१ : १५०००-४७६००	३९९
४५.	चौकीदार	एस-१ : १५०००-४७६००	१५७
एकूण			३१६३

तक्ता क्रमांक २

मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील जिल्हा परिषद (ल. पा.) यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा

अ.क्र.	संवर्ग पद	वेतनश्रेणी व ग्रेड वेतन (वेतनश्रेणी ६ व्या वेतन आयोगानुसार)	पद संख्या
राजपत्रित अधिकारी गट-अ			
१.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी जि. प. (ल. पा.)	एस-२३-६७७००-२०८७००	३५
२.	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी जि. प. (ल. पा.)	एस-२०-५६१००-१७७५००	२१०
राजपत्रित अधिकारी गट-ब			
३.	जलसंधारण अधिकारी जि. प. (ल. पा.)	एस-१५-४१८००-१३२३०० एस-१४-३८६००-१२२८००	१०१५
अराजपत्रित कर्मचारी गट-क			
४.	अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	३५
५.	विभागीय लेखापाल	एस-१३-३५४००-११२४००	३५
६.	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	३५
७.	वरिष्ठ सहाय्यक लेखा	एस-८-२५५००-८११००	३५
८.	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	२१०
९.	स्थापत्य अभियांत्रिकी सहाय्यक	एस-८-२५५००-८११००	१७५
१०.	कनिष्ठ आरेखक	एस-८-२५५००-८११००	३५
११.	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१७५
१२.	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	४५५
१३.	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	२१०
गट-ड			
१४.	परिचर (शिपाई)	एस-१ : १५०००-४७६००	४२०
१५.	परिचर (चौकीदार)	एस-१ : १५०००-४७६००	२१०
एकूण			३२९०

जलसंधारण विभाग

योजना

जलसंधारण विभागाची कार्ये :

मृद व जलसंधारण विभागामार्फत ० ते ६०० हेक्टर सिंचन क्षमतेच्या जलसंधारणाच्या खालील प्रकारच्या प्रकल्पांचे सर्वेक्षण व अन्वेषण, भूसंपादन, बांधकाम व देखभाल/दुरूस्ती इत्यादी कार्ये राज्य एकत्रित निधी (शासन) निधी, महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ भाग भांडवल, जिल्हा नियोजन समिती निधी व जिल्हापरिषद निधी इत्यादी विविध आर्थिक स्रोतांमधून हाती घेण्यात येतात. यामध्ये प्रामुख्याने खालील योजनांचा समावेश आहे.

- १) लघु पाटबंधारे योजना
- २) कोल्हापूर पद्धतीचे बंधारे
- ३) साठवण बंधारे
- ४) पाझर तलाव
- ५) गाव तलाव
- ६) लघुसिंचन तलाव
- ७) गेटेड सिमेंट बंधारे
- ८) सिमेंट नाला बांध
- ९) वळवणीचे बंधारे
- १०) उपसा जलसिंचन योजना (फक्त आदिवासी क्षेत्राकरिता)
- ११) माजी मालगुजारी तलावांचे पुनर्बांधणी व मजबुतीकरण (कार्यक्रम)
- १२) लघु पाटबंधारे योजनांची प्रगणना
- १३) उथळ कूपनलीका
- १४) नाला सरळीकरण योजना
- १५) क्षारपड जमिनीचा विकास

अ) राज्य पुरस्कृत योजना :

१) लघु सिंचन (जलसंधारण) प्रकल्पाचे सर्वेक्षण योजना --

कोणताही प्रकल्प हाती घेण्यापूर्वी त्याबाबतची तांत्रिक व्यवहार्यता तपासण्यासाठी क्षेत्रिय यंत्रणांकडून स्थळ तपासणीद्वारे प्राथमिक सर्वेक्षण करण्यात येते. त्याद्वारे सविस्तर अंदाजपत्रके तयार होवून प्रकल्पाच्या प्रत्यक्ष उभारणी संदर्भातील पुढील कार्यवाही करण्यात येते. सदर योजनेखाली ० ते १०० व १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. च्या प्रकल्पांकरिता अनुक्रमे २७०२ ९२०१ व २७०२ ९२१९ या लेखाशिर्षाखाली निधीचे वितरण करण्यात येते. त्यानुषंगाने मागील ५ वर्षांतील अर्थसंकल्पीत निधी व प्रत्यक्ष खर्च याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष २७०२ ९२०१ (० ते १०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	८००.००	७२१.४८
२०१७-१८	२२९६.३८	२२२९.७७
२०१८-१९	६४०.००	६४०.००
२०१९-२०	४८०.००	४७१.७५
२०२०-२१	१०५०.००	१०४९.६५

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष २७०२ ९२१९ (१०१ ते २५० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	८००.००	६१९.०८
२०१७-१८	७५६.७०	७२४.८७
२०१८-१९	६४०.००	६३८.२३
२०१९-२०	४८०.००	४६१.०९
२०२०-२१	२५०.००	२५०.००

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष २७०२ ९२२८ (२५१ ते ६०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१८-१९	४६.५८	३९.९९
२०१९-२०	..	..
२०२०-२१	४९.०७	२०.४०

सर्वेक्षण निधी मागणी प्रस्ताव कार्यपद्धती, त्यासोबत सादर करावयाची कागदपत्रे आणि प्रपत्रे इ. बाबी दिनांक ९ ऑगस्ट, २०१६ च्या शासन पत्रान्वये निर्धारित करण्यात आली असून त्यानुसार प्राप्त होणाऱ्या परिपूर्ण प्रस्तावांच्या निधी वितरणासाठी विचार करण्यात येतो.

सन २०२१-२२ मध्ये ० ते १००, १०१ ते २५० आणि २५१ ते ६०० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांच्या सर्वेक्षणाकरिता अनुक्रमे रु. १५०.०० कोटी, रु. १०.०० कोटी व रु. ५.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पीत केला आहे.

-----

२) नवीन प्रकल्पांची उभारणी व प्रगतीपथावरील प्रकल्प पूर्ण करण्याची योजना --

वरीलप्रमाणे सर्वेक्षणाची कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर सफल ठरलेले प्रकल्प तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यतेद्वारे हाती घेण्यात येतात. त्यानुसार झालेल्या कामांना निधी देण्यासाठी ० ते १०० हे.सि.क्ष. व १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांकरिता अनुक्रमे ४७०२ ए ०१९ व ४७०२ ए ०२८ या लेखाशिर्षाखाली निधीचे वितरण करण्यात येते. त्यानुषंगाने मागील ५ वर्षातील अर्थसंकल्पीत निधी व प्रत्यक्ष खर्च याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०१९ (० ते १०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	२०००.००	४६०.२६
२०१७-१८	२०३९.०९	१८३९.०९
२०१८-१९	१०९८३.००	९४६३.७५
२०१९-२०	६६००.००	४३५४.८८
२०२०-२१	२२५००.००	४४९७.६३

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०२८ (१०१ ते २५० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	७५००.००	६३२६.२१
२०१७-१८	५२०५.९२	५२०४.९५
२०१८-१९	८०००.००	५८०३.३०
२०१९-२०	२४००.००	१३६८.६४
२०२०-२१	७५००.००	४७२५.६९

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०३७ (२५१ ते ६०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१८-१९	१००.००	७०६७
२०१९-२०	१७८७.००	१६.९९
२०२०-२१	७८.५१	७८.५१

० ते १०० हे.सि.क्ष. चे प्रकल्प शासनासह जिल्हा परिषदा आणि जलसंधारण महामंडळ यांचेकडून आणि १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. चे प्रकल्प शासन व महामंडळ निधीतून राबविण्यात येतात. त्यापैकी शासन मान्यतेच्या प्रकल्पांच्या निधी मागणी प्रस्तावांसाठी प्रपत्रे व मार्गदर्शक सूचना दिनांक ३१ जुलै, २०१४ च्या शासन पत्रान्वये निर्गमित करण्यात आली आहेत. यामध्ये बांधकाम आणि भूसंपादन या बाबी अंतर्भूत असून भूसंपादनाचे दायित्व सर्वोच्च प्राधान्याने अदा करण्यासाठी शासनाने खालीलप्रमाणे कार्यवाही केली आहे.

अ) शासनाच्या नियोजन विभागाकडून जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) "भूसंपादन" ह्या बाबीचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. त्यामुळे जिल्हास्तरीय प्रकल्पांच्या भूसंपादनाकरिता DPDC कडून निधी उपलब्ध होत आहे.

आ) प्रकल्पांच्या भूसंपादनाचा निधी त्वरेने वितरीत करता येणे शक्य व्हावे यासाठी सदरच्या वाढीव खर्चाला सक्षम अधिकाऱ्याकडून कार्योत्तर सुधारीत प्रशासकीय मान्यता घेण्याच्या अधीन न्यायालयीन प्रकरणातील भूसंपादन मोबदला अदा करण्याचा निर्णय दि. ८ फेब्रुवारी, २०१९ रोजी घेण्यात आला होता.

हिंगोली जिल्ह्यातील सिंचनाचा अनुशेष १५१६० हेक्टर आहे. त्यापैकी ६७८५ हेक्टर अनुशेष निर्मुलन जलसंधारण विभागाकडे सोपविण्यात आले आहे. त्यासाठी सन २०१७-१८ पासून राज्यपाल महोदयांकडून विशेष निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

सन २०२१-२२ मध्ये ० ते १००, १०१ ते २५० आणि २५१ ते ६०० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांकरिता अनुक्रमे रु. १०० कोटी, १०० कोटी आणि रु. ५० कोटी एवढी तरतूद करण्यात आली आहे.

-----

३) जलसंधारण महामंडळ --

१. महामंडळाची स्थापना :

महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाची स्थापना दि. २२ ऑगस्ट, २००० रोजी झालेली असून महामंडळाचे मुख्यालय औरंगाबाद येथे आहे.

२. महामंडळाचा उद्देश :

महामंडळ स्थापनेचा मुख्य उद्देश राज्यातील ६०० हेक्टर पर्यंतच्या सिंचन क्षमतेचे लघु पाटबंधारे प्रकल्प, पाणलोट व मृदसंधारण आणि सामाजिक वनीकरण, इत्यादी कामांचे प्रचालन, प्रवर्तन आणि शीघ्र विकास व नियमन करणे हा आहे.

३. महामंडळाची रचना :

महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम २००० चे कलम ४(१) अन्वये महामंडळात खालील सदस्यांचा समावेश आहे.

१.	मा. मृद व जलसंधारण मंत्री	पदसिध्द अध्यक्ष
२.	मा. मृद व जलसंधारण राज्यमंत्री	पदसिध्द उपाध्यक्ष
३.	मा. कृषिमंत्री	पदसिध्द सदस्य
४.	मा. जलसंपदा मंत्री	पदसिध्द सदस्य
५.	मा. प्रधान सचिव (वित्त)	पदसिध्द सदस्य
६.	मा. प्रधान सचिव (नियोजन)	पदसिध्द सदस्य
७.	मा. प्रधान सचिव (वने)	पदसिध्द सदस्य
८.	मा. प्रधान सचिव (कृषि)	पदसिध्द सदस्य
९.	मा. प्रधान सचिव (जलसंपदा)	पदसिध्द सदस्य
१०.	मा. सचिव (मृद व जलसंधारण)	पदसिध्द सदस्य
११.	मा. सचिव (ग्रामविकास)	पदसिध्द सदस्य
१२.	संचालक महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजना केंद्र, नागपूर	पदसिध्द सदस्य
१३.	संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे.	पदसिध्द सदस्य
१४.	व्यवस्थापकीय संचालक	सदस्य सचिव

वरील सदस्यांव्यतिरिक्त दिनांक १० ऑगस्ट, २०१८ रोजी मा. राज्यपालांनी संमती दिलेला सन २०१८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२ नुसार महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम २००० यात आणखी सुधारण करून.

१) जलसंधारण व मृदसंधारण क्षेत्राची विशेष माहिती व प्रत्यक्ष अनुभव असलेला तसेच लोकसहभागातून हाती घेण्यात आलेल्या जलसंधारण कामांचा अनुभव असलेला राज्य शासनाने नामनिर्देशित करावयाचा एक सदस्य-उपाध्यक्ष असे आणखी एक उपाध्यक्ष पद वाढविण्यात आलेले आहे.

२) पाटबंधारे क्षेत्राची विशेष माहिती व प्रत्यक्ष अनुभव असलेले राज्य शासनाने नामनिर्देशित करावयाचे सदस्य एक ऐवजी दोन करण्यात आल्याने उपरोक्त सदस्यांच्या यादीमधील क्रमांक नऊ येथील एकूण सदस्य संख्या तीन करण्यात आली आहे.

(अधिनियमाची प्रत वित्तीय तक्ते व शासन निर्णय विवरणपत्रांमध्ये ठेवण्यात आली आहे.)

४. कार्यकारी समिती :

अधिनियमातील कलम ५ व महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ सुधारणा अधिनियम २००१ (क २०) अनुसार महामंडळाच्या कार्यकारी समितीत खालील सदस्यांचा समावेश आहे.

१)	मा. मंत्री (मृद व जलसंधारण)	पदसिध्द अध्यक्ष
२)	मा. राज्यमंत्री (मृद व जलसंधारण)	पदसिध्द उपाध्यक्ष
३)	व्यवस्थापकीय संचालक	सदस्य सचिव
४)	अपर आयुक्त, जलसंधारण तथा मुख्य अभियंता मृद व जलसंधारण, प्रादेशिक क्षेत्र पुणे	पदसिध्द सदस्य
५)	संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, पुणे	पदसिध्द सदस्य
६)	प्रधान मुख्य वनसंरक्षक व महासंचालक, सामाजिक वनीकरण, पुणे	पदसिध्द सदस्य
७)	मुख्य लेखा व लेखा परीक्षा अधिकारी, महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, औरंगाबाद	पदसिध्द सदस्य

असे एकूण ७ सदस्य आहेत

५. लेखाविषयक धोरण :

महामंडळाने रोख लेखा पद्धतीची प्रणाली अवलंबिली आहे. महामंडळामार्फत केली जाणारी कामे ही महाराष्ट्र सार्वजनिक बांधकाम नियम पुस्तिका व संहिता तसेच मृद व जलसंधारण विभागाने निर्देशित केल्यानुसार आणि जलसंपदा विभागाने निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयानुसार केली जातात.

६. निधीची उपलब्धता :

महामंडळास मुख्यत्वे निधी उपलब्धता ही शासकीय अंशदानातून होते. शासनाकडून अंशदानाच्या स्वरूपात रु. २४९०.७९ कोटी निधी मार्च, २०२० पर्यंत प्राप्त झालेला आहे.

७. केलेल्या कामाचा तपशील :

महामंडळाने पूर्ण केलेल्या व प्रगतीपथावरील योजना तसेच प्रलंबित दायित्व व निर्मित सिंचन क्षमता खालीलप्रमाणे आहे --

अ. क्र.	योजनांचा तपशील	योजनांची संख्या	प्रलंबित दायित्व (रु. कोटीत)	सिंचन क्षमता (हेक्टर)
१.	पूर्ण झालेल्या योजना (डिसेंबर, २०२१ अखेर)	२१६१	९.५६	८७९५०
२.	प्रगतीपथावरील योजना (डिसेंबर, २०२१ अखेर) (आदिवासी भागातील वगळून)	४५५४	३४३६.०२	१३६७९८
	एकूण	६७१५	३४४५.५८	२२४७४८

या व्यतिरिक्त आदिवासी विकास विभागाकडून प्राप्त होणाऱ्या निधीतून पूर्ण करावयाच्या १६२ योजना प्रगतिपथावर आहेत. या योजनांचे निव्वळ कामासाठीचे दायित्व रु. १००६.७६ कोटी आहे. या योजनांमुळे ७९८९ हे सिंचन क्षमता निर्माण होणार आहे.

आतापर्यंत पूर्ण झालेल्या एकूण २१६१ योजनांमुळे ८७९५० हे. एवढी सिंचन क्षमता निर्मिती झालेली असून पूर्ण झालेल्या प्रकल्पांसाठी (डिसेंबर २०२१ अखेर) रु. ९.५६ कोटींची आवश्यकता आहे. तसेच प्रगतीपथावरील योजनांची एकूण संख्या ४५५४ (आदिवासी भागातील योजना वगळून) असून त्यासाठी लागणारा निधी ३४३६.०२ कोटी एवढा आहे. व यातून निर्मित होणारी सिंचनक्षमता १३६७९८ हे. एवढी आहे.

-----

४) पूर्ण झालेल्या प्रकल्पांचे परिरक्षण व दुरुस्ती योजना --

सन १९७२ च्या दुष्काळानंतर राज्यात मोठ्या प्रमाणावर ० ते १०० हे.सि.क्ष. च्या लघु सिंचन प्रकल्पांची उभारणी करण्यात आली आहे. मात्र सुयोग्य स्थळाअभावी राज्यातील १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांची संख्या कमी आहे. प्रकल्प पूर्णत्वाच्या सर्वसाधारण १० वर्षांनंतर प्रकल्पाची दुरुस्ती अनुज्ञेय आहे. त्यासाठी ० ते १०० हे.सि.क्ष. व १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांकरिता अनुक्रमे ४७०२ ए ०४६ व ४७०२ ए ०५५ या लेखाशिर्षाखाली निधीची तरतूद करण्यात येते. त्यानुषंगाने योजनांखालील मागील ५ वर्षांतील प्राप्त निधी व प्रत्यक्ष खर्च याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०४६ (० ते १०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	१२००.००	१२००.००
२०१७-१८	९१२.२५	९०९.३०
२०१८-१९	१०००.००	५४९.४४
२०१९-२०	१०००.००	१२२.३८
२०२०-२१	३००००.००	४७०५.०१

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०५५ (१०१ ते २५० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१६-१७	१८.७७	१८.७७
२०१७-१८	१५८.४६	१५८.४५
२०१८-१९	३००.००	४७.४५
२०१९-२०	१८०.००	..
२०२०-२१	७५०.००	..

(रुपये लाखात)

लेखाशिर्ष ४७०२ ए ०६४ (२५१ ते ६०० हे.सि.क्ष.)		
वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१८-१९	..	..
२०१९-२०	..	..
२०२०-२१	..	..

* परिरक्षण व दुरुस्ती योजनेखाली निधी मागणी प्रस्तावाची कार्यपद्धती शासनाने दिनांक ७ नोव्हेंबर, २०१३ च्या परिपत्रकान्वये निर्धारित केली आहे. त्यानुसार प्राप्त होणाऱ्या व परिपूर्ण कामांसाठी निधीचे वितरण करण्यात येते.

* सन २०२१-२२ मध्ये ० ते १०० हे.सि.क्ष., १०१ ते २५० हे.सि.क्ष. आणि २५१ ते ६०० हे.सि.क्ष. प्रकल्पांच्या परिरक्षण व दुरुस्ती करिता अनुक्रमे रु. ६१९.४१ कोटी, रु. १००.०० कोटी आणि रु. ५०.०० लक्ष एवढी तरतूद करण्यात आली आहे.

-----

५) मुख्यमंत्री जलसंवर्धन योजना :

योजनेचे स्वरूप : मृद व जलसंधारण विभागाच्या अधिपत्याखालील असलेल्या ० ते ६०० हेक्टर सिंचन क्षमतेच्या मर्यादेतील पाइप तलाव, गाव तलाव, साठवण तलाव, सिंचन तलाव, ल पा तलाव, साठवण बंधारे, कोल्हापुर पध्दतीचे बंधारे, उपसा सिंचन योजना, माजी माल गुजरी तलाव, सिमेंट नाला बांध, वळवणीचे बंधारे व सहकारी तत्त्वावरील कालव्यावरील उपसा सिंचन योजना इत्यादी जलस्रोतांची विशेष दुरुस्ती करून सिंचन क्षमता पुनर्स्थापित (Restoration) करण्याकरिता "मुख्यमंत्री जलसंवर्धन योजना" राबविण्यात येत आहे.

उद्दिष्ट व कालावधी : या कार्यक्रमांतर्गत सुमारे ८,००० योजनांची विशेष दुरुस्ती करण्यात येणार असून सदर कार्यक्रम २०२० ते २०२३ या कालावधीत राबविण्यात येणार आहे. एकूण दुरुस्तीच्या कार्यक्रमास रु. १३४०.७५ कोटी निधी आवश्यक आहे.

योजनेची सद्यस्थिती :

सदर योजना ही दि १७ फेब्रुवारी, २०२१ पासून सुरु करण्यात आली. आजपर्यंत राज्यभरात सदर योजनेअंतर्गत २६६६दुरुस्तीच्या योजनांना (एकूण किंमत रु. ६३१.१४ कोटी) प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्यात आली आहे.

६) जुन्या मालगुजारी तलावांची पुनर्बांधणी व मजबुतीकरण (कार्यक्रम) :

सर्वसाधारणतः ३०० वर्षापूर्वी पूर्व विदर्भात ६७३४ मा. मा. तलाव बांधण्यात आले आहेत. त्यापैकी जवळपास १७४६ तलावांची दुरुस्ती यापूर्वी विविध योजनांखाली पूर्ण करण्यात आली आहे. उर्वरित मा. मा. तलावाची विशेष दुरुस्ती व पुनर्जीवन करण्याचा निर्णय शासनाने दिनांक १६ मे, २०१६ च्या आदेशान्वये घेतला आहे. त्यानुसार आतापर्यंत दिलेल्या रु. १७०.८५ कोटी निधीद्वारे १७७३ तलावांची कामे पूर्ण झाली आहेत. सदर योजनांचा आढावा सुरु असून दायित्व अदा करण्यात येणार आहे.

त्याशिवाय १९५५ कामांना प्रशासकीय मान्यता देण्यात आल्या असून त्या मधील ८४४ कामे हाती घेण्याचे नियोजन आहे. त्यासाठी सन २०१९-२० मध्ये रुपये ४.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पीत होता. सन २०२०-२१ साठी रु. १०.०० कोटीची तरतूद करण्यात आली होती व सन २०२१-२२ साठी रु. ७.०० कोटीची तरतूद करण्यात आली आहे.

७) जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी) :

- * महाराष्ट्र शासनाने जलसंपदा विभागातील जल व्यवस्थापन व लाभक्षेत्र विकासाशी संबंधित अधिकारी तसेच लाभधारक शेतकरी या सर्वांना जल व भूमी व्यवस्थापनाच्या अद्यावत प्रशिक्षण देण्याकरीता सन १९८० साली औरंगाबाद येथे **जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी)** स्थापन केली आहे.
- * वाल्मी ही महाराष्ट्र शासनाच्या जलसंपदा विभागाने पुरस्कृत केलेली स्वायत्त संस्था आहे. सोसायटी अॅक्ट १८६० व बॉम्बे पब्लिक ट्रस्ट १९५० अन्वये **वाल्मी संस्थेची सोसायटी** म्हणून नोंदणी झालेली आहे.
- * वाल्मी संस्था गेल्या ४१ वर्षांपासून सिंचन प्रकल्पाच्या संदर्भात पाणी व जमिनीच्या व्यवस्थापनाच्या प्रशिक्षण विषयक गरजा पूर्ण करण्याचे मुख्य काम करित आहे. प्रशिक्षण, प्रबोधन व संशोधन त्रिसूत्रीवर संस्थेची खालील उद्दीष्टे निश्चित केलेली आहेत.

- १) जलसंपदा व कृषी विभागातील सिंचन व्यवस्थापन आणि भू-विकासाची कार्य करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना आंतरशास्त्रीय स्वरूपाचे सेवाअंतर्गत प्रशिक्षण देणे.
- २) सिंचन क्षेत्राच्या लाभक्षेत्रात कृषी व उपयोजित संशोधन करणे.
- ३) सल्लासेवा, शिक्षण साहित्याची निर्मिती, परिसंवाद / चर्चासत्रे आणि शेतकरी वर्गाचे आयोजन करणे.

- * संस्थेचा लौकीक व संस्थेचे साध्य अहवाल विचारात घेऊन, राज्य शासनाने शासन निर्णय (साप्रवि) क्रमांक टीआरएन-०९/प्र.क्र.३९/०९/१२ अ दिनांक २३ सप्टेंबर, २०११ अन्वये संस्थेला प्रशिक्षण संस्था म्हणून घोषित केले आहे. जलसंपदा विभागाने सोसायटी स्थापन करतेवेळी तसेच नियामक मंडळाने संस्थेला आर्थिक स्वायत्तता व्यतिरिक्त अन्य सर्व प्रकरणात स्वायत्तता दिली आहे.
- * केंद्र शासनाच्या जल संसाधन मंत्रालयाने निकषचत केलेले उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी देशात एकूण १४ वाल्मी संस्था स्थापित आहेत. वाल्मी, महाराष्ट्र ही देशातील पहिली वाल्मी संस्था असून संस्थेने केलेल्या कामाची दखल घेत केंद्र शासनाने वाल्मी महाराष्ट्राकडे पथदर्शी (Pilot) वाल्मी म्हणून केंद्र शासन तसेच अन्य राज्य शासनाकडून पाहिली जाते.
- * केंद्र शासनानेही संस्थेचे १९८० पासूनचे संशोधन व प्रशिक्षण क्षेत्रातील कार्याची नोंद घेतली आहे. आगामी काळात जलसाक्षरता विषयक सर्व घटकांचे प्रशिक्षणासाठी केंद्र शासनाचे "**पेय जल व स्वच्छता मंत्रालयाकडील**" दिनांक १० जून, २०१६ च्या निर्देशानुसार संस्थेची Pilot project म्हणून निवड केली आहे.

- * सद्यःस्थितीत वाल्मी ही संस्था मोठ्या जलाशयाद्वारे कालवा वितरण प्रणालीद्वारे लाभक्षेत्रातील जल व भूमी व्यवस्थापनाशी संबंधित अधिकारी व शेतकरी यांना प्रशिक्षण देण्याचे काम करीत आहे. त्याचबरोबर वाल्मी या संस्थेकडे जल व भूमीच्या संवर्ग व्यवस्थापनासाठी प्रचार, प्रसार व प्रशिक्षण ही बौद्धिक कामे आहेत.
- * जलसंपदा विभागातील अधिकाऱ्यांना जल व भू-व्यवस्थापनाचे अद्यावत प्रशिक्षण देण्यासाठी जागतिक बँकेच्या मदतीने औरंगाबाद येथे जल व भूमी व्यवस्थापन संस्थेची सन १९८० या वर्षी स्थापना करण्यात आली आहे. ही संस्था विविध प्रकारचे प्रशिक्षण वर्ग चालविते. प्रत्येक वर्गात सुमारे ३० प्रशिक्षणार्थींना प्रवेश दिला जातो. राज्य मंत्रिमंडळाच्या औरंगाबाद येथील दिनांक ४ ऑक्टोबर, २०१६ च्या बैठकीत वाल्मी, औरंगाबाद ही संस्था जलसंधारण विभागांतर्गत पुरस्कृत करण्यासंदर्भात शक्यता तपासण्यासंदर्भात मंत्रिमंडळाने निर्देश दिले होते. त्यास अनुसरून राज्य शासनाने सचिव जलसंधारण यांच्या अध्यक्षतेखाली १० सदस्यीय समिती गठीत केली होती. त्या समितीमध्ये दोन विभागीय आयुक्त, जलसंधारण, जलसंपदा, कृषी, भूजल सर्वेक्षण व वाल्मी या विभागाकडील सदस्यांचा समावेश होता.

सदर समितीने वाल्मी संदर्भात पुढील ठळक शिफारसी शासनास सादर केल्या :-

- * वाल्मीची स्वायत्तता अबाधित ठेवून क्षमता वृद्धी, जल जागृती करणे इतके व्यापक उद्देश असणे गरजेचे आहे. जलसंधारणाशी निगडित रिसर्च अँड डेव्हलपमेंट कंपोनेन्ट्स, छोटे छोटे स्ट्रक्चर व कालानुरूप त्यात बदल करणे, सल्ले देणे ही कामे देखील वाल्मीकडे सोपविणे आवश्यक आहे. वाल्मी या संस्थेची स्वायत्तता अबाधित राखून वाल्मी ही संस्था सचिव जलसंधारण यांच्या नियंत्रणाखालील काम करेल अशी व्यवस्था निर्माण करणे आवश्यक आहे.
- * पाण्याशी निगडित सर्व यंत्रणा प्रकल्प एका छताखाली असणे गरजेचे आहे. विकेंद्रित पाणीसाठे निर्माण करण्याचे धोरण शासनाने अवलंबिले आहे. या अंतर्गत सेंट्रल वॉटर ग्रीड ही संकल्पना राज्य शासन अंमलात आणू पाहत आहे. सर्वांसाठी पाणी हे राज्य शासनाचे धोरण आहे. त्यामुळे वाल्मी या संस्थेच्या कार्यामध्ये आता बदल होणे अपेक्षित असून राज्य शासनाच्या धोरणाशी निगडित प्रशिक्षण, सल्ले देणे यासारख्या कामांसह वाल्मी या संस्थेची व्याप्ती आता वाढविणे काळाची गरज बनली आहे.
- * भूजल साठे वाढवावयाचे असेल तर जलसंधारण केल्याशिवाय पर्याय नाही. जलसंधारणाशी संबंधित काम करणाऱ्या प्रत्येक संस्थेला एका छत्राखाली आणणे गरजेचे आहे. सर्वांसाठी पाणी, पाण्याचा काटकसरीने वापर, मायक्रो इरिगेशन, पिकांना त्याच्या वाढीच्या विशिष्ट वेळेमध्ये पाणी देण्यासाठी (प्रोटेक्टिव इरिगेशन अँट क्रीटीकल स्टेज ऑफ क्रॉप) या बरोबरच सिंचनामध्ये अद्यावत तंत्रज्ञान (लिक्विड फर्टिलायझेशन) पाहता वाल्मीच्या कार्यपद्धती मध्ये आमूलाग्र बदल करण्याची आवश्यकता निर्माण झाली आहे. आजच्या काळातील आव्हाने, इनक्लुसिव्ह ग्रोथ याचा मुकाबला करण्यासाठी वाल्मी या संस्थेची स्वायत्तता अबाधित ठेवून सदर संस्था जलसंधारण विभागाच्या अधिपत्याखाली आणावी.
- * सद्यःस्थितीत जलसंधारण विभागाकडे कोणतीही प्रशिक्षण संस्था नसल्याने व जलसंपदा विभागाकडे मेरी, मेटा व वाल्मी या तीन प्रशिक्षण संस्था असल्याने त्यापैकी जल व भू-व्यवस्थापन संस्था (वाल्मी), औरंगाबाद ही संस्था त्या संस्थेच्या स्वायत्ततेला बाधा न आणता जलसंधारण विभागाकडे वर्ग करण्याची सदर समितीने शिफारस केली, त्यानुसार सदरहू संस्था दिनांक ३१ मे, २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मृद व जलसंधारण या प्रशासकीय विभागाच्या अधिपत्याखाली वर्ग करण्यात आली आहे.

ब) केंद्र पुरस्कृत/केंद्र सहाय्यित योजना :

१) स्थानिक सहभागतातून जलस्रोतांची दुरुस्ती, नूतनीकरण व पुनःस्थापना (RRR) -- (० ते १०० हे.)

सन २००५ पासून सुरु झालेल्या या केंद्र पुरस्कृत योजनेत अवर्षण प्रवण / आदिवासी / नक्षल बाधित क्षेत्राकरिता ९०% व सर्वसाधारण क्षेत्राकरिता २५% केंद्र सरकारचा हिस्सा आहे.

जलसंपदा विभागाकडील तांत्रिक सल्लागार समितीने (TAC) लघु सिंचन जलसंधारण विभागाचे एकूण २७७ डीपीआर मंजूर केले असून त्यांची किंमत रु. ३१.१२ कोटी असून त्याद्वारे ४६१४ हेक्टर सिंचन पुनर्स्थापित होणार आहे.

जिल्हा परिषदेकडील ३८५ डीपीआर तांत्रिक सल्लागार समितीने (TAC) मंजूर केले असून त्यांची किंमत रु. ४४.५६ कोटी असून त्याद्वारे ५६३५ हेक्टर सिंचन क्षेत्र पुनर्स्थापित होणार आहे.

अशा प्रकारे एकूण ६६२ डीपीआर TAC मंजूर केले असून त्यांची एकूण किंमत रु. ७५.६९ कोटी इतकी असून त्याद्वारे १०२४९ हेक्टर सिंचन क्षेत्र पुनर्स्थापित होणार आहे.

उपरोक्त सर्व ६६२ डीपीआर केंद्रीय जल आयोग, नागपूर यांचेमार्फत केंद्र शासनास सादर झालेले आहेत. सदर रु. ७५.३७ कोटी मध्ये राज्य शासन हिस्सा रु. १७.३९ कोटी व केंद्र शासन हिस्सा रु. ५८.३७ कोटी इतका आहे. त्यामधील पुणे मंडळाचे २३१ व नाशिक मंडळाचे ९ असे २४० DPR सध्या केंद्र सरकारच्या विचाराधीन आहेत.

सदर योजनेखाली एकही प्रस्ताव केंद्र सरकारने आतापर्यंत मंजूर केलेला नसल्यामुळे योजनेसाठी दरवर्षी करण्यात आलेली आर्थिक तरतूद व्यपगत झाली आहे. मागील ४ वर्षातील व्यपगत निधीचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

(रुपये लाखात)

वर्ष	राज्य हिस्सा (१०%)	केंद्र हिस्सा (९०%)	एकूण
२०१७-१८	१५००.००	२२५००.००	२४०००.००
२०१८-१९	९०००.००	३००.००	९३००.००
२०१९-२०	२०.००	१८०.००	२००.००
२०२०-२१	२०.००	२००.००	२२०.००

सन २०२१-२२ मध्ये या योजनेच्या राज्य हिश्याकरिता रु. २०.०० लक्ष व केंद्र हिश्याकरिता रु. २००.०० लक्ष निधी अर्थसंकल्पीत आहे.

२) राज्यातील लहान पाटबंधारे योजनांची प्रगणना --

केंद्र सरकारच्या निकषाप्रमाणे ० ते २००० हे.सि.क्ष. चे प्रकल्प हे लघु पाटबंधारे प्रकल्प समजले जातात. देशातील अशा सर्व प्रकल्पांची केंद्र सरकारद्वारे राज्य शासनाच्या सहकार्याने पंचवार्षिक गणना करण्यात येते. त्यानुसार राज्यातील अशा सर्व प्रकल्पांची प्रत्यक्ष गणना करून त्याची विहित प्रपत्रातील माहिती केंद्र सरकारला पाठविण्यात येते. या कार्यक्रमासाठी केंद्राकडून १००% अर्थसहाय्य होते.

आतापर्यंत ५ प्रगणना पूर्ण झाल्या असून, सद्या सन २०१७-१८ ते २०१९-२० या कालावधीमध्ये पूर्ण झालेल्या ० ते २००० हे.सि.क्ष. च्या प्रकल्पांची ६ वी प्रगणना सुरू आहे. ५ च्या प्रगणना कार्यक्रमाचे १००% उद्दिष्ट साध्य झाले असून, संकलित केलेल्या माहितीचे केंद्र सरकारकडून वैधतीकरण झाले असून सदरची माहिती राज्य शासनाकडून प्रकाशित करण्यात येणार आहे.

सदर राष्ट्रीय कार्यक्रमाची राज्यामध्ये प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी आयुक्त मृद व जलसंधारण यांची राज्य प्रगणना आयुक्त म्हणून शासन निर्णय दिनांक ३ मे, २०१८ अन्वये नेमणूक करण्यात आलेली आहे.

लघुसिंचन योजनांची ६ वी प्रगणना कार्यक्रमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी, कामाचे, सनियंत्रण व समन्वयासाठी शासन निर्णय दिनांक ३ ऑक्टोबर, २०१८ अन्वये राज्यस्तरीय सुकाणु व तांत्रिक समिती, महसुल विभाग स्तरीय, जिल्हा स्तरीय व तालुका स्तरीय सनियंत्रण समिती अशा विविध स्तरांवरील समित्या गठीत करण्यात आल्या आहेत. ६ व्या प्रगणना कार्यक्रमाची अंदाजी किंमत १०.१४ कोटी आहे. तसेच जलसाठ प्रगणना कार्यक्रमाची अंदाजी किंमत रु. ५.७८ कोटी आहे. या दोन्ही कार्यक्रमाच्या किमतीस केंद्र सरकारने प्रशासकीय मान्यता प्रदान केली आहे.

६ व्या प्रगणना कार्यक्रमाकरिता मागील ३ वर्षातील केंद्र सरकार द्वारे मंजूर निधी व प्रत्यक्ष खर्च याची माहिती खालील प्रमाणे आहे.

(रुपये लाखात)

वर्ष	उपलब्ध निधी	खर्च
२०१८-१९	४.७८	४.५०
२०१९-२०	३००.००	१५०.००
२०२०-२१	१५०.००	००.००

६ व्या प्रगणना कार्यक्रमासाठी सन २०२०-२१ साठी रुपये १०.०० कोटी तरतूद करण्यात आलेली आहे.

-----

३) राष्ट्रीय कृषी विकास योजना --

केंद्र सरकार पुरस्कृत राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेतर्गत विदर्भ सघन सिंचन विकास कार्यक्रम (VIIDP)

विदर्भातील कोरडवाहू शेती लाभदायी होण्यासाठी उपाययोजना करण्याच्या दृष्टीने केंद्र सरकारने विदर्भातील ११ जिल्ह्यांसाठी विशेष संरक्षित सिंचन सुविधा पुरविण्याचा व पीक उत्पादकता वाढविण्याचा "विदर्भ सघन सिंचन विकास कार्यक्रम-२०१२" हा कालबद्ध कार्यक्रम हाती घेतला होता. त्याकरिता कृषी व मृदसंधारणासाठी रु. १७९१.०० कोटी व लघु सिंचन (जलसंधारण) साठी रु. १४५९.०० कोटी असा एकूण रु. ३२५०.०० कोटी रकमेचा आराखडा तयार करण्यात आला होता. त्यानुसार सन २०१२ ते २०१७ या ५ वर्षांच्या कालावधीमध्ये राबविण्यात आलेला हा कार्यक्रम दिनांक ३१ मार्च, २०१७ रोजी संपुष्टात आला. कार्यक्रमांतर्गत जलसंधारणाच्या कामासाठी रु. ९३५.०० कोटी निधीची मागणी होती, मात्र केवळ रुपये २३३.७२ कोटी निधी प्राप्त झाला असून, त्याद्वारे १८७० योजना पूर्ण झाल्या आहेत सन २०१७-१८ पासून कार्यक्रमासाठी स्वतंत्र निधीचे प्रावधान नसल्यामुळे प्रशासकीय मान्यता प्रलंबित आहेत, निविदा कार्यवाही सुरू आहे, भूसंपादनाअभावी कामे सुरू झालेली नाहीत अशा स्वरूपाच्या योजना वगळून, केवळ देयके प्रलंबित असणाऱ्या व कामे प्रगतीपथावर असणाऱ्या ६९८ योजनांचे रुपये १७०.३७ कोटी दायित्व शासनाने दिनांक १३ सप्टेंबर, २०१७ च्या आदेशान्वये स्वीकारून निधी उपलब्धतेसाठी प्रशासकीय विभागांतर्गत अन्य समरूप योजनांच्या निधी मागणी शिर्षाखाली वर्ग केले आहे.

उपरोक्त आदेशामध्ये अंतर्भूत करावयाच्या राहून गेलेल्या ११० योजनांचे रु. ६२.६६ कोटी दायित्व शासन निर्णय दिनांक ०८ जून, २०१८ अन्वये महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाकडे सोपविण्यात आले आहे. वरील प्रमाणे ८०८ योजनांचे रु. २३३.०३ कोटी दायित्व अंतिमतः शासनाने स्वीकारले आहे.

मृदसंधारण

मृदसंधारण

प्रस्तावना :

जलसंधारण विभागाची स्थापना दिनांक ५ जून, १९९२ रोजी झाली. स्थापनेवेळी जलसंधारण विभागाकडील स्थानिकस्तर यंत्रणा वर्ग करण्यात आली. सदर यंत्रणेमार्फत १०१ ते २५० हेक्टर सिंचन क्षमतेच्या योजनांची अंमलबजावणी करण्यात येत होती तर जिल्हा परिषदेमधील लघु पाटबंधारे यंत्रणेमार्फत ० ते १०० हेक्टर पर्यंतच्या सिंचन क्षमतेच्या योजनांची अंमलबजावणी करण्यात येत होती. तसेच जलसंधारण विभागाच्या निर्मितीच्यावेळी सन १९९२ मध्ये संचालक, भूजल सर्वेक्षण, सामाजिक वनीकरण, संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट व्यवस्थापन या यंत्रणावरील यंत्रणेबरोबरच जलसंधारण विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली कार्यरत होत्या.

दिनांक ३० सप्टेंबर, २०१६ रोजी जलसंधारण विभागाने रौप्य महोत्सव वर्षात पदार्पण केले आहे. मागील २५ वर्षांमध्ये जलसंधारणाच्या योजना शासनाच्या वेगवेगळ्या विभागांद्वारे स्वतंत्रपणे राबविण्यात येत आहेत. शासनाच्या या विभागांमध्ये योग्य त्या समन्वयाचा (विविध कारणांमुळे) अभाव असणे, योजना विस्कळीत स्वरूपात राबविल्या जाणे, यामुळे राबविलेल्या योजनांचा प्रभाव दिसून येत नाही. जलसंधारण योजनांचा एकत्रित प्रभाव दिसून येण्यासाठी एक पाणलोट क्षेत्र विचारात घेवून त्या पाणलोट क्षेत्रात प्रत्येक विभागाच्या कोणकोणत्या योजना राबविणे शक्य आहे. त्याचा एकत्रित अहवाल तयार केल्यानंतर या योजना राबविणे आवश्यक आहे. मात्र यात परिणामकारक यश मिळण्यासाठी जलसंधारणाची कामे करित असलेल्या शासनाच्या वेगवेगळ्या विभागांचे नियंत्रण एकाच छात्राखाली आणणे गरजेचे आहे. त्याकरिता पूर्वीची स्थानिकस्तर यंत्रणा, कृषी यंत्रणा (मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन) या यंत्रणा पूर्वी प्रमाणेच जलसंधारण विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आणणे गरजेचे आहे.

कृषी विभागाच्या दिनांक २९ मे, १९९८ च्या शासन निर्णयान्वये कृषी खात्याची पुनर्रचना करण्यात आली. सदर पुनर्रचना करण्यापूर्वी कृषी विभागाकडे एकूण ३३०९३ इतकी पदे कार्यरत होती. त्यापैकी कृषी उपविभागाकरिता १२७६१ मृदसंधारण विभागाकरिता १७११६ व फलोत्पादन उपविभागाकरिता ३२१६ अशी एकूण ३३०९३ इतकी पदे कार्यरत होती.

मृद व जलसंधारण कामाकडे खास लक्ष पुरविण्यासाठी शासनाने सन १९९२ मध्ये संचालक मृद व जलसंधारण हे संचालनालय नव्याने निर्माण करून ते सचिव ग्रामविकास व जलसंधारण (जलसंधारण) यांच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली ठेवले होते. परंतु कृषी खात्याच्या पुनर्रचनेवेळी वरीलप्रमाणे १७११६ पदे ही कृषी विभागाकडे परत घेण्यात आली.

मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या कामांच्या नियंत्रणासाठी कृषी आयुक्तालयातील संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट व्यवस्थापन या कार्यालयासह कृषी विभागाकडील ९९९५ पदे मृदसंधारण यंत्रणेकरिता मृद व जलसंधारण विभाग या प्रशासकीय विभागाकडे कायमस्वरूपी वर्ग करून मृद व जलसंधारण आयुक्तालयाच्या अधिपत्याखाली स्वतंत्र मृदसंधारण यंत्रणा मंजूर करण्यात आलेली आहे. परंतु मृद व जलसंधारण विभागाच्या दिनांक १ मार्च, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये करण्यात आलेल्या फेररचनेअंती या पदांपैकी २५ पदे आकृतीबंधातून कमी झाली आहेत.

तक्ता क्र. ३

मृद व जलसंधारण विभागाच्या आस्थापनेवरील मृदसंधारण यंत्रणेतील अधिकारी व कर्मचारी वर्ग विषयक गोषवारा

अ.क्र.	संवर्ग / पदनाम	वेतनश्रेणी	मंजूर पदे
१	२	३	४
राजपत्रित अधिकारी गट-अ			
१	अप्पर आयुक्त (मृदसंधारण)	एस-२७-११८५००-२१४१००	१
२	सह आयुक्त/प्रादेशिक मृदसंधारण अधिकारी	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
३	उप आयुक्त/जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	४
४	गुण नियंत्रण अधिकारी (मृदसंधारण)	एस-२३-६७७००-२०८७००	३
५	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	३४
६	सहाय्यक आयुक्त / उपविभागीय मृदसंधारण अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
राजपत्रित अधिकारी गट-ब			
७	तालुका मृदसंधारण अधिकारी	एस-१६-४४९००-१४२४००	३५५
८	लेखाधिकारी वर्ग-२	एस-१६-४४९००-१४२४००	४१
९	सहाय्यक जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	१०२
१०	अतिरिक्त मृदसंधारण अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	३७३
अराजपत्रित अधिकारी गट-क			
११	उच्चश्रेणी लघुलेखक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
१२	स्वीय सहाय्यक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
१३	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	१
१४	निम्नश्रेणी लघुलेखक	एस-१४-३८६००-१२२८००	२
१५	सहाय्यक लेखाधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	३१
१६	कक्ष अधिकारी	एस-१३-३५४००-११२४००	३४
१७	मंडळ मृदसंधारण अधिकारी	एस-१३-३५४००-११२४००	२७१२
१८	सहाय्यक अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	६
१९	मृदसंधारण सहाय्यक	एस-८-२५५००-८११००	२००८
२०	वरिष्ठ सहाय्यक लेखा	एस-८-२५५००-८११००	३४
२१	वरिष्ठ सहाय्यक	एस-८-२५५००-८११००	४५३
२२	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	९
२३	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	२०१६
२४	कनिष्ठ सहाय्यक	एस-६-१९९००-६३२००	८७२
२५	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	९
२६	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	९
२७	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	३८९
गट-ड			
२८	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	८
२९	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	१०९
३०	परिचर	एस-१-१५०००-४७६००	३५१
एकूण			९९७०

मृदसंधारण

महाराष्ट्र शासन निर्णय क्र. सीडीपी-११८३/२४४८३/सीआर-९६/९-ओ दिनांक २८ जुलै, १९८३ अन्वये सर्वकष पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमातील मृद व जलसंवर्धनाची कामे संपूर्ण शासकीय खर्चाने करण्यात येत आहेत. त्यामुळे शेतकऱ्यांवर कोणत्याही प्रकारचे कर्ज लादले जात नाही.

१९९६ पासून एकात्मिक पाणलोट विकास कार्यक्रम हा शासन निर्णय क्रमांक जलसंधारण/१०९५/प्र.क्र. २५०/जल ७, मंत्रालय, मुंबई-३२, दिनांक ३० जानेवारी, १९९६ अन्वये राबविण्यात येत आहे. शासन निर्णय क्र. आसक/२००७/प्र.क्र. १२१/जल-७/२००७, दिनांक ३० नोव्हेंबर, २००७ अन्वये सुकाणू समितीच्या मान्यतेने ५०% पेक्षा जास्त पूर्णत्वातील पाणलोटालातील मृद संधारण उपचारांची कामे प्राधान्याने राज्य व जिल्हास्तर डि.पी.सी. निधी, वि.घ.यो. व आदिवासी उपयोजना व क्षेत्राबाहेरील उपयोजनाकरिताचे उपलब्ध निधीतून करण्यात येत आहे.

मृद व जलसंधारणाचे पाणलोट आधारित विविध उपचार मजुरांचे सहाय्याने कार्यान्वित करण्यासाठी शासन निर्णय क्र. मापदंड-२०१३/प्र.क्र. ११४/जल-७ दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१३ अन्वये मापदंड मंजूर केलेले आहेत. सदर मापदंडामध्ये शासन निर्णय क्र. मापदंड-२०१९/प्र.क्र. ३०/जल-७, दिनांक २० जून, २०१९ अन्वये सुधारणा केलेल्या आहेत. त्याचप्रमाणे मृद व जलसंधारणाच्या विविध उपचारांची कामे मशिनरीच्या सहाय्याने करण्यासाठी शासन निर्णय क्र. मापदंड-२०१३/प्र.क्र. ११४/जल-७, दिनांक १५-१०-२०१३ अन्वये मंजूर केलेले आहेत. तसेच शासन शुद्धीपत्रक क्र. मापदंड-२०१३/प्र.क्र. ११४/जल-७ दिनांक ४ फेब्रुवारी, २०१४ अन्वये त्यामध्ये सुधारणा केलेल्या आहेत.

सामान्य प्रशासन विभागाकडील शासन निर्णय क्र. मातंस/०५४/३१/२०१६/३९ दि. ११ मे, २०२१ नुसार सार्वजनिक बांधकाम विभागाचे शा.नि.क्र. सीटी/२०१७/प्र.क्र. ०८/ई.मा./२/१, दिनांक २० मे, २०२१, रु. १०.०० लाख त्यावरील मृद व जलसंधारणाच्या विविध उपचारांची कामे ई-निविदा पद्धतीने करण्यात येत आहेत.

राज्यातील ३०७.७१ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी १७४.७३ लाख हेक्टर क्षेत्र लागवडीखाली आहे. या क्षेत्रापैकी ८२.४७ टक्के क्षेत्र कोरडवाहू असल्यामुळे राज्यातील ग्रामीण भागातील अर्थव्यवस्था ही प्रामुख्याने कोरडवाहू शेतीवर अवलंबून आहे. विविध स्रोतांद्वारे राज्यातील जास्तीत जास्त ३० टक्के क्षेत्रच ओलिताखाली येण्याची शक्यता असल्यामुळे भविष्यातही ग्रामीण भागाचा विकास हा प्रामुख्याने कोरडवाहू क्षेत्राच्या विकासाशी निगडित राहणार आहे.

राज्यात मृद व जलसंधारण कामाची सुरुवात १९४३ पासून झाली असून मृदसंधारणाची कामे १९८३ पर्यंत एकेरी उपचार पद्धतीने विखुरलेल्या स्वरूपात राबविण्यात येत होती. राज्यातील कोरडवाहू क्षेत्राची व्याप्ती व कोरडवाहू क्षेत्राचा सर्वांगीण विकास करण्याकरिता मृद व जलसंधारण कार्यक्रम राबविण्याची आवश्यकता लक्षात घेऊन राज्य शासनाने १९८३ पासून सर्वकष पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम राबविण्यास सुरुवात केली. पाणलोट क्षेत्र आधारित मृद व जलसंधारणाची कामे राबविण्याचा निर्णय घेणारे महाराष्ट्र हे देशातील पहिले राज्य आहे.

पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमांमध्ये मृद व जलसंधारण विभागाशिवाय या कार्यक्रमासाठी पूरक असणाऱ्या भूजल सर्वेक्षण विकास यंत्रणा, वनीकरण सामाजिक वनीकरण, लघुसिंचन या विभागांचा देखील सहभाग आवश्यक असल्यामुळे १९९२ मध्ये राज्य शासनाने स्वतंत्र जलसंधारण विभागाची निर्मिती केली. शासन निर्णय दिनांक ३१ मे २०१७ नुसार मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या कामांच्या नियंत्रणासाठी कृषि आयुक्तालयातील संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट व्यवस्थापन या कार्यालयासह कृषि विभागाकडील ९९९५ पदे मृदसंधारण यंत्रणेकरिता मृद व जलसंधारण विभाग या प्रशासकीय विभागाकडे कायमस्वरूपी वर्ग करून मृद व जलसंधारण आयुक्तालयाच्या अधिपत्याखाली स्वतंत्र मृदसंधारण यंत्रणा मंजूर करण्यात आलेली आहे. जलसंधारण कार्यक्रम लोकसहभागाच्या माध्यमातून गाव घटक मानून राबविण्याच्या संकल्पनेसह जानेवारी १९९६ मध्ये एकात्मिक पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमाची सुरुवात करण्यात आली.

पाणलोट विकास कार्यक्रमाचे उद्देश :-

१. विविध कारणामुळे होणारी जमिनीची धूप थांबविणे.
२. पाणलोट क्षेत्रात उगमापासून ते संगमपर्यंत (माथा ते पायथा) विविध उपचारांद्वारे अपधावेचे नियंत्रण करून भूगर्भातील पाणीसाठा वाढविणे.
३. गाव घटक मानून लोक सहभागाच्या माध्यमातून कार्यक्रम राबविणे.
४. पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत बळकट करणे व अशा स्रोतांचे संरक्षण करणे.
५. पडीक, अवनत व अतिधूपित जमिनीचा विकास करणे.
६. कृषि उत्पादनामध्ये वाढ करून सातत्य राखणे.

एकात्मिक पाणलोट क्षेत्र कार्यक्रमाची व्याप्ती :-

राज्यात एकूण ४३७११ गावे असून त्यापैकी ३५७१७ म्हणजे ८४ टक्के गावे ही कोरडवाहू गावे आहेत. जलसंधारण कार्यक्रमांसाठी विहित केलेल्या निकषानुसार गावांची निवड केली जाते. राज्यात दिनांक १ एप्रिल, १९९२ पासून ३८१९५ पाणलोट विकसित झाले आहेत.

सन १९९२ ते मार्च २०२० अखेरची प्रगती

१) एकूण पाडलेले सूक्ष्म पाणलोट (संख्या)	४४१८५
२) एकूण कामासाठी निवडलेले पाणलोट (संख्या)	४४१८५
३) १-४-१९९२ पासून पूर्ण झालेले पाणलोट (संख्या)	३८१९५
४) पूर्ण झालेल्या पाणलोटोंचे क्षेत्र (लाख हेक्टर)	१८२.४७

मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन विभागामार्फत खालील केंद्र / राज्य पुरस्कृत योजना राबविण्यात येतात.

केंद्र पुरस्कृत योजना :—

(१) एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम (आय.डब्ल्यू.एम.पी.) २००९-१० पासून सुरू असून, सदर योजना सन २०१५ पासून प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना पाणलोट विकास घटक PMKSY WDC या योजनेत अंतर्भूत करण्यात आली आहे.

(२) महाराष्ट्रातील नंदूरबार व बुलढाणा जिल्ह्यातील ५१ हवामान अनुकूल व संवेदनक्षम गावांकरिता कृषी तंत्रज्ञान व पाण्याचे कार्यक्षम व्यवस्थापनाकरिता प्रकल्प (१०० टक्के केंद्र पुरस्कृत).

राज्य पुरस्कृत योजना :—

(अ) आदर्शगाव विकास कार्यक्रम

(ब) मृदसंधारण उपाययोजनेद्वारे जमिनीचा विकास एकात्मिक पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम (गतिमान)

(क) सिमेंट नाला बांध (सीएनबी) (चेकडॅम) बांधणेचा कार्यक्रम

(ड) पाणलोट विकास चळवळ

मृदसंधारण कार्यक्रमांतर्गत ज्या विविध उपचारांचा समावेश करण्यात आला आहे ते खालीलप्रमाणे :—

अ) क्षेत्र उपचारांची कामे—

(१) **समतल सलग चर :—** राज्यातील पडीक जमीन विकास कार्यक्रमांतर्गत बिगर शेतीखालच्या जमिनीत मातीसारख्या अमूल्य अशा विकास माध्यमाचे संरक्षण करणे, मृद व जलसंधारण करणे तसेच वृक्ष व चारा यांचे माध्यमातून स्थानिक लोकांच्या गरजा भागविणे व पर्यावरण संतुलन करणे हा सर्वसाधारण हेतू आहे. कमीत कमी खर्चात मृद व जलसंधारण करण्यासाठी सलग समपातळी चर घेऊन वृक्ष लागवड करावयाची आहे. या कामासाठी जमिनीचा उतार व पर्जन्यमान विचारात घेऊन राज्यात पडीक जमीन विकासासाठी निरनिराळे आठ नमुने तयार करण्यात आले असून त्याप्रमाणे कामे करण्यात येत आहेत.

(२) **ढाळीची बांधबंदिस्ती :—** मृदसंधारणाच्या ज्या अभियांत्रिकी उपाययोजना आहेत त्या अत्यंत खर्चिक असून त्यांचे परिणामही कालांतराने दिसून येतात. यासाठी कमी खर्चिक व लवकर परिणाम देणारी उपाययोजना म्हणून जैविक बांधाचे तंत्रज्ञान विकसीत करण्यात आले आहे. जैविक बांध म्हणजेच मातीच्या किंवा दगडाच्या बांधाएवढी समपातळी रेषेवर गवत किंवा घायपात यासारख्या वनस्तीची घट्ट लागवड करून भूपृष्ठावरून वाहणाऱ्या पाण्यास अडथळा निर्माण करणे की, जेणेकरून पाण्याबरोबर येणाऱ्या मातीचे कण या ठिकाणी अडतील व स्वच्छ पाणी त्या बांधातून संथपणे वाहून जाईल. पाणी या वनस्पतीच्या जाळ्यातून वाहून जाऊ शकत असल्यामुळे या बांधास विशिष्ट प्रकारच्या सांडव्याची किंवा बांधास ढाळ देण्याची आवश्यकता रहात नाही. मातीच्या बांधाप्रमाणे हे बांध वाहून जाण्याची किंवा फुटण्याची शक्यता नसल्याने ते कोणत्याही प्रकारच्या तीव्र उताराच्या जमिनीवरदेखील घालता येतात. मृदसंधारणाचा हा एक स्वस्त व प्रभावी उपाय आहे.

(३) **पाणलोट क्षेत्र योग्य ठिकाणी धानाच्या जमिनीची बांधबंदिस्ती व मजगीची कामे करणे :—** ही योजना १९५९ पासून सुरू झाली. महाराष्ट्राच्या पश्चिम घाट भागात व विदर्भामध्ये जास्त पावसाच्या क्षेत्रात विशेषतः ४-८ टक्के जमिनीच्या उतारावर १० ते २० मी. अंतरावर छोटी खाचरे निम्म्या भागात खोदाई व निम्म्या भागात भराई करून केली जातात. या खाचरामध्ये पावसाचे पाणी अडविण्यासाठी बांध घातला जातो व जादा पाणी सांडीद्वारे सोडून देण्यात येते. या कामासाठी सर्वसाधारणपणे हेक्टरी खर्च जास्त येतो परंतु नापीक क्षेत्र हे पिकाखाली आणण्यात येत असल्यामुळे भाताच्या उत्पादनामध्ये वाढ होते. ज्या भागात धानाची बांधबंदिस्ती व भातखाचरे केली जातात तो भाग अत्यंत कमी उत्पादनाचा असल्यामुळे शेतकऱ्यांना उत्पन्नाचे भातशेती हे साधन असल्यामुळे ही योजना अत्यंत परिणामकारक ठरली आहे.

(४) **शेत बांधबंदिस्ती (कम्पार्टमेंट बंडींग) :—** हा उपचार सन २००३ पासून सुरू करण्यात आला आहे. शेतातील पाणी शेतातच अडविण्यासाठी आणि याद्वारे मृदसंधारण करण्यासाठी या उपचाराचा अत्यंत चांगला उपयोग होतो. शेतकऱ्यांच्या शेताच्या खालील बाजूच्या हद्दीवर जमिनीचा प्रकार व उतारानुसार ०.८० ते १.०० मि. उंचीचा बांध घातला जातो. जास्तीचे पाणी पाईप अथवा दगडाच्या सांडव्याद्वारे बाहेर काढले जाते. साधारणपणे दर हेक्टरी २०० मि. लांबीचे बांध घातले जातात.

ब) नाला उपचारांची कामे—

(१) **अर्दन बांध** :— ओघळीच्या रुंदीएवढ्या लांबीच्या ओघळीमध्ये मातीचा बांध घातला जातो त्यास अर्दन बांध असे म्हणतात. ओघळीवर आडवे मातीचे बांध घालून ओघळीमधून वेगाने वाहणाऱ्या पाण्याचा वेग कमी करून पाणी जमिनीत मुरवणे व पाण्यामुळे जमिनीच्या होणाऱ्या धूपीस प्रतिबंध घालणे तसेच बांधांच्या खाली झुडूपांची लागवड करून झाडोरा तयार करणे हा मुख्य उद्देश आहे.

(२) **अनघड दगडाचे बांध** :— ओघळीचे रुपांतर लहान नाल्यात झाल्यानंतर त्यातून वाहणाऱ्या पाण्याचा वेग व परिमाण जास्त होतो अशा ठिकाणी शेतातील दगड गोळा करून त्याचा नाल्याच्या रुंदीएवढा बांध घालण्यात येतो या बांधासाठी नाल्याच्या पात्रात पाया खोदावा लागतो यामुळे दगडांना बळकटी येते. दगड रचताना ते पडू नयेत यासाठी बांधाला दोन्ही बाजूनी उतार देण्यात येतो अशा दगडाच्या बांधाची संख्या, ओघळीची लांबी उतार व शेतपरिस्थितीप्रमाणे ठरविण्यात येते.

(३) **शेततळे** :— शेताच्या खोलगट भागात वेगवेगळ्या आकारमानाचे शेततळे घेण्यात येतात. शेततळ्याचा उपयोग पाण्याचा तात्पुरता निचरा होणेसाठी पावसाचा ताण पडल्यास पिकांना संरक्षित पाणी देण्यासाठी तसेच भूगर्भातील पाणीसाठ्यात वाढ करणेसाठी होतो. मृदसंधारणाच्या व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाच्या नियमित कार्यक्रमाबरोबरच महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या निधीतून ग्रामपंचायत व कृषि विभागामार्फत शेततळे कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे.

(४) **मातीचे नाला बांध** :— मातीच्या नाला बांधाची कामे राज्यात १९६९ पासून सुरू करण्यात आली. सुरुवातीला ही कामे अवर्षण प्रवण क्षेत्रापुरती मर्यादित होती. नंतरच्या कालावधीत भूपृष्ठाखालील पाण्याच्या पातळीत वाढ करण्याच्या दृष्टीने या कामाची व्याप्ती वाढून राज्याच्या सर्व जिल्ह्यांत ही कामे हाती घेण्यात येत आहे. या कामासाठी जागा निवडीची मार्गदर्शक तत्वे खालीलप्रमाणे आहेत.

- (१) नाल्याच्या तळाचा उतार ३ टक्केपेक्षा जास्त नसावा.
- (२) नाल्याचे पाणलोट क्षेत्र कमीत कमी ४० हे. व जास्तीत जास्त ५०० असावे.
- (३) नाल्याची रुंदी ५ मी. पेक्षा कमी व १५ मी. पेक्षा जास्त असू नये.
- (४) अतिरिक्त जादा पाणी बाहेर काढून देण्यासाठी नाल्याच्या बाजूला कठीण मुरुम असावा.

मातीच्या बांधामध्ये सर्वसाधारणपणे जास्तीत जास्त ४ मी. उंचीचा पाणीसाठा केला जातो. मातीच्या नालाबांधामुळे भूगर्भातील पाणीसाठ्यात वाढ होवून जवळपासच्या पाण्याच्या पातळीत वाढ होते असे मूल्यमापन अहवालावरून दिसून आले आहे.

(५) **सिमंट नाला बांध** :— पाणलोट आधारित नाला उपचारामध्ये सिमेंट नाला बांध उपचाराने अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. ज्या ठिकाणी मातीचे नाला बांध घेण्यासाठी तांत्रिकदृष्ट्या योग्य जागा उपलब्ध नाही अशा ठिकाणी सिमेंटचे नाला बांध बांधून पाणीसाठा केला जातो. यामुळे भूपृष्ठाच्या पाण्याच्या पातळीत वाढ होण्यास मदत होवून नाल्यालगतच्या विहीरीच्या पाणी पातळीमध्ये लक्षणीय वाढ होत असते. पर्यायाने विहीरीखालील बागायती क्षेत्रामध्ये वाढ होते. या सर्व बाबींचा साकल्याने विचार करून महाराष्ट्र शासनाने सन २०११-१२ पासून राज्यातील टंचाईग्रस्त जिल्ह्यांमध्ये पाणलोट आधारित उपचाराबरोबरच एकेरी पद्धतीने सिमेंट नालाबांधाचा उपक्रम हाती घेतलेला आहे. यासंदर्भात सुधारित मार्गदर्शक सूचना शासन निर्णय दिनांक २३ मार्च २०१७ व ०८ ऑगस्ट, २०१८ अन्वये निर्गमित केल्या आहेत.

(६) **वळण बंधारा** :— ज्या पाणलोट क्षेत्रामध्ये सर्वसाधारणपणे डिसेंबर अखेरपर्यंत ओढ्याला पाणी टिकते व सर्वसाधारणपणे १५० लि. प्रतिसेकंद पाणी वहाते अशा नाल्यावर १ मी. उंचीचे सिमेंटचे पक्के बांध घालून हे पाणी समपातळीमध्ये बाजूच्या शेतात वळविले जाते. भातखाचरांना सतत पाणी लागत असल्यामुळे नाल्याचे पाणी ढाळाने भातखाचरात वाहून नेण्यासाठी चराचा अवलंब केला जातो. ज्या नाल्याला वरील पाणलोट क्षेत्रात फारच कमी पाऊस पडतो व तो नाला फक्त पावसाळ्यात वाहतो व इतर वेळेस कोरडा पडतो या ठिकाणी या उपचाराने प्रवाही सिंचनाखाली क्षेत्र आणता येते. ही कामे १९९०-९१ वर्षात सुरू करण्यात आली.

(७) **गॅबीयन बंधारा** :— दिवसेंदिवस भूगर्भातील पाण्याचा साठा कमी होत चालला आहे. पाणलोटत पडलेले पावसाचे पाणी हे जे अपधावेच्या स्वरूपात वाहून जाते ते योग्य उपचाराद्वारे जागोजागी अडविणे व जिरविणे महत्त्वाचे आहे. परंतु काही भागात सांडव्यासाठी योग्य जागा मिळत नसल्यामुळे मातीचे बांध घालणे शक्य होत नाही. तर पक्का पाया मिळत नाही म्हणून सिमेंट बांध बांधता येत नाही अशा भागांसाठी गॅबीयन स्ट्रक्चरचे बांधकाम सोपे व कमी खर्चाचे आहे. यामुळे अपधावेचा वेग कमी होऊन जमिनीची धूप थांबविण्यास भूगर्भात पाणी मुरण्यास मदत होते. गॅबीयन स्ट्रक्चर म्हणजे अनघड दगडाच्या जाळीच्या गुंडाळ्यात नालापात्रात घातलेला आडवा बांध होय. ही कामे १९९२ मध्ये राष्ट्रीय पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमांतर्गत सुरू करण्यात आली. परंतु सदर कामाची उपयुक्तता विचारात घेऊन सदरची कामे इतर पाणलोट उपचाराप्रमाणे तांत्रिकदृष्ट्या योग्य जागेची निवड करून जलसंधारणाचा हा नियमित उपचार म्हणून राबविण्यास शासनाने आता मान्यता दिलेली आहे.

ज्या ठिकाणी नाल्याचा उतार ३ टक्के पेक्षा जास्त आहे तसेच पर्जन्यमान जादा असल्यामुळे लुज बोल्टर स्ट्रक्चर टिकत नाही. अशा ठिकाणी मृदसंधारणासाठी नवीन गॅबीयन स्ट्रक्चरसाठी ५०० मायक्रॉन जाडीची जिओमॅम्बरन पॉलीथिन फिल्म बसविणेसाठी शासनाने मान्यता दिलेली आहे.

सन २०२०-२१ मधील उपचारनिहाय भौतिक साध्य

अ.क्र.	काम / बाब	परिमाण	साध्य
१	२	३	४
१	सलग समतल चर	हेक्टर	२११२
२	खोल सलग समतल चर	हेक्टर	३४८१
३	ढाळीचे बांध	हेक्टर	२७१४८
४	मजगी	हेक्टर	२५०३
५	कंपार्टमेंट बंडींग	हेक्टर	५७६५६
६	लूज बोल्टर स्ट्रक्चर	संख्या	३४५२
७	अर्दन स्ट्रक्चर	संख्या	३३७
८	वळण बंधारा	संख्या	१६
९	शेततळे	संख्या	७२८९
१०	गॅबियन स्ट्रक्चर	संख्या	३८०
११	माती नालाबांध	संख्या	१७१
१२	सिमंट नालाबांध	संख्या	११४३

सन २०२१-२२ भौतिक लक्ष्यांक (उपचारनिहाय)

अ.क्र.	काम / बाब	परिमाण	लक्ष
१	२	३	४
१	सलग समतल चर	हेक्टर	७०३९
२	खोल सलग समपातळी चर	हेक्टर	११६०३
३	ढाळीचे बांध	हेक्टर	९०४९६
४	मजगी	हेक्टर	८३४५
५	कंपार्टमेंट बंडींग	हेक्टर	१९२१८५
६	लूज बोल्टर स्ट्रक्चर	संख्या	११५०७
७	अर्दन स्ट्रक्चर	संख्या	११२२
८	वळण बंधारा	संख्या	५२
९	शेततळे	संख्या	२४२९७
१०	गॅबियन स्ट्रक्चर	संख्या	१२६६
११	माती नाला बांध	संख्या	५७१
१२	सिमंट नाला बांध	संख्या	१७०४

सन २०२२-२३ भौतिक लक्ष्यांक (उपचारनिहाय)

अ.क्र.	काम / बाब	परिमाण	लक्ष
१	२	३	४
१	सलग समतल चर	हेक्टर	७११०
२	खोल सलग समपातळी चर	हेक्टर	११८८५
३	ढाळीचे बांध	हेक्टर	११५२०
४	मजगी	हेक्टर	८५२०
५	कंपार्टमेंट बंडींग	हेक्टर	१९४१०
६	लूज बोल्टर स्ट्रक्चर	संख्या	११७७५
७	अर्दन स्ट्रक्चर	संख्या	११५०
८	वळण बंधारा	संख्या	६५
९	शेततळे	संख्या	२४२२५
१०	गॅबियन स्ट्रक्चर	संख्या	१२७५
११	मातीचे नाला बांध	संख्या	५८५
१२	सिमंट नाला बांध	संख्या	१५२५

२. मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रमांतर्गत विविध राज्य / केंद्र पुरस्कृत योजना

(अ) राज्य योजना :-

१. गाळमुक्त धरण व गाळयुक्त शिवार :-

महाराष्ट्र राज्य हे देशात सर्वात जास्त धरणे, जलसाठे असलेले राज्य असून या धरणांमध्ये दरवर्षी साठत चाललेल्या गाळामुळे धरणांच्या साठवण क्षमतेत मोठ्या प्रमाणात घट होत आहे. या धरणांमध्ये साचलेला गाळ उपसा करून शेतात पसरविल्यास धरणांची मूळ साठवण क्षमता पुनर्स्थापित होण्याबरोबरच कृषि उत्पन्नात भरीव वाढदेखील होणार आहे. ही बाब विचारात घेऊन शासनाने राज्यातील धरणांमधील गाळ काढणे व तो शेतामध्ये वापरणे यासाठी गाळमुक्त धरण व गाळयुक्त शिवार ही योजना राबविण्यास शासन निर्णय दिनांक ६ मे, २०१७ अन्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे. या योजनेमुळे जलसाठ्यांची पुनर्स्थापना होणार असून त्यामुळे जलस्रोतांच्या उपलब्धतेत शाश्वत स्वरूपाची वाढ होईल. यामुळे शेतीकरिता पाणी उपलब्ध होण्याबरोबरच पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न देखील काही प्रमाणात निकाली निघेल. त्याचप्रमाणे शेतकऱ्यांना नुकसानभरपाई देणे किंवा पिकाचा मोबदला म्हणून रक्कम अदा करणे यामध्ये देखील कपात होईल. जनावरांसाठी चारा व पाण्याच्या पुरेशा उपलब्धतेमुळे त्यावरील होणारा खर्च देखील कमी होईल. या योजनेमुळे शेतकऱ्यांना शेतीसाठी लागणाऱ्या खताच्या खर्चात सुमारे ५०% पर्यंत घट होणार असून दुभत्या जनावरांपासून होणाऱ्या उत्पन्नात वाढ होणार असल्याने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढून कर्जाची परतफेड करण्यास मदत होणार आहे.

सदर योजनेंतर्गत येणाऱ्या २५० हेक्टर पेक्षा कमी लाभक्षेत्र असलेल्या ८२,१५६ धरणांपैकी ३१,४५९ धरणांची साठवण क्षमता ४२.५४ लक्ष स. घ. मी. इतकी असून सिंचन क्षमता ८.६८ लक्ष हेक्टर इतकी आहे. धरणांमध्ये अंदाजे सुमारे ५१.८० लक्ष स. घ. मी. एवढ्या गाळाचे प्रमाण आहे.

आतापर्यंत ७५०४ जलाशयांमधून ७.१७ कोटी घन मिटर इतका गाळ उपसण्यात आलेला आहे. तसेच योजनेची मुदत दिनांक ३१ मार्च २०२१ रोजी संपलेली असल्याने सदर योजना पुढे राबविण्या बाबत प्रस्तावित असून त्या बाबत कार्यवाही सुरु आहे.

२. जलसमृद्धी यंत्रसामग्री (अर्थमुद्दर्स) व्याज अर्थसहाय्य योजना :-

राज्यात जलयुक्त शिवार अभियान/जल व मृद संधारणाची कामे करण्यासाठी यंत्रसामग्री उपलब्ध करण्याकरिता सुशिक्षित बेरोजगार तरुण/ बेरोजगारांची सहकारी संस्था/नोंदणीकृत गट शेती/शेतकरी उत्पादन संस्था/विविध कार्यकारी संस्था यांना शासनाकडून मृद व जलसंधारण विभाग, सहकार विभाग व महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ यांच्या माध्यमातून "जलसमृद्धी (अर्थमुद्दर्स) यंत्रसामग्री व्याज अर्थसहाय्य योजना" शासन निर्णय दि. २ जानेवारी, २०१८ अन्वये सुरु करण्यात आलेली आहे.

योजनेची संक्षिप्त माहिती :-

या योजनेकरिता महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ यांची नोडल एजन्सी म्हणून नियुक्ती करण्यात आलेली आहे. प्रथम टप्प्यामध्ये या योजनेचा कालावधी दिनांक ३१ मार्च, २०१८ पर्यंत होता. या योजने अंतर्गत लाभार्थ्यांना आवश्यक प्रशिक्षण देऊन त्यांना उत्खनन यंत्रसामग्री (अर्थमुद्दर्स) खरेदी करण्यासाठी वित्तीय संस्थांकडून उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या कर्जावरील व्याजाचे दायित्व शासनातर्फे अदा करण्यात येणार आहे. लाभार्थ्यांस कमाल रु. १७.६० लक्ष कर्ज मर्यादा असेल व सदर कर्जावरील ५ वर्षांचे कमाल व्याज रु. ५.९० लक्ष शासनमार्फत अदा करण्यात येणार आहे. सदर योजना जिल्हास्तरावर जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था यांच्या मार्फत राबविण्यात येत आहे. पहिल्या टप्प्यात १००० यंत्रसामग्री वाटपाचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आलेले आहे.

सदर योजनेच्या तरतुदीमध्ये शासन निर्णय दिनांक २९ ऑक्टोबर, २०१८ अन्वये बदल करण्यात आला असून त्यानुसार जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था यांच्या अध्यक्षतेखाली लाभार्थ्यांच्या निवडीसाठी सुधारित निवड समिती गठीत करण्यात आली आहे. तसेच लाभार्थ्यांचा प्राधान्यक्रम रद्द करण्यात आला असून प्राधान्यक्रमाचा विचार न करता सर्व प्रकारातील पात्र अर्जदारांमधून सोडत काढून लाभार्थी यादी व प्रतिक्षा यादी तयार करण्यात येते.

या योजनेमध्ये शासन निर्णय दिनांक २१ जानेवारी, २०१९ अन्वये व्याज परतावा अदायगी पद्धतीमध्ये बदल करण्यात आला असून त्यानुसार वित्तीय संस्थांनी संपूर्ण हप्ता लाभार्थ्यांकडून वसूल करावयाचा आहे. उत्खनन यंत्रसामग्री (अर्थमुद्दर्स) करिता शासन अनुज्ञेय असलेली व्याज परताव्याची रक्कम दर ३ महिन्यांनी, लाभार्थ्यांनी हप्ता भरल्याचा पुरावा सादर करून व्याज परताव्याची मागणी शासनाकडे सादर केल्यानंतर लाभधारकाच्या बचत खात्यात शासनाद्वारे अनुज्ञेय व्याज परतावा रक्कम जमा करण्यात येते. व्याज परताव्याची अधिकतम मर्यादा रु. ५.९० लाख असून ती समान हप्त्यामध्ये अदा करण्यात येते.

आर्थिक वर्ष सन २०२१-२२ साठी उत्खनन (अर्थमुद्दर्स) यंत्रसामग्री व्याज अर्थसहाय्य योजनेसाठी २४०२ ए २३७ या लेखाशिर्षांतर्गत रु. १०.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेली आहे. महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ, पुणे यांच्या मागणीनुसार व्याजाचे हप्ते संबंधीत लाभार्थ्यांच्या बचत खात्यात अदा करण्यासाठी आवश्यक रु. ४.०० कोटी निधी वितरित करण्यात आला आहे.

योजनेअंतर्गत ३१८ लाभार्थ्यांनी यंत्रसामग्री खरेदी केलेली आहे. सदर ३१८ लाभार्थ्यांना एकूण देय असणारा व्याज परतावा लाभार्थ्यांच्या बचत खात्यावर महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळामार्फत देण्यात येत आहे.

३. सिमेंट बांध बांधण्याचा कार्यक्रम :-

राष्ट्रीय कृषि विकास योजना अंतर्गत सन २०११-१२ मध्ये राज्यात कमी पाऊस असल्याने ६३ तालुक्यांमध्ये सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा कार्यक्रम राबविण्यात आला आहे. त्याकरिता राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेतून रु. २५.०० कोटी निधी उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. या योजनेतून ५८३ सिमेंट नाला बांध बांधण्यात आले आहेत.

सन २०१२-१३ मध्ये दिनांक २० सप्टेंबर, २०१२ चे शासन निर्णयानुसार राज्यातील जिल्हातील ६३ तालुक्यांमध्ये उपरोक्त कार्यक्रमासाठी रु. २५.०० कोटी इतका निधी राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेमधून उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. सदर कार्यक्रमांतर्गत ३६१ सिमेंट नाला बांध बांधण्यात आले आहेत.

राज्यातील पाण्याची उपलब्धता व वारंवार येणारी दुष्काळ सदृश परिस्थिती विचारात घेता राज्यातील टंचाई सदृश परिस्थितीवर मात करण्याच्या दृष्टीने भूगर्भातील पाण्याची पातळी २ मीटर पेक्षा जास्त खाली गेलेल्या १५ तालुक्यांत सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा महत्त्वपूर्ण कार्यक्रम राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला. त्या अनुषंगाने या कार्यक्रमासाठी रु. १५०.०० कोटी इतका निधी शासनस्तरावरून उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करण्यात आली व सदरचा कार्यक्रम मृदसंधारण विभाग व लघुसिंचन विभागामार्फत राबविण्यात आला. सदर कार्यक्रमांतर्गत १४५० नाला बांध बांधण्यात आले आहेत. पूर्ण झालेल्या सिमेंट नाला बांधण्याचा लोकार्पण सोहळा दिनांक ९ जून, २०१३ रोजी राज्यात एकाच दिवशी संपन्न झाला.

सन २०१३-१४ मध्ये सिमेंट नाला बांध बांधणे कार्यक्रमासाठी रु. ५८७.८५ कोटी निधी उपलब्ध झालेला असून सदर निधीतून लघुसिंचन विभाग व मृदसंधारण विभागामार्फत साखळी पद्धतीने सिमेंट नाला बांधाची कामे करण्यात आली आहेत.

सन २०१४-१५ करिता सिमेंट नाला बांध बांधणे कार्यक्रमासाठी रु. २८५.९९८२ कोटी निधी उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे. सन २०१७-१८ पासून या योजनेतर्गत सर्व अर्थसंकल्पिय तरतूद लघुसिंचन जलसंधारण विभागास उपलब्ध करून दिली जाते.

सिमेंट नाला बांध बांधण्याचा कार्यक्रम सन २०१५-१६ साठी रु. ४००.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे. रु. ३९७.७७ कोटी निधी शासनाने उपलब्ध केलेला असून या पैकी रु. ३७६.८२ कोटी निधी लघुसिंचन विभागास व रु. ६.७३ कोटी निधी कृषि विभागास वितरित केलेला आहे. सन २०१६-१७ मध्ये रु. ४००.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला असून, रु. १३१.७० कोटी निधी शासनाने उपलब्ध केलेला आहे. यापैकी रु. २.५३६६ कोटी निधी कृषि विभागास व रु. १२९.१७ कोटी निधी लघुसिंचन विभागास वितरित केलेला आहे. सन २०१७-१८ साठी रु. १३५ कोटी तरतूद अर्थसंकल्पीत केली होती त्यापैकी सर्व तरतूद वितरित केली होती त्यापैकी १३०.१२ कोटी खर्च झाला आहे. सन २०१८-१९ मध्ये रु. ८० कोटी एवढी तरतूद अर्थसंकल्पीत करण्यात आली होती. सदर सर्व तरतूद वितरित करण्यात आली असून त्यापैकी रु. ७४.४२ कोटी खर्च झालेला आहे. सन २०१९-२० मध्ये रु. ६०.०० कोटी तरतूद अर्थसंकल्पीत केली होती त्यापैकी खर्च रु. ३४४५.८३ लक्ष झाला आहे. व सन २०२०-२१ मध्ये रु. ११०.०० कोटी एवढी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली होती. व सन २०२१-२२ मध्ये ११०.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे.

४. पाणलोट विकास चळवळ कार्यक्रम :-

योजनेची माहिती -- राज्यातील बहुतांश क्षेत्र नैसर्गिकरित्या पडणाऱ्या पावसावर अवलंबून क्षेत्रातील सातत्य टिकविण्यासाठी जलसिंचनाची साधने निर्माण करणे, जमिनीची होणारी धूप थांबविणे, यासाठी राज्य व केंद्र पुरस्कृत योजनांच्या माध्यमातून हा कार्यक्रम लोकसहभाग यशस्वी करणेसाठी मृद व जलसंधारणाचे उद्दिष्ट सर्वसामान्य जनतेपर्यंत पोहचविण्यासाठी प्रचार व प्रसिद्धीच्या माध्यमातून पाणलोट विकास चळवळ कार्यक्रम राबविणे महत्त्वाचे असल्याने शासन निर्णय क्र. पाविच २०१३/प्र.क्र.-८०/जल-८, दि. २६ नोव्हेंबर, २०१३ अन्वये पाणलोट विकास कार्यक्रमास मान्यता देण्यात आली आहे.

उद्देश :-

१. पाणलोट विकास कार्यक्रमांना विविध प्रसिद्धी माध्यमांतून प्रसिद्धी देणे.
२. ग्रामीण भागातील जनतेमध्ये जल, भूमी व इतर नैसर्गिक साधनसंपत्ती संवर्धनाबाबत आस्था निर्माण करणे.
३. जलसंधारण कामांना अधिक गती देणे.
४. पाणलोट विकासाच्या विविध टप्प्यामध्ये जलजागृतीद्वारे लोकसहभाग घेणे.
५. पाणलोट विकास कार्यक्रमांतर्गत निर्माण केलेल्या विविध स्रोतांचे जतन करण्यासाठी लोकजागृती निर्माण करणे.
६. उपलब्ध भूपृष्ठावरील आणि भूगर्भातील पाण्याचा काटकसरीने वापर करून उत्पन्न आणि उत्पादन वाढविण्यास शेतकऱ्यांना प्रवृत्त करणे.

सदर कार्यक्रमांतर्गत पाणलोट विषयक पॅनल जाहिरात, पाणलोट विषयक जिंगल्स प्रसारण, चित्ररथ, वर्तमानपत्र, जाहिरात तसेच दूरदर्शन वाहिनीवरून पाणलोट विषयक प्रचार प्रसिद्धी करण्यात आलेली आहे.

सन २०१७-१८ रक्कम रु. ७००.०० लाख नियतव्यय मंजूर करण्यात आला असून रु. १६८.०० लक्ष निधी खर्च झालेला आहे. सन २०१८-१९ करिता रुपये ३००.०० लाख निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला आहे. सन २०१९-२० करिता रु. ६.४२ कोटी इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला होता. सन २०२०-२१ करिता रु. १० कोटी इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला होता. २०२१-२२ करिता रु. १०.०० कोटी इतका निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे.

५. आदर्शगाव विकास कार्यक्रम :-

१. क्रांती दिनाच्या स्वर्णमहोत्सवी वर्षाचे निमित्ताने थोर स्वातंत्र्यसेनानी कै. डॉ. अच्युतराव पटवर्धन यांच्या सुचनेनुसार व मा. अण्णासाहेब हजारे यांचे मार्गदर्शनाखाली राळेगणसिद्धीचे धर्तीवर राज्यातील प्रत्येक तालुक्यात एक गाव स्वयंपूर्ण करण्याच्या संकल्पनासह सन १९९२ मध्ये आदर्श गाव विकास योजना सुरू झाली. ग्रामीण विकासासाठी राज्य शासनामार्फत ग्रामपातळीवर राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजनांच्या अंमलबजावणीमध्ये योग्य तो समन्वय, स्थानिक जनतेचे सहकार्य मिळाल्यास ग्रामविकास चांगल्या पद्धतीने होते हे शासनाच्या लक्षात आल्याने स्थानिक जनतेचा प्रतिसाद तसेच स्वयंसेवी संस्थेचा सहभाग केंद्रस्थानी गावाचा विकास हे आदर्शगाव योजनेचे टळक वैशिष्ट्ये आहे.

२. गाभा व बिगर गाभा क्षेत्राचा विकास व चराई बंदी, कुन्हाड बंदी, नसबंदी, नशाबंदी, निर्मलग्राम (लोटाबंदी) व श्रमदान या सप्तसूत्रीचे पालन गावाने व ग्रामसभेने निवडलेल्या नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्थेच्या माध्यमातून करणे.

३. मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापनाची कामे गाभा क्षेत्र विकासाचे काम म्हणून संबोधण्यात येते. यामध्ये मृदसंधारण, सामाजिक वनीकरण, वनखाते व लघुपाटबंधारे या विभागाचे कामाचा समावेश आहे. सन २०२१-२२ मध्ये नोव्हेंबर २०२१ अखेर १०७ गावे निवडण्यात आली असून ६५ गावे बर्हिममन टप्प्यात आहेत व ४२ गावे सक्रीय आहेत.

४. बिगर गाभा क्षेत्रातील कामे संबंधित विभागाने त्यांचे मंजूर अनुदानातून प्राधान्याने पूर्ण करावीत असे अभिप्रेत आहे.

५. योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी ग्रामविकास व जलसंधारण विभागाकडील शासन निर्णय क्र. आगायो २०१२/प्र. क्र. १६२/जल-८, दिनांक १० मार्च, २०१५ अन्वये सर्वसमावेशक नवीन शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आलेला आहे.

उद्देश :-

लोककार्यक्रमात शासनाचा सहभाग :-या सूत्रानुसार गावाच्या सर्वांगीण विकासाबरोबरच गावाची सामाजिक शिस्त सुधारून प्रत्येक तालुक्यातून एक पथदर्शक असा स्वयंपूर्ण गाव निर्माण करणे हे या योजनेचे उद्दिष्ट आहे.

सन २०२०-२१ मध्ये मागणी क्र. झेडएच-५, ४४०२ २७३४ या लेखाशिर्षांतर्गत रु. २१ कोटी निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला आहे. तसेच आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प समिती व्यवस्थापन खर्चासाठी मागणी क्र. झेडएच-३, २४०२ २२१९ या लेखाशिर्षांतर्गत रु. ४०.०० लाख निधीची तरतूद करण्यात आली आहे.

कार्यक्रमाचा गोषवारा :-सन २०२१-२२ मध्ये मागणी क्र. झेडएच-५, ४४०२ २७३४ या लेखाशिर्षांतर्गत रु. २५ कोटी निधी अर्थसंकल्पित करण्यात आलेला आहे. तसेच आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प समिती व्यवस्थापन खर्चासाठी मागणी क्र. झेडएच-३, २४०२ २२१९ या लेखाशिर्षांतर्गत रु. ५०.०० लाख निधीची तरतूद करण्यात आली आहे. सदर निधीमधून निवडलेल्या गावातील जनतेच्या आर्थिक व सामाजिक विकासाबरोबर शेतीचा विकास होऊन गावाचे उत्पादन वाढीसाठी निश्चित मदत होणार आहे.

गावांची निवड :-शासन निर्णय क्रमांक आगायो २०१३/प्र.क्र.१६२/जल-८, मंत्रालय, मुंबई, दिनांक १० मार्च, २०१५ अन्वये पहिल्या टप्प्यात १०० गावे निवडण्यास शासनाने मान्यता दिलेली आहे. त्यानुसार १०७ गावांची निवड करण्यात आली आहे.

प्राप्त व वितरित निधी :-सन २०१९-२०साठी आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प योजनांतर्गत लेखाशिर्ष (४४०२-२७३४) साठी रक्कम रु. १७.००कोटी निधी मंजूर असून त्यापैकी रु. १०२०.०० लक्ष निधी वितरित करण्यात आला होता. सन २०२०-२१ साठी आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प योजनांतर्गत लेखाशिर्ष (४४०२-२७३४) साठी रक्कम रु. १७.०० कोटी अर्थसंकल्पित करण्यात आली असून रु. २३६.२५ लक्ष एवढा निधी खर्च झालेला आहे. तसेच मागणी क्र. झेडएच-३, २४०२ २२१९ या लेखाशिर्षांतर्गत आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प समिती व्यवस्थापन यासाठी सन २०२० -२१ मध्ये रु. ४०.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत झालेला असून रु. ३.६३ लक्ष एवढा निधी प्राप्त होवून खर्च झालेला आहे.

सन २०२१-२२ करीता प्राप्त निधी : आदर्शगाव विकास कार्यक्रमांतर्गत निवडलेल्या गावांमध्ये सर्वांगीण विकासाची कामे करण्यासाठी सन २०२१-२२ करीता आदर्शगाव विकास कार्यक्रमासाठी रु.२५.०० कोटी तरतूद करण्यात आली आहे.

तसेच मागणी क्र. झेडएच-३, २४०२ २२१९ या लेखाशिर्षांतर्गत आदर्शगाव संकल्प व प्रकल्प समिती व्यवस्थापन यासाठी सन २०२१-२२ करीता रु. ५०.०० लाख तरतूद करण्यात आली आहे.

६) मृदसंधारण उपाययोजनेद्वारे जमिनीचा विकास एकात्मिक (गतिमान) पाणलोट विकास कार्यक्रम :-

अपूर्ण पाणलोटोंची कामे जलद गतीने पूर्ण करण्याच्या उद्देशाने शासन निर्णय ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग क्रमांक आदर्श-२००७/प्र. क्र.१२१/जल-७/ दिनांक ३० नोव्हेंबर, २००७ अन्वये राज्यातील ३५३ तालुक्यात प्रत्येकी किमान १ याप्रमाणे ३५३ पाणलोट सन २००७-०८ मध्ये विकसीत करण्यासाठी गतिमान पाणलोट विकास कार्यक्रम राबविणेचा निर्णय घेण्यात आला आहे. हा कार्यक्रम धडक मोहिमे अंतर्गत गतिमान पद्धतीने राबविण्यात येणार असल्यामुळे या मोहिमे अंतर्गत विकसित होणारे पाणलोट राज्यात पथदर्शक पाणलोट ठरतील व त्यासाठी जास्तीत जास्त लोकसहभाग मिळविण्यात येत आहे. सन २००७-०८ पासून १०८८५ पाणलोटोंना सुकाणू समितीने मान्यता दिलेली असून ६५८७ पाणलोट पूर्ण झालेले आहेत. या कार्यक्रमासाठी राज्य निधी,

डीपीडीसी, विद्ययो, टिएसपी, ओटीएसपी इ. निधी स्रोत उपयोगात आणला जातो. सन २०१९-२० मध्ये उपरोक्त सर्व योजनांमधून रक्कम रु. १४३.९३ कोटी निधी प्राप्त झाला असून सन २०२०-२१ मध्ये राज्यस्तरीय लेखाशिर्षाखाली १००.०० कोटी तरतूद करण्यात आली आहे. सन २०२१-२२ मध्ये राज्यस्तरीय लेखाशिर्षाखाली ३०.०० कोटी तरतूद करण्यात आली आहे.

ब. केंद्र पुरस्कृत योजना :-

(१) प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना - पाणलोट विकास घटक १.०

पूर्वीचे नाव एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम (IWMP) :-

केंद्र शासनाच्या सर्व विभागांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रमांसाठी सामाईक मार्गदर्शक सूचना २००८ (सुधारित २०११) अन्वये एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम सन २००९-१० पासून राज्यात कार्यान्वित करण्यात आला आहे. सन २०१५-१६ पासून सदर योजना प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना (पाणलोट विकास) मध्ये समाविष्ट करण्यात आली असून या योजनेकरिता केंद्र व राज्य शासनाचा निधीचे प्रमाण ६०:४० करण्यात आले आहे.

या कार्यक्रमांतर्गत मृद व जलसंधारण कामांबरोबरच मत्ता नसलेल्या व्यक्तींना उपजीविका तसेच शेतकऱ्यांसाठी सूक्ष्म उद्योजकता व उत्पादन पद्धतीवर आधारित उपजीविका उपक्रम, प्रशिक्षण व संस्था बांधणी, प्रेरक प्रवेश उपक्रम, सविस्तर प्रकल्प अहवाल तयार करणे, सनियंत्रण व मूल्यमापन इ. घटकांसाठी आणि प्रकल्प अंमलबजावणीसाठी प्रशासकीय खर्चाची तरतूद केली आहे.

सन २०२०-२१ वर्षाकरिता एकूण खर्च रक्कम रु. ८७.८५ कोटी झाला आहे. तसेच सन २०२१-२०२२ या आर्थिक वर्षात माहे जानेवारी २०२२ अखेर रक्कम रु. ६६.५१ कोटी प्रागतीक खर्च झाला असून रक्कम रु. ४११.१६ कोटी शिल्लक निधी आहे. सदरचा शिल्लक निधी मधून रक्कम रु. १२० कोटी माहे मार्च २०२२ पर्यंत खर्च होणे अपेक्षित असून उर्वरित एकूण रक्कम रु. २९१.१६ कोटी मधून केंद्र हिस्सा ६० टक्के प्रमाणे रु. १७४.७० कोटी व राज्य हिस्सा ४० टक्के प्रमाणे रक्कम रु. ११६.४६ कोटी इतका निधी केंद्र व राज्य शासनास समर्पित करण्यात येत आहे. सदरची योजना माहे मार्च २०२२ रोजी संपुष्टात येणार असल्याने सन २०२२-२०२३ या आर्थिक वर्षासाठी निधीची तरतूद आवश्यक नाही.

IWMP - Physical & Financial Progress : NRM Works : Batch I to VI

(Till March. 2020)

(Rs. In lakhs)

Sr. No.	Name of the NRM Activity	Unit	Total Batch I to VI	
			Phy.	Fin.
1) a	Soil Moisture Conservation Activities (Area Treatment)			
1)	CCT	ha.	37293	9276.99
2)	Deep CCT (forest)	ha.	1128	171.88
3)	Water Absorption Trenches	ha.	2	0.02
4)	Compartment Bunding	ha.	822329	52488.61
5)	Terracing	ha.	253337	14630.68
6)	Graded Bunding	ha.	581709	34079.96
7)	Repair of old paddy bunds	ha.	42404	8057.74
8)	Bodi repair ha.	ha.	178	60.83
9)	Paddy bunding	ha.	3186	1120.73
10)	Reclamation of ill drained soils (open trench)	ha.	127	13.84
1) b	Vegetative and Engineering Structures (Drainage Line Treatment-I)-			
1)	Earthen Structure	Cum/No	108568	1120.19
2)	Loose Boulder Structure (Upper reaches)	Cum/No	198811	3141.62
3)	Loose Boulder Structure (Middle reaches)	Cum/No	67403	1647.99
4)	Gabian Structure	Cum/No	1724	93.14
5)	Nala training	Rmt	29	84.39
6)	Nala deepning		26439	3265.09

1) c Water Harvesting Structures (Drainage Line Treatment-2)-				
1)	Farm Pond	No.	1858	1851.17
2)	Sunken pond	No.	10	5
3)	Jalkund	No.	39	30.84
4)	Cement Nala Bund	No.	3556	28010.24
5)	Earthen Nala Bund	No.	5380	18547.95
6)	Diversion bund	No.	538	1344.10
7)	Well recharge	No.	33	6.90
8)	CNB with Nala Deeping (Kholikaran)	No.	4011	1123.20
1) d Plantion				
1)	Afforestation	ha.	554	118.35
2)	Horticulture	ha.	1824	30.08
3)	Any Other	ha.	619	19.76
State Total (NRM)				180341.29

(२) प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना - पाणलोट विकास घटक २.०

केंद्रीय भूसंसाधन विभाग, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांनी दि. ३० डिसेंबर २०२१ रोजी मार्गदर्शक सूचना प्रधानमंत्री कृषि सिंचन योजना-पाणलोट विकास घटक २.० योजना राज्यात राबविण्यासाठी निर्गमित केल्या आहेत. या योजने करीता केंद्र व राज्य शासनाच्या निधीचे प्रमाण ६०.४० करण्यात आले आहे. केंद्रीय भूसंसाधन विभाग, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांनी एकूण १४४ प्रकल्प मंजूर केले असून त्याचे क्षेत्र ५,६५,१८६ हेक्टर असे आहे.

विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांचे दि. २० जानेवारी २०२२ रोजीच्या पत्रान्वये ६१ प्रकल्पासाठी प्रशासकीय मंजूरी दिली असून रक्कम रु. ५७२४१.७८८ लाख इतका निधी अर्थसंकल्पित केलेला आहे त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

अ. क्र.	तपशील	
१	मंजूरी वर्ष	सन २०२१-२०२२
२	प्रकल्प संख्या	६१
३	क्षेत्र	२,४५,०६५ हेक्टर
४	एकूण प्रकल्प मूल्य	रु. ५७२४१.७८८ लाख
५	केंद्र हिस्सा	रु. ३४३४५.०७२ लाख
६	राज्य हिस्सा	रु. २२८९६.७१६ लाख

केंद्रीय भूसंसाधन विभाग, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांचे दि. २० जानेवारी २०२२ रोजीच्या पत्रान्वये ६१ प्रकल्पासाठी प्रशासकीय मंजूरी दिली असून रक्कम रु. ५७२४१.७८८ लाख इतका निधी अर्थसंकल्पित केलेला आहे त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

केंद्रीय भूसंसाधन विभाग, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांचे दि. २० जानेवारी २०२२ रोजीच्या पत्रान्वये केंद्र हिस्सा रक्कम रु. ३४३४५.०७२ लाख असून त्यामधील रक्कम रु. ८५८६.२६ इतक्या २५ टक्के रकमेस मंजूरी दिलेली असून या रकमेच्या २५ टक्के रक्कम २१४६.५६ लाख राज्य शासनास सन २०२१-२०२२ या वर्षकरिता वितरीत केली आहे. या रकमेमध्ये सर्वसाधारण घटकासाठी रक्कम रु. १५७७.७३ लाख, अनुसूचित जाती प्रवर्गासाठी रक्कम रु. ३५४.१८ लाख व अनुसूचित जमातीसाठी रक्कम रु. २१४.६५ लाख असा एकूण रक्कम रु. २१४६.५६ लाख राज्य शासनास वितरीत केला आहे. या योजनेमध्ये प्रशासकीय बाबी अंतर्गत होणारा खर्च हा एकूण खर्चाच्या १० टक्के मर्यादित करावा व तसेच १० टक्के पेक्षा अतिरिक्त होणारा खर्च राज्य शासनाने सोसावा अशा केंद्रीय भूसंसाधन विभाग, ग्रामीण विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांच्या सूचना आहेत.

या योजनेमध्ये केंद्र व राज्य शासनाच्या निधी वितरणासाठी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यासाठी स्वतंत्र लेखशिर्ष उघडण्याचे काम राज्य शासनास स्तरावर चालू आहे.

(३) महाराष्ट्रातील नंदूरबार व बुलढाणा जिल्ह्यातील हवामान अनुकूल व संवेदनाक्षम ५१ गावांकरिता कृषि तंत्रज्ञान व पाण्याच्या कार्यक्षम व्यवस्थापनाकरिता प्रकल्प (१०० टक्के केंद्र पुरस्कृत)

हवामान अनुकूल पिक पद्धतीसाठी पाण्याचे कार्यक्षम व्यवस्थापन व कृषी तंत्रज्ञान अवलंबन हा प्रकल्प राज्यातील बुलढाणा व नंदूरबार जिल्ह्यातील ५१ गावात राबविण्यात येत आहे. यामध्ये तालुका नवापूर जि. नंदूरबार मधील ३७ गावे व तालुका देऊळगाव राजा जि. बुलढाणा मधील १४ गावात सदरचा प्रकल्प अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

१. प्रकल्प मंजूरी :

केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालय, नवी दिल्ली यांनी २८ फेब्रुवारी २०१७ रोजी प्रकल्पास मंजूरी दिली. प्रकल्पाचे एकूण मूल्य रु. २२.९४ कोटी असून रु. ११.४७ कोटी अनुदान केंद्र शासनाने नाबार्ड, मुंबई यांना वर्ग केले. नाबार्ड ही या प्रकल्पासाठी नोडल यंत्रणा आहे. काही तांत्रिक कारणामुळे सदर प्रकल्प राबविण्यास दोन वर्षांचा विलंब झाला आहे. नाबार्ड मुंबई यांनी रु. ७.२५ कोटी अनुदान जलसंधारण विभाग, महाराष्ट्र राज्य मुंबई यांना एकत्रित निधीत वर्ग केले. या प्रकल्पासाठी राज्य, जिल्हा व तालुकास्तरावर स्वतंत्र बँक खाते उघडण्याच्या सूचना असल्याने त्यानुसार बँक ऑफ इंडियामध्ये खाती उघडण्यात आली आहेत. राज्य शासनाने वसुंधरा पाणलोट विकास यंत्रणा, पुणे यांना दिनांक ३ ऑगस्ट २०१९ रोजी रु. ७.२५ कोटी अनुदान वर्ग केले आहे.

२. प्रकल्पाची सद्यस्थिती :

प्रकल्पातील ५१ गावात पायाभूत सर्वेक्षण करणेसाठी वाष्कॉस, मुंबई या संस्थेची ई-निविदा प्रक्रिया राबवून निवड केली व त्यांनी सर्वेक्षणाचे काम पूर्ण करून अंतिम अहवाल सादर केला आहे. प्रकल्पातील सर्व घटकाच्या मार्गदर्शक सूचना माहे ऑक्टोबर-२०२० मध्ये निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. तसेच दोन्ही तालुक्यांचे भौतिक व आर्थिक लक्षांक निर्धारित करण्यात आली आहेत. रबी-२०२० च्या हंगामात ५१ गावात शेतकरी जनजागृती कार्यक्रम व रबी, ज्वारी व हरभरा या दोन पिकांची पिक प्रात्यक्षिके आयोजित करण्यात आली आहेत. विविध घटक अंमलबजावणीसाठी पाठपुरावा करण्यात येत आहे. विविध घटक राबविणेसाठी नंदूरबार २.० कोटी व बुलढाणा ०.७५ कोटी निधी वर्ग केला आहे. प्रकल्पातील प्रमुख घटकांचे भौतिक व आर्थिक लक्ष व साध्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	घटक	मंजूर निधी (रु. लाख)	माहे डिसेंबर २०२० अखेर खर्च (रु. लाख)	शेरा
१	५१ गावातील पायाभूत सर्वेक्षण	२५.०३	२०.०५	सर्वेक्षण पूर्ण.
२	शेतकऱ्यांना हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान प्रसार पिक प्रात्यक्षिक आयोजन	२१३७.८१	२७.५०	घटक निहाय लक्ष व साध्य तपशील सोबत जोडला आहे.
३	प्रकल्प अंमलबजावणी	६४.८८	६.४९	
४	नाबार्ड साठी प्रकल्प व्यवस्थापन फी (३ टक्के)	६६.८३	०.००	नाबार्ड मार्फत आकारली जाते.
एकूण		२२९४.८१	५४.०४	

सद्यस्थितीत ठिबक/तुषार, शेततळे अस्तरीकरण, प्लास्टिक मल्लिचग, सौर पंपाद्वारे सामुहिक उपसा सिंचन या घटकासाठी लाभार्थी निवड, पूर्व संमती देणे इत्यादि बाबत कार्यवाही चालू आहे. वसुंधरा कार्यालयामार्फत सतत पाठपुरावा चालू आहे. या घटकाचे जास्तीत जास्त लक्षांक मार्च अखेर पूर्ण करणेसाठी प्रयत्न चालू आहेत.

३. कार्य क्षेत्र वाढ प्रस्ताव :

या प्रकल्पाची एकूण मंजूर रक्कम रु. २२.९४ कोटी असून त्यापैकी रु. १३.८० कोटी रक्कम हि ठिबक/तुषार या घटकासाठी प्रस्तावित आहे. या प्रकल्पातील दोन्ही तालुक्यातील ठिबक/तुषार सिंचनाखालील मागील ५ वर्षांची या घटकासाठी झालेल्या खर्चाची माहिती घेतली असता असे दिसून येते की, दोन्ही तालुक्याचा सरासरी खर्च हा रु. ३.०० कोटी आहे. म्हणजेच प्रकल्पातील समाविष्ट ५१ गावात यापेक्षा कमी खर्च होईल. त्यामुळे कार्य क्षेत्र वाढीचा प्रस्ताव नाबार्ड, मुंबई यांचे मार्फत मा. सह सचिव, पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालय, नवी दिल्ली यांना दिनांक २० नोव्हेंबर २०२० रोजी पाठविण्यात आला आहे. यामध्ये ठिबक/तुषार सिंचन हा घटक राबविणेसाठी **नंदूरबार पूर्ण जिल्हा व देऊळगाव राजा पूर्ण तालुका** या कार्यक्षेत्रास मान्यता मिळणेसाठी प्रस्तावित करण्यात आले आहे. नाबार्डमार्फत पाठपुरावा चालू आहे.

४. खरीप हंगामाचे नियोजन :

प्रकल्पात खालील पिकांचे पिक प्रात्यक्षिक आयोजन करणेसाठी नियोजन करण्यात आले आहे. पिक प्रात्यक्षिक आयोजन करताना हवामान अनुकूल वाणांचा समावेश त्याचप्रमाणे नीक्रा, हैद्राबाद (NICRA) या संस्थेने शिफारस केलेल्या हवामान अनुकूल तंत्रज्ञान अवलंब करणे यासाठी माहे मार्च, २०२१ मध्ये कृषी विद्यापीठ, कृषी विभाग, संबंधित कृषी विज्ञान केंद्र व प्रकल्पाशी संबंधित अधिकारी यांची बैठक प्रकल्प क्षेत्रात आयोजित करणे प्रस्तावित आहे. त्यामध्ये सविस्तर चर्चा करून नियोजन करण्यात येत आहे.

अ) भात :

सदर घटक फक्त नवापुर जि. नंदूरबारमध्ये राबविण्यात येणार आहे. चार बाबी समाविष्ट आहेत.

१. भात पिक प्रात्यक्षिक (सघन पद्धतीने भात लागवड)

२. सामुहिक भात रोप वाटिका : स्वयंसहाय्यता गटामार्फत सदरचा घटक राबविण्यात येणार आहे.

३. भात लागवड यंत्र : प्रत्येक गावात एक या प्रमाणे नवापुर तालुक्यातील ३७ गावात भात लागवड यंत्र देण्यात येणार आहे. यास्तव गटांना माहिती देणे, कार्यक्षम गटांची निवड करणे याबाबत नियोजन करण्यात येत आहे.

४. सामुहिक संवेदना व शेतकरी जनजागृती : तालुक्यातील ३७ गावात जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात येत आहे.

ब) कडधान्य व गळीतधान्य आंतरपीक प्रात्यक्षिके :

१. तूर आंतरपीक प्रात्यक्षिके

२. मूग/उडीद आंतरपीक प्रात्यक्षिके

३. सोयाबीन आंतरपीक प्रात्यक्षिके

वरील सर्व घटक आगामी खरीप हंगामात राबविण्यासाठी नियोजन करण्यात येत आहे.

४. हरभरा पिक प्रात्यक्षिक :

हा घटक या रबी-२०२० चे हंगामात राबविण्यात आला आहे. दिलेले उद्दिष्ट पूर्ण करण्यात आले आहे.

यामध्ये कृषी विद्यापीठाने शिफारस केलेले हवामान अनुकूल वाणांचा वापर करण्यात आला आहे. (राजविजय-२०३)

क) रबी ज्वारी पिक प्रात्यक्षिक :

हा घटक या रबी-२०२० चे हंगामात राबविण्यात आला आहे. यामध्ये कृषी विद्यापीठाने शिफारस केलेले फुले रेवती या हवामान अनुकूल वाणांचा वापर करण्यात आला आहे.

५. सन २०२१-२०२२ चा कृती आराखडा : पर्यावरण, वने व हवामान बदल मंत्रालय नवी दिल्ली यांनी सूचित केल्याप्रमाणे प्रकल्पातील सर्व घटकांचा सन २०२१-२०२२ चा कृती आराखडा तयार करून तो माहे डिसेंबर-२०२० मध्ये सादर करण्यात आला आहे.

वित्तीय तक्ते व शासन निर्णय,
विवरणपत्रे

मृद व जलसंधारण विभाग (वित्तीय तक्ते)

वार्षिक योजना सन २०२०-२१, २०२१-२२, व २०२२-२३

(रुपये हजारानत)

अ. क्र.	योजनेचे नांव	प्रत्यक्ष खर्च सन २०२०-२१	अर्थसंकल्पीय अंदाज सन २०२१-२२	सुधारित अंदाज सन २०२१-२२	अर्थसंकल्पीय अंदाज सन २०२२-२३
१	२	३	४	५	६
मृद व जलसंधारण (खुद्द)					
१.	ई गव्हर्नन्स (३४५१ A ०५५)	..	५००००	३७५००	५००००
२.	शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१ A ०३७)	..	५००	२५०	५००
मृद व जलसंधारण (खुद्द) (a)					
मृदसंधारण					
३.	जलयुक्त शिवार अभियान (४४०२ २७८१)	..	५०००००	५०००००	१००००
४.	सिमेंट बांध (प्ररोधी बांध) कार्यक्रम (४४०२ २७९९)	१७२९३९	११०००००	११०००००	१००००००
५.	मृदसंधारणाच्या उपाययोजनांद्वारे जमिनीचा विकास (४४०२ २८१४)	..	३०००००	३०००००	३०००००
६.	उत्खनन (अर्थमुक्दर्स) यंत्रसामुग्री व्याज अर्थसहाय्य योजना (कार्यक्रम) (२४०२ ए २३७)	९९९१	१०००००	५००००	५००००
७.	मृद व जलसंधारणाच्या योजनांचे सैनियंत्रण मूल्यमापन (२४०२ A २०१)	८३३	१००००	७५००	५०००
८.	नाबार्ड अर्थसहाय्य अंतर्गत आरडीएफ कर्जाद्वारे मृदसंधारणाच्या उपाययोजनांद्वारे जमिनीचा विकास (४४०२ २८०५)	..	१	१	१
९.	वृक्ष लागवड व संगोपनासाठी खर्च (२४०६ A ४५२)	..	..	..	२
१०.	आदर्श गाव संकल्प समिती व्यवस्थापन (२४०२ A २१९)	३६३	५०००	३९१४	५०००
११.	आदर्श गांव विकास कार्यक्रम (४४०२ २७३४)	२३५०७	२५००००	२५००००	२५००००
१२.	पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रसिध्दी व पारितोषिक योजना (२४०२ ए १९३)	५०५८	१०००००	५००००	२०००००
१३.	महात्मा जोतीबा फुले जल मित्र पुरस्कार २४०२ A २२८	..	१०००००	१	१००
१४.	प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना एकात्मिक पाणलोट विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम (सर्वसंधारण) (राज्य हिस्सा ४० टक्के) (४४०२ २७५२)	६८६७००	१३८४००	१३८४००	१
एकूण मृदसंधारण (b)		८९३३९१	२६०३४०१	२३९८१६	१८२०१०४

विवरणपत्र-१ चालू

१	२	३	४	५	६
लघुसिंचन (जलसंधारण)					
१५.	सर्वेक्षण	० ते १०० हेक्टर सिंचन क्षमतेपर्यंतच्या पाटबंधारे योजनांचे सर्वेक्षण (२७०२ ९२०१)	१०४९६५	११२५०००	३०००००
१६.		१०१ ते २५० हेक्टर सिंचन क्षमतेपर्यंतच्या पाटबंधारे योजनांचे सर्वेक्षण (२७०२ ९२१९)	२५०००	७५०००	३६२४००
१७.		२५१ ते ६०० हेक्टर सिंचन क्षमतेपर्यंतच्या पाटबंधारे योजनांचे सर्वेक्षण (२७०२ ९२२८)	२०४०	३७५००	५००००
१८.	नवीन प्रगती-	लहान पाटबंधारे योजना (० ते १०० हे.सि.) (४७०२ A०१९)	४५६३६१	१०००००	१७५००००
१९.	पथावरील	लहान पाटबंधारे योजना (१०१ ते २५० हे.सि.) (४७०२ A०२८)	४७२५६९	१०००००	१५०००००
२०.	योजना	लहान पाटबंधारे योजना (२५० ते ६०० हे.सि.) (४७०२ A०३७)	७८५०	५०००००	१००००००
२१.	परिरक्षण	लहान पाटबंधारे योजना (० ते १०० हे.सि.) परिरक्षण व दुरुस्ती (४७०२ A०४६)	४७०५०१	६१९४१००	४५०००००
२२.	व दुरुस्ती	लहान पाटबंधारे योजना (१०१ ते २५० हे.सि.) परिरक्षण व दुरुस्ती (४७०२ A०५५)	..	१००००००	२००००००
२३.		लहान पाटबंधारे योजना (२५१ ते ६०० हे.सि.) परिरक्षण व दुरुस्ती (४७०२ A०६४)	..	५०००	५०००००
२४.		लघु पाटबंधारे योजनांतर्गत ० ते ६०० हे. सि. क्षमतेच्या योजनांचे संनियंत्रण व मूल्यमापन (२७०२ ९१८४)	..	७५०	१०००००
२५.		महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाला भाग भांडवली अंशदान (४४०२ २८२३)	६३८६१००	१५६३००००	२१००००००
२६.		माजी मालगुजारी तलाव (४७०२ A०७३)	..	७००००	३००००
२७.		स्थानिक सहाय्यगतून जलस्रोतांची दुरुस्ती, नूतनीकरण व पुनःस्थापना (राज्य हिस्सा १० टक्के) (४७०२ A०९१)	..	२०००	१०००
२८.		वाल्मीसाठी सहाय्यक अनुदान (वेतनेतर) (२७०२ ९१६६)	१२४०	१३९९९	१५९९६
२९.		लाभक्षेत्र विकास प्राधिकरणांतर्गत वाल्मीसाठी सहाय्यक अनुदान (२७०२ ९१७५)	१००००	३५००००	३५०००००
एकूण लघुसिंचन (जलसंधारण) (c)			७९३६६२६	२७४९६०९९	३३४५९३९६
(1) एकूण मृद व जलसंधारण राज्य हिस्सा (a+b+c)			८८३६०१७	३००७००००	३५३३००००

विवरणपत्र-१ चालू

१	२	३	४	५	६
	केंद्र पुरस्कृत योजना				
१.	प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना एकात्मिक पाणलोट विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम (सर्वसाधारण) (केंद्र हिस्सा ६० टक्के) (४४०२ २७४३)	१०३००००	२०७६००	२०७६००	१
२.	लहान पाटबंधारे योजनांची प्रगणना (केंद्र पुरस्कृत योजना) (२७०२ ११९३)	..	१०००००	१०००००	१३००००
३.	स्थानिक सहभागातून जलस्रोतांची दुरुस्ती, नूतनीकरण व पुनःस्थापना (केंद्र हिस्सा १० टक्के) (४७०२ A०८२)	..	२००००	२००००	१००००
४.	महाराष्ट्रातील नंदूरबार व बुलढाणा जिल्ह्यातील ५१ हवामान अनुकूल व संवेदनक्षम गावांकरिता कृषी तंत्रज्ञान व पाण्याचे कार्यक्षम व्यवस्थापनाकरीता प्रकल्प (१०० टक्के केंफुयो) (४४०२ २८७९)	..	११४७००	११४७००	११४७००
	(II) एकूण केंद्र पुरस्कृत योजना..	१०३००००	४४२३००	४४२३००	२५४७०१
	Grand Total (I + II)	१८६६०१७	३०५१२३००	२९७०४७१५	३५५८४७०१

मृद व जलसंधारण विभाग

सन २०२०-२१, २०२१-२२ व २०२२-२३ अनिवार्य (Committed) लेखाशीर्षे

(रुपये हजाराने)

अ. क्र.	योजनेचे नांव	सोकेतांक	प्रत्यक्ष खर्च सन २०२०-२१	अर्थसंकल्पिय अंदाज			अर्थसंकल्पिय अंदाज सन २०२२-२३
				४	५	६	
१	२	३	४	५	६	७	
१.	भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडून महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाकरिता घेतलेल्या कर्जावरील व्याज प्रदान करणे	२०४९ २६०२	..	१	१	१	१
२.	राज्य भविष्य निर्वाह निर्धोवरील व्याज	२०४९ २६११	..	१	१	१	१
३.	राज्य शासकीय जिल्हा परिषद कर्मचारी गट विमा योजना (विमा निधी)	२०४९ २६३१	..	१	१	१	१
४.	राज्य शासकीय जिल्हा परिषद कर्मचारी गट विमा योजना (बचत निधी)	२०४९ २६४९	..	१	१	१	१
५.	परिभाषित अंशदान निवृत्तीवेतन योजनेच्या अंशदानावरील व्याज	२०४९ २६२२	..	१	१	१	१
६.	जिल्हा परिषद कर्मचाऱ्यांकरिता (शिक्षक वगळून) असलेल्या परिभाषित निवृत्तीवेतन योजनेवरील व्याज	२०४९ २६५८	..	१	१	१	१
७.	डेव संलग्न विमा योजनेतून प्रदान	२२३५ सी१०७	१२०	५०००	६००	५०००	
८.	मृद आणि जलसंधारण विभाग (खुद्द)	३४५१ ए०४६	७१४७३	९५३४९	९०८७२	१०३६१८	
९.	आयुक्त, मृद व जलसंधारण, औरंगाबाद यांची आस्थापना	२४०२ ए११२	४७५६५	५७४७५	५८७९१	६२४६०	
१०.	मुख्य दक्षता व गुणनियंत्रक अधिकारी (मृद व जलसंधारण) यांची आस्थापना	२४०२ ए१२१	४५२४७	६३७८४	५६०१८	६९३६५	
११.	प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी यांची आस्थापना	२४०२ ए१३९	९२४९६	११४४०३	११०८२०	१२४५३९	
१२.	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी यांची आस्थापना	२४०२ ए१६६	९०७२८७	१०७३८९	९७२६८५	११६९१०६	
१३.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी यांची आस्थापना	२४०२ ए१५७	२८७८०५	३८०९२८	३७६४०२	४१३४७५	
१४.	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी यांची आस्थापना	२४०२ ए१४८	..	९	९	९	
१५.	जिल्हा परिषद अंतर्गत ल. पा. कामासाठी उपअभियंत्यांची विशेष आस्थापना	२४०२ ए१७५	१२८९९२	१७४८०१	१४३८५०	१९०४९४	
१६.	तालुका व मंडळ अधिकारी मृदसंधारण यांची आस्थापना	२४०२ ए१८४	..	७	७	७	
१७.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी, जिल्हा परिषद (ल.पा.) या कार्यालयाची आस्थापना	२४०२ ए२४६	१४०३४२५	१८८२५०७	१५२२९४८	२०४८५८२	
१८.	नियमित आस्थापनेवरील रोजंदारीवर काम करणारे कर्मचारी	२७०२ ९२३७	२०२३५२	२१०६०६	१९६५७४	२२८६०७	
१९.	वाल्मीसाठी सहाय्यक अनुदान (वेतन)	२७०२ ९१५७	१६८४६४	१६६२०५	१४९५८५	१८१९६३	
	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळाने लहान पाटबंधारे योजनेकरिता भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडून घेतलेल्या कर्जाची परतफेड	६००३ ०४३१	..	१	१	१	
२१.	घर बांधणी अभिमे	७६१० २२३२	५११६	२३०००	२३०००	२३०००	
२२.	मोटार वाहन खरेदी अभिमे	७६१० २२४१	२९७	१७००	१७००	१७००	
२३.	वैयक्तिक संगणक खरेदी अभिमे	७६१० २२५९	१८०	७००	७००	७००	
एकूण (अनिवार्य)			३३६०८१९	४२४९५७९	३७०४५६८	४६२१८२४	

विवरणपत्र-१

शासन निर्णय क्र. मापदंड-२०१३/प्र.क्र. ११४/जल-७, दि. १० ऑक्टोबर, २०१३ चे सहपर
मृद व जलसंधारणाच्या विविध उपचारांची कामे मजुरामार्फत करण्यासाठी सुधारित तांत्रिक/आर्थिक मापदंडाचा तक्ता

अ.क्र.	उपचाराचे नाव	तांत्रिक मापदंड						सपाटीकरण/ खोदकाम		परिमाण	आर्थिक मापदंड (रु.) (रु. १६२ प्रति दिन प्रमाणे)	
		उतार गट/ जमिनीचा प्रकार	पाया रुंदी मी.	बांधाची उंची मी.	माथा रुंदी मी.	बाजू उतार	बांधाचा छेद चौ. मी.	बांधाची लांबी मी.	परिमाण घ. मी.		जनजाती उपयोजना/ डोंगराळ भागा	१२
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१	ढाळीचे बांध बंदिस्ती	भारी	२.५०	०.८०	०.५०	१.२५:१	१.२०	१५	..	हेक्टर	१२८६५	११२०९
		मध्यम	२.३०	०.७५	०.५०	१.२०:१	१.०५	१६५	..	हेक्टर	१७७३४	१५४५४
		हलकी	२.००	०.७५	०.५०	०.०४	०.९५	२१०	..	हेक्टर	११९३७	१७३८०
२	(अ) भात खाचरे बांध बंदिस्ती (मजगी) (कोकण व पश्चिम महाराष्ट्राकरिता) (०.७५ चौ.मी. छेदाचे बांध)	३ % पर्यंत	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	६५०	७५०	हेक्टर	११९९६६	९७४०४
		३ ते ६%	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	७२०	१,३१२	हेक्टर	१६८७०९	१४६७४४
		६ ते ८%	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	८१७	१,५००	हेक्टर	११२२२४	१६७९९९
	(ब) ०.५४ चौ.मी. छेदाचे बांध असलेले भात खाचरे बांध बंदिस्ती (मजगी) (पश्चिम महाराष्ट्र, कोकण व विदर्भ) (हलकी जमीन)	३ % पर्यंत	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	६५०	७५०	हेक्टर	१००९३८	८७८१३
		३ ते ६%	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	७२०	१,३१२	हेक्टर	१५६४९३	१३६१२१
		६ ते ८%	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	८१७	१,५००	हेक्टर	१७८३६२	१५५१४५
३	भात खाचरे बांध बंदिस्ती (पेंडी बंडींग) (विदर्भाकरिता)		२.२०	०.६०	०.४०	१.५:१	०.७८	७७८	५६२.५	हेक्टर	१०००७१	८७९१७
४	जुनी भातशेती बांध दुरुस्ती (कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र व विदर्भाकरिता)	..	बांधाचा अतिरिक्त छेद- ०.४५ चौ.मी.	..	..	..	..	..	..	हेक्टर	३६९४३	३२१२५
५	भात खाचरे बांध बंदिस्ती (पडकई कार्यक्रमांतर्गत दगाडी बांधसह मजगी) (कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र व विदर्भाकरिता)	८ ते १२%	०.८७	०.९०	०.६०	०.३:१	०.६६	८१६	..	हेक्टर	२५३५४६	..
		१२ ते १६%	०.८७	०.९०	०.६०	०.३:१	०.६६	११२६	..	हेक्टर	३०२३२६	..
		१६ ते २०%	०.८७	०.९०	०.६०	०.३:१	०.६६	१४११	..	हेक्टर	३४९५०९	..

विवरणपत्र-१ समाप्त

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१५	वळण बांधारा											
१६	डोंगर उतारावर समपातळी दगडी बांध घालणे											
	१० टक्केपर्यंत	१०% पर्यंत	०.७५ मी.	०.६० मी.	०.४५ मी.	०.२५:१	०.३६	७४०	..	घ.मी.	१७५	१५५
	११ ते १४ टक्के	१ ते १४% पर्यंत	०.७५ मी.	०.६० मी.	०.४५ मी.	०.२५:१	०.३६	८००	..	घ.मी.	१७५	१५५
	१४ टक्के पेक्षा जास्त	१४% पेक्षा जास्त	०.७५ मी.	०.६० मी.	०.४५ मी.	०.२५:१	०.३६	८७०	..	घ.मी.	१७५	१५५
१७	अ) सलग समपातळी चर (०.३० मी. खोलीचे चर)											
	मॉडेल क्र. १	० ते ४%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	८३३	..	हेक्टर	३११४२	२९०८७
	मॉडेल क्र. २	४ ते ८%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	९८७	..	हेक्टर	३५९९५	३३५६२
	मॉडेल क्र. ३	८ ते १५%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	९२५	..	हेक्टर	३९८४७	३७५६६
	मॉडेल क्र. ४	१५ ते ३३%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	१३८९	..	हेक्टर	५६६३३	५३२०८
	मॉडेल क्र. ५	० ते ४%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	१०००	..	हेक्टर	२४२२५	२१७१४
	मॉडेल क्र. ६	४ ते ८%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	११७९	..	हेक्टर	२८०४७	२५०८८
	मॉडेल क्र. ७	८ ते १५%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	१५९४	..	हेक्टर	३५९९२	३१३१०
	मॉडेल क्र. ८	१५ ते ३३%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	२१७४	..	हेक्टर	४९१२९	४३६७०

विवरणपत्र-२

शासन निर्णय क्र. मापदंड-२०१३/प्र.क्र. ११४/जल-७, दि. १५ ऑक्टोबर, २०१३ चे सहपत्र
मृद व जलसंधारणाच्या विविध उपचारांची कामे मशिनच्या सहाय्याने करण्यासाठी सुधारित तांत्रिक/आर्थिक मापदंडाचा तक्ता. शासन निर्णय १५ ऑक्टोबर, २०१३

अ.क्र.	उपचाराचे नाव	तांत्रिक मापदंड							परिमाण	आर्थिक मापदंड (रु.) (रु. १६२ प्रति दिन प्रमाणे)		
		उतार गट/ जमिनीचा प्रकार	पाया रुंदी मी.	बांधाची उंची मी.	माथा रुंदी मी.	बांधाचा छेद चौ. मी.	बांधाची लांबी मी.	बाजू उतार			सपाटीकरण /खोदकाम	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१	ढाळीचे बांध बंदिस्ती	भारी	२.५०	०.८०	०.५०	१.२५:१	१.२०	१.५	..	हेक्टर	५८३३	५४४०
		मध्यम	२.३०	०.७५	०.५०	१.२०:१	१.०५	१.६५	..	हेक्टर	८००४	७४७९
		हलकी	२.००	०.७५	०.५०	०.०४	०.९५	२.१०	..	हेक्टर	९०११	८४२६
२	शेत बांध बंदिस्ती (कंपार्टमेंटचे बंडींग) ० ते ४ टक्के उतार	हलकी	१.८०	०.७५	०.३०	०.०४	०.८०	२.००	..	हेक्टर	७२२०	६८६०
		मध्यम	२.००	०.८५	०.३०	०.०४	१.००	२.००	..	हेक्टर	८६३२	८१८२
		भारी	२.२५	०.९०	०.४५	०.०४	१.२०	२.००	..	हेक्टर	९८५७	९३४१
३	(अ) भात खाचरे बांध बंदिस्ती (मजगी) (कोकण व पश्चिम महाराष्ट्राकरिता) (०.७५ चौ.मी. छेदाचे बांध)	३ % पर्यंत	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	६.५०	७.५०	हेक्टर	४६६६७	४३५९७
		३ ते ६%	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	७.२०	१.३१२	हेक्टर	६६३०७	६२२६६
		६ ते ८%	१.८०	०.६८	०.४५	०.०४	०.७५	८.१७	१.५००	हेक्टर	७५४६८	७०८७९
	(ब) ०.५४ चौ.मी. छेदाचे बांध असलेले भात खाचरे बांध बंदिस्ती (मजगी) (पश्चिम महाराष्ट्र, कोकण व विदर्भ) (हलकी जमीन)	३ % पर्यंत	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	६.५०	७.५०	हेक्टर	४०४४८	३७९३०
		३ ते ६%	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	७.२०	१.३१२	हेक्टर	५५४१८	५५९८९
		६ ते ८%	१.५०	०.६०	०.३०	०.०४	०.५४	८.१७	१.५००	हेक्टर	६७६५२	६३७५७
४	भात खाचरे बांध बंदिस्ती (पेंडी बंडींग) (विदर्भाकरिता)	..	२.२०	०.६०	०.४०	१.५.१	०.७८	७.७८	५.६२.५	हेक्टर	४४४२८	४९२१४
५	जुनी भातशेती बांध दुरुस्ती (कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र व विदर्भाकरिता)	..	..	..	..	..	..	..	..	हेक्टर	१७४५०	१६०११

विवरणपत्र-२ चालू

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
६	अ) इनलेट-आऊटलेटसह शेेततळे	शेततळ्याचा आकार-										
		१५ x १५ x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				४४१	प्रती शेेततळे	२३२५२	२२३२९
		२० x १५ x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				६२१	प्रती शेेततळे	३२७४२	३१४४२
		२० x २० x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				८७६	प्रती शेेततळे	४६१८७	४४३५४
		२५ x २० x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				११३१	प्रती शेेततळे	५१६३२	५७२६५
		२५ x २५ x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				१४६१	प्रती शेेततळे	७७०३१	७३९७३
		३० x २५ x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				१७९१	प्रती शेेततळे	९४४३०	९०६८२
		३० x ३० x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	बर्म-२ मी.				२१९६	प्रती शेेततळे	११५७८४	११११८८
	ब) इनलेट-आऊटलेट विरहित शेेततळे								६२१	प्रती शेेततळे	२८२४६	२८२४६
		२० x १५ x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	..				८७६	प्रती शेेततळे	४१४८६	३९८४४
		२० x २० x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	..				११३१	प्रती शेेततळे	५३५६२	५१४४२
		२५ x २० x ३ मी.	बाजू उतार	१:१ ते १:५:१	..							
७	मातीचे नाला बांध											
	१ टक्के नाला तळ उतारापर्यंत	मुख्य बांध- १) बाजू उतार - १:५:१ ते २:१, २) माथा रुंदी- १ ते १:५० मी.										
	२ टक्के नाला तळ उतारापर्यंत	३) सांडव्यावरून वाहणाऱ्या पाण्याची उंची ०.४० ते १ मी., ४) फ्रि बोर्ड - १.०० मी.										
	३ टक्के नाला तळ उतारापर्यंत	५) अमेद्य भित्त - १) बाजू उतार - १:१, २) माथा रुंदी ०.६० मी.										
		६) सी.ओ.टी. (नाला तळामध्ये) - १) बाजू उतार - ०.५:१, २) तळ रुंदी - १ ते २ मी.										
		७) सी.ओ.टी. (नाला तळव्यतिरिक्त) - १) माथा रुंदी - १ मी., २) तळ रुंदी - १ मी., ३) खोली १ मी.										
८	बोडी दुरुस्ती/नूतनीकरण											
	१) मुख्य बांधाची लांबी ५० मी. व उंची १.५० मी.	..	५.५०	१.५०	१.००	१.५:१	४.८८	५०	..	प्रती बोडी	१७२७०	१५११९
	२) मुख्य बांधाची लांबी ५० मी. व उंची २.०० मी.	..	७.००	२.००	१.००	१.५:१	८.००	५०	..	प्रती बोडी	३१७३२	२१२७७
	३) मुख्य बांधाची लांबी ७० मी. व उंची १.५० मी.	..	५.५०	१.५०	१.००	१.५:१	४.८८	७०	..	प्रती बोडी	२०८९२	१९२१२
	४) मुख्य बांधाची लांबी ७० मी. व उंची २.०० मी.	..	७.००	२.००	१.००	१.५:१	८.००	७०	..	प्रती बोडी	३९२८४	३६१८७
	५) मुख्य बांधाची लांबी १०० मी. व उंची १.५० मी.	..	५.५०	१.५०	१.००	१.५:१	४.८८	१००	..	प्रती बोडी	३१८२३	२९२५२
	६) मुख्य बांधाची लांबी १०० मी. व उंची २.०० मी.	..	७.००	२.००	१.००	१.५:१	८.००	१००	..	प्रती बोडी	५५२६४	५०८५३
९	अ) सलग समपातळी चर (०.४५ मी. खोलीचे चर)											
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. १ ० ते ४%	०.६०	०.४५	०.६०	०.६०	..	०.२७	८३३	..	हेक्टर	३०७२४	२९६४५
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. २ ४ ते ८%	०.६०	०.४५	०.६०	०.६०	..	०.२७	९८७	..	हेक्टर	३५६३१	३४३५२
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ३ ८ ते १५%	०.६०	०.४५	०.६०	०.६०	..	०.२७	९२५	..	हेक्टर	४२२२१	४१०२२
	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ५ ० ते ४%	०.६०	०.४५	०.६०	०.६०	..	०.२७	१०००	..	हेक्टर	१९३२४	१८०१५

विवरणपत्र-२ समाप्त

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ६	४ ते ८%	०.६०	०.४५	०.६०	..	०.२७	११७९	..	हेक्टर	२२२७०	२०७२६
	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ७	८ ते १५%	०.६०	०.४५	०.६०	..	०.२७	१५१४	..	हेक्टर	२७६९२	२५७०९
ब)	सलग समापातळी चर (०.३० मी. खोलीचे चर)											
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. १	० ते ४%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	८३३	..	हेक्टर	२३१४६	२२४२६
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. २	४ ते ८%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	९८७	..	हेक्टर	२६५२१	२५६६८
	कोकण व पश्चिम घाट प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ३	८ ते १५%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	९२५	..	हेक्टर	३०९६८	३०९६९
	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ५	० ते ४%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	१०००	..	हेक्टर	१४६०९	१३७४५
	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ६	४ ते ८%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	११७९	..	हेक्टर	१६७१५	१५६८६
	अ. प्र. क्षेत्र व हमखास पावसाच्या प्रदेशासाठी मॉडेल क्र. ७	८ ते १५%	०.६०	०.३०	०.६०	..	०.१८	१५१४	..	हेक्टर	२०५५९	१९२३७
क)	गुरे प्रतिबंधक चर (स.स. चराचा १० हेक्टर पेक्षा अधिक सलग गट असल्यास)	..	०.६०	१.००	१.९०	..	१.२५	१०२	..	र. मी.	६१	५६
१०	खोल सलग समापातळी चर (१ मी. x १ मी.)	११	१.००	१.००	१.००	..	१.००	२४०	..	हेक्टर	११४११	११४११

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष ४, अंक ४८

शुक्रवार, ऑगस्ट १०, २०१८/श्रावण १९, शके १९४०

पृष्ठे ३, किंमत : रुपये २३.००

असाधारण क्रमांक ८५

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमाणिका

सन २०१८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२.-महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम, २००० यात
आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम.

पृष्ठे
१-३

दिनांक ७ ऑगस्ट, २०१८ रोजी मा. राज्यपालांनी संमती दिलेला महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

राजेंद्र ग. भागवत,
प्रभारी सचिव (विधि विधान),
महाराष्ट्र शासन,
विधि व न्याय विभाग.

सन २०१८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५२.

(माननीय राज्यपालांची संमती मिळाल्यानंतर "महाराष्ट्र शासन राजपत्रात")

दिनांक १० ऑगस्ट, २०१८ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेला अधिनियम).

महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम, २००० यात आणखी सुधारणा
करण्याकरिता अधिनियम

२००१ चा **ज्याअर्थी**, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांकरिता, महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ अधिनियम, २००० यात
महा. ३. आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे, **त्याअर्थी**, भारतीय गणराज्याच्या एकोणसत्तराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील
अधिनियम करण्यात येत आहे :-

१. या अधिनियमास, महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ (सुधारणा) अधिनियम, २०१८, असे म्हणावे.

संक्षिप्त नाव.

२००१ चा **ज्याअर्थी**, यात यापुढे ज्याचा निर्देश "मुख्य अधिनियम"
महा. ३. असा करण्यात आला आहे) याच्या कलम १ च्या पोट-कलम (२) मध्ये, "२५०" या मजकुराऐवजी, "६००" हा
मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम १ ची सुधारणा.

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम २ ची सुधारणा.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम २ मध्ये,-

(क) खंड (घ) मधील "२५०" या मजकुराऐवजी, "६००" हा मजकूर दाखल करण्यात येत आहे;

(ख) खंड (ज) ऐवजी, पुढील खंड दाखल करण्यात येईल;

"(ज) 'सदस्य' याचा अर्थ, महामंडळाचा सदस्य, असा आहे आणि त्यामध्ये महामंडळाच्या अध्यक्षाना आणि उपाध्यक्षाना समावेश होतो;"

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम ४ ची सुधारणा.

४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ४ मध्ये,-

(क) पोट-कलम (१) मधील,

(एक) खंड (ख) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :-

"(ख-१) जलसंधारण व मृदसंधारणाची विशेष माहिती व प्रत्यक्ष अनुभव असलेला, उपाध्यक्ष तसेच, लोकसहभागातून हाती घेण्यात आलेल्या जलसंधारण कामांचा अनुभव असलेला राज्य शासनाने नामनिर्देशित करावयाचा एक सदस्य;

(दोन) खंड (थ) ऐवजी, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :-

"(थ) पाटबंधारे क्षेत्राची विशेष माहिती व प्रत्यक्ष अनुभव असलेले राज्य शासनाने नामनिर्देशित करावयाचे दोन सदस्य;"

(ख) पोट-कलम (२) मधील, "खंड (क) ते (ड)" या मजकुराऐवजी, खंड (क), (ख) आणि (ग) ते (ढ)" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(ग) पोट-कलम (३) मधील, "खंड" या मजकुरानंतर, "(ख-१)," हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल;

(घ) पोट-कलम (४) मधील, "खंड" या मजकुरानंतर, "(ख-१)," हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल;

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम ५ ची सुधारणा.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५ च्या पोट-कलम (१) मध्ये,-

(क) "अध्यक्षीय व्यक्ती म्हणून" या मजकुराने सुरू होणाऱ्या, आणि "पुढील सदस्यांचा समावेश असलेली" या मजकुराने संपणाऱ्या मजकुराऐवजी "अध्यक्षपदीय व्यक्ती म्हणून महामंडळाचा उक्त उपाध्यक्षपदीय व्यक्ती म्हणून महामंडळाचे उपाध्यक्ष व पुढील सदस्य यांचा समावेश असलेली" असा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(ख) खंड (ख) मधील "मुख्य अभियंता, पाटबंधारे प्रकल्प (स्थानिक क्षेत्र), पुणे" या मजकुराऐवजी "अपर आयुक्त (जलसंधारण)" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(ग) खंड (ग) मध्ये "संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, पुणे" या मजकुराऐवजी "अपर आयुक्त (मृदसंधारण)" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम ७ ची सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७ च्या पोट-कलम (१) मधील, "खंड" या मजकुराऐवजी "(ख-१)," हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम ८ ची सुधारणा.

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ८ मध्ये, पोट-कलम (२) ऐवजी, पुढील पोट-कलम दाखल करण्यात येईल:-येईल.

(२) "अध्यक्ष हा मंडळाच्या प्रत्येक बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवील. अध्यक्षाच्या अनुपस्थितीत, कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) खालील पदसिद्ध उपाध्यक्ष हा अशा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवील आणि अध्यक्ष व कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) खालील पदसिद्ध उपाध्यक्ष या दोन्हीच्या अनुपस्थितीत, कलम ४ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (ख-१) अन्वये नामनिर्देशित केलेला उपाध्यक्ष हा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवील. जर कोणत्याही कारणामुळे, अध्यक्षाला व उपाध्यक्षाना कोणत्याही बैठकीस उपस्थित राहता आले नाही तर, अशा बैठकीस उपस्थित असलेला सर्वात वरिष्ठ सदस्य-मंत्री, त्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवील."

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक ३ याच्या
कलम १७ ची
सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १७ मध्ये, पोट-कलम (४) च्या परंतुकामध्ये "कार्यकारी अभियंत्याच्या" हा मजकूर ज्या दोन ठिकाणी आला आहे त्या दोन्ही ठिकाणी त्याऐवजी "जिल्हा जलसंधारण अधिकाऱ्याच्या" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

मृद व जलसंधारण विभागातील
पदांसंदर्भातील माहिती
दर्शविणारी प्रपत्रे

१. विवरणपत्र

मृद व जलसंधारण विभागाच्या मंत्रालय खुद्द आस्थापनेवरील मंजूर पदांचा तपशील

अ.क्र. १	पदनाम २	वेतन श्रेणी ३	एकूण मंजूर पदे ४
भा. प्र. से. (संवर्ग)			
१	सचिव	संवर्ग पद एकूण	१ १
गट - अ			
२	सह/उप सचिव	एस-२७ : ११८५००-२१४१०० एस-२५ : ७८८००-२०९२००	२
३	मुख्य अभियंता तथा पदसिद्ध सहसचिव	एस-२७ : ११८५००-२१४१००	१
४	अधीक्षक अभियंता तथा पदसिद्ध उप सचिव	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१
५	अवर सचिव	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	४
६	कार्यकारी अभियंता तथा पदसिद्ध अवर सचिव	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	३
७	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	१
८	वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक	एस-२१ : ५७१००-१८०८००	१
९	उप अभियंता तथा पदसिद्ध कार्यासन अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	२
१०	लेखा अधिकारी वर्ग-१	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
एकूण			१६
गट-ब (राजपत्रित)			
११	कक्ष अधिकारी	एस-१७ : ४७६००-१५११००	१६
१२	निवडश्रेणी लघुलेखक	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१
१३	सहायक लेखा अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१
एकूण			१८
गट-ब (अराजपत्रित)			
१४	लघुलेखक (उच्चश्रेणी)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	३
१५	सहायक कक्ष अधिकारी	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	२८
१६	लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	२
एकूण			३३
गट-क			
१७	लघुटंकलेखक	एस-८ : २५५००-८११००	३
१८	सांख्यिकी सहायक	एस-८ : २५५००-८११००	१
१९	लिपीक - टंकलेखक	एस-६ : १९९००-६३२००	२९
२०	वाहन चालक	एस-६ : १९९००-६३२००	१
एकूण			३४
गट-ड			
२१	नाईक	एस-३ : १६६००-५२४००	१
२२	शिपाई	एस-१ : १५०००-४७६००	८
एकूण			९
एकूण			१११

२. विवरणपत्र-अ

जलसंधारण विभागाच्या क्षेत्रीय यंत्रणेचा फेररचित आकृतिबंधाचा गोषवारा

अ.क्र.	कार्यालय	कार्यालयांची संख्या	आकृतिबंध (पदांची संख्या x कार्यालयांची संख्या=एकूण पदे.)	जलसंधारण विभागातून सध्याच्या मंजूर पदांमधून वर्ग/ स्थलांतरीत करावयाची पदे	जलसंपदा विभागातून वर्ग/ स्थलांतरीत करावयाची पदे	कृषी विभागातून वर्ग/ स्थलांतरीत करावयाची पदे	नव्याने निर्माण करावयाची पदे
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)
१)	आयुक्त (मृद व जलसंधारण औरंगाबाद.	१	१८७	७९	..	९२	१६
दक्षता व गुणनियंत्रण यंत्रणा (मृद व जलसंधारण)							
२)	प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण पथक (मृद व जलसंधारण)	३	३८x३=११४	९०	३	२१	..
जलसंधारण यंत्रणा							
३)	प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी	६	२८x६=१६८	१६८	..	..	..
४)	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी	१९	२६x१९=४९४	४९४	..	..	..
५)	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी	१२७	१७x१२७=२१५९	२१५९	..	..	..
६)	अप्पर आयुक्त जलसंधारण, प्रादेशिक क्षेत्र	२	१७x२=३४	३४	..	..	..
७)	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी (प्रादेशिक स्तरावरील पुनर्जिवित कार्यालये)	६	१६x६=९६	९६	..	..	..
८)	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी (गडचिरोली) (नवनिर्मित)	१	१६x१=१६	१६	..	..	..
९)	मंत्रालय (खुद्द) येथील तांत्रिक पदे	..	३	३	..	..	..
एकूण		१६५	३२७१	३१३९	३	११३	१६
मृदसंधारण यंत्रणा							
१०)	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी	३४	२०x३४=६८०	..	..	६८०	..
११)	तालुका मृदसंधारण अधिकारी	३५१	९x३५१=३१५९	..	..	३१५९	..
१२)	मंडळ अधिकारी मृदसंधारण	२००६	२००६x३=६०१८	..	२८	५९९०	..
एकूण		२३९१	९८५७	..	२८	९८२९	..
जिल्हा परिषद (ल.पा.) यंत्रणा							
१३)	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी (जिल्हा परिषद) ल. पा.	३१ (मंजूर) ४ (नवीन)	१९x३५=६६५	..	७६	..	..
१४)	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी (जिल्हा परिषद) ल. पा.	१५८ (मंजूर) १७ (नवीन)	१५x१७५=२६२५	२९५९	२५५	..	..
एकूण		२१०	३२९०	२९५९	३३१	..	..
१)	मंत्रालय (खुद्द) येथील तांत्रिक पदे	..	०५	..	०५	..	..
एकूणात एकूण		२७६६*	१६४२३*	६०९८*	३६७*	९९४२*	१६

* याव्यतिरीक्त मंत्रालय (खुद्द) येथे विवरणपत्र-ऊ प्रमाणे दर्शविलेली नव्याने निर्माण करण्यात आलेल्या ३५ पदांपैकी (सामान्य प्रशासन विभाग ३१ पदे, जलसंपदा विभाग- १ पद, कृषी विभाग- १ पद, पाणीपुरवठा विभाग-१ पद, नियोजन विभाग- १ पद)

* शासन निर्णय, मृद व जलसंधारण विभाग दि. १.३.२०१९ अन्वये फेरबदलानुसार सुधारीत संख्या.

३. विवरणपत्र-अ (१)
आयुक्त, जलसंधारण कार्यालय (प्रशासन व वित्त शाखा)

अ.क्र.	पदनाम	७ व्या वेतन आयोगानुसार वेतनश्रेणी	आकृतीबंधात नव्याने मंजूर करण्यात आलेली पदे
१	२	३	४
१	आयुक्त, जलसंधारण	(भा.प्र.से. अधिकालिक वेतन श्रेणी)	१
२	अपर आयुक्त (प्रशासन)	एस-२९-१३११००-२१६६००	१
३	उप आयुक्त (प्रशासन)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
४	उप आयुक्त (वित्त)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
५	प्रशासकीय अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
६	लेखा अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	२
७	सहाय्यक लेखा अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	४
८	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	४
एकूण			१५

४. विवरणपत्र-अ (२)
अपर आयुक्त, जलसंधारण

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(सध्याचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	मंजूर पदांचा आकृतीबंध
१	२	३	४
१	अपर आयुक्त, जलसंधारण/(मुख्य अभियंता)	एस-२९-१३११००-२१६६००	१
२	उप आयुक्त/जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/(सहाय्यक मुख्य अभियंता/कार्यकारी अभियंता)	एस-२३-६७७००-२०८७००	२
३	सहाय्यक आयुक्त/उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/(उप अभियंता/उप विभागीय अभियंता/उप कार्यकारी अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	४
४	जलसंधारण अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००	४
५	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
६	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	१
७	प्रथम लिपिक	एस-१३-३५४००-११२४००	२
८	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	३
९	कनिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	३
१०	उच्चश्रेणी लघुलेखक (स्वीय सहाय्यक)	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
११	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	३
१२	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१३	दफ्तरी	एस-३-१६६००-५२४००	१
१४	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	१
१५	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	३
१६	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण :			३२

टीप : मुख्य अभियंता लघुसिंचन जलसंधारण, पुणे हे ३२ पदांचे कार्यालय औरंगाबाद येथे आयुक्तालयात स्थलांतरीत करून त्याचे पदनाम अप्पर आयुक्त जलसंधारण असे करण्यात येत आहे.

५. विवरणपत्र-अ (३)
अपर आयुक्त, (मृदसंधारण)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(कृषी विभागाकडील सध्याचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	मंजूर पदांचा आकृतीबंध
१	२	३	४
१	अपर आयुक्त, (मृद संधारण)/ संचालक (मृद संधारण)	एस-२७-११८५००-२१४१००	१
२	सह आयुक्त/प्रादेशिक मृदसंधारण अधिकारी	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
३	कृषी सह संचालक	एस-२३-६७७००-२०८७००	४
४	उप आयुक्त/जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	२
५	(कृषी अधिकारी वर्ग-१) (विशेष वेतन)	एस-१६-४४९००-१४२४००	४
६	सहायक आयुक्त/उप विभागीय मृद व जलसंधारण	एस-१५-४१८००-१३२३००	१०
७	अधिकारी/ (कृषी अधिकारी वर्ग-१)	एस-१३-३५४००-११२४००	४
८	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	१
९	सहायक अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	६
१०	मृदसंधारण सहायक/(कृषी सहायक)	एस-८-२५५००-८११००	२
११	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	९
१२	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	९
१३	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	९
१४	स्वीय सहायक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
१५	उच्चश्रेणी लघुलेखक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
१६	निम्नश्रेणी लघुलेखक	एस-१४-३८६००-१२२८००	२
१७	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१०
१८	वाहनचालक	एस-६-१९९००-६३२००	४
१९	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	२
२०	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	१०
एकूण			९२

कृषी आयुक्तालयातील संचालक, मृद संधारण हे ९२ पदांचे कार्यालय केवळ जलसंधारणाचे काम करित असल्याने सदर कार्यालयातील सर्व पदे कृषी विभागाच्या आकृतिबंधातून रद्द करून मृद व जलसंधारण आयुक्तालय, वाल्मी, औरंगाबाद येथे विलीन करण्यात येत आहे.

६. विवरणपत्र-अ (४)
सह संचालक (अर्थ व सांख्यिकी सेवा कक्ष)

अ.क्र.	पदनाम	वेतनश्रेणी	आकृतीबंध मंजूर पदांची संख्या १७	
	१	२	३	४
१	सहसंचालक (आर्थिक सेवा)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१	
२	संशोधन अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	३	
३	वरिष्ठ तांत्रिक सहायक	एस-१४-३८६००-१२२८००	४	
४	कनिष्ठ तांत्रिक सहायक	एस-१०-२९२००-९२३००	६	
५	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	१	
६	वाहन चालक (नव्याने मंजूर पदे)	एस-६-१९९००-६३२००	१	
७	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	२	
एकूण			१८	

७. विवरणपत्र-अ(५)

आयुक्त, मृद व जलसंधारण कार्यालयातील माहिती तंत्रज्ञान समन्वय, संकल्पचित्र व प्रशिक्षण कक्षाचा आकृतिबंध

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(सध्याचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	आकृतीबंध मंजूर पदे
१	२	३	४
१	उप आयुक्त /जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/(कार्यकारी अभियंता)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
२	सहायक आयुक्त/उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/(उप विभागीय अभियंता/उप कार्यकारी अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
३	जलसंधारण अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००	४
४	विभागीय लेखापाल	एस-१३-३५४००-११२४००	१
५	प्रथम लिपिक	एस-१३-३५४००-११२४००	१
६	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	४
७	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	४
८	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	३
९	भांडारपाल	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१०	सहाय्यक भांडारपाल	एस-६-१९९००-६३२००	१
११	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१२	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
१३	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१४	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	१
१५	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	४
१६	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			३०

टीप : कार्यकारी अभियंता, सिंचन सुधार विभाग, पुणे हे ३० पदांचे कार्यालय जलसंधारण आयुक्तालयात स्थलांतरीत करण्यात येत आहे.

८. विवरणपत्र-ब

प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी कार्यालयाचा आकृतिबंध

(टाणे/पुणे/नाशिक/औरंगाबाद/अमरावती/नागपूर)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(सध्याचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	आकृतीबंध मंजूर पदे
१	२	३	४
१	प्रादेशिक जलसंधारणअधिकारी / (अधीक्षक अभियंता)	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
२	उपविभागीय जलसंधारण अधिकारी/ सहायक प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी/ (उप विभागीय अभियंता/उप कार्यकारी अभियंता/उप अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
३	जलसंधारण अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३३३००	३
४	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	१
५	प्रथम लिपिक	एस-१३-३५४००-११२४००	१
६	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	४
७	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	५
८	उच्चश्रेणी लघुलेखक (स्वीय सहाय्यक)	एस-१५-४१८००-१३३३००	१
९	सहायक आरेखक	एस-८-२५५००-८११००	१
१०	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
११	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	३
१२	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१३	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	१
१४	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	३
१५	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			२८

प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी कार्यालयाकरिता प्रत्येकी २८ याप्रमाणे एकूण १६८ पदे.

टीप: जलसंधारण विभागाकडे अधीक्षक अभियंत्यांची प्रत्येकी २८ पदांची ६ मंडळ कार्यालये मंजूर आहेत.

सदर कार्यालयांचे नाव बदलून ते प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी असे करण्यात येत आहे.

९. विवरणपत्र-क

प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण पथक (मृद व जलसंधारण)

(पुणे/औरंगाबाद/नागपूर)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(कृषी/जलसंपदा विभागाकडील सध्याचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	कृषी/जलसंपदा विभागाकडून स्थलांतरीत करून आणावयाची पदे (आकृतिबंध)
१	२	३	४
१	प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण अधिकारी/अधीक्षक अभियंता	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
२	गुणनियंत्रण अधिकारी मृदसंधारण/ (अधीक्षक कृषी अधिकारी)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
३	सहायक गुणनियंत्रण अधिकारी/ (उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
४	जलसंधारण अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००	४
५	अतिरिक्त मृदसंधारण अधिकारी/कृषी अधिकारी (वर्ग-२) (कनिष्ठ)/ मंडळ कृषी अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	४
६	लेखाधिकारी वर्ग -२	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
७	कार्यालयीन अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	१
८	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	४
९	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	६
१०	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	३
११	भांडारपाल	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१२	सहाय्यक भांडारपाल	एस-६-१९९००-६३२००	१
१३	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१४	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
१५	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	२
१६	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	१
१७	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	४
१८	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			३८

टीप :

- १) शा.नि.दि.१/३/२०१९ च्या अन्वये प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण पथक, ठाणे/नाशिक/अमरावती येथील कार्यालये बंद केली.
- २) ३ प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण पथकाकरिता प्रत्येकी ३८ याप्रमाणे एकूण ११४ पदे आवश्यक.
- ३) अधीक्षक अभियंता हे दक्षता व गुणनियंत्रण पथकाचे कार्यालय प्रमुख राहतील व प्रत्येक प्रादेशिक कार्यालयाकरिता १ याप्रमाणे अधीक्षक अभियंत्याची ६ पदे जलसंपदा विभागाकडून वर्ग करण्यात येतील.
- ४) तर अनुक्रमांक २ येथील १ पद, अनुक्रमांक ५ येथील ४ पदे, अनुक्रमांक ६ येथील १ पद व अनुक्रमांक १७ येथील १ पद अशी प्रत्येक कार्यालयाकरिता ७ याप्रमाणे २१ पदे कृषी विभागाकडून आणण्यात येतील.
- ५) मृद व जलसंधारण विभागातील कार्यकारी अभियंत्यांच्या ३ कार्यालयाच्या विलीनीकरणद्वारे प्रत्येकी ३० याप्रमाणे ९० पदे दक्षता व गुणनियंत्रणकडे वर्ग.
- अे ३८८-५

१०. विवरणपत्र-ड

जिल्हा जलसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध

(१९ जिल्हे)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/(यापूर्वीचे पदनाम)	वेतनश्रेणी	आकृतीबंध मंजूर पदे
१	२	३	४
१	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी /(कार्यकारी अभियंता)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
२	सहायक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी (उप कार्यकारी अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
३	जलसंधारण अधिकारी (शाखा अभियंता / सहायक अभियंता श्रेणी-२ / कनिष्ठ अभियंता)	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००	४
४	लेखाधिकारी वर्ग-२	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
५	कार्यालयीन अधीक्षक/(प्रथम लिपीक)	एस-१३-३५४००-११२४००	१
६	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	३
७	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	३
८	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	२
९	भांडारपाल	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१०	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	१
११	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
१२	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१३	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	१
१४	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	४
१५	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			२६

टीप : प्रत्येक कार्यालयासाठी २६ पदांचा आकृतिबंधाप्रमाणे एकूण ४९४ पदे शासन निर्णय दि. १.३.२०१९ अन्वये सुधारित आकृतिबंध केला आहे.

११. विवरणपत्र-ड(१)

जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध

(३४ जिल्हे)

अ.क्र.	मृद व जलसंधारण विभागातील नवीन पदनाम/(कृषी विभागाकडील पदनाम)	वेतनश्रेणी	आकृतिबंध मंजूर पदे
१	२	३	४
१	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी //(जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
२	सहायक मृदसंधारण अधिकारी/ (कृषी/अधिकारी वर्ग-२ (क.)/मंडळ कृषी अधिकारी)	एस-१५-४१८००-१३२३००	३
३	लेखा अधिकारी वर्ग-२	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
४	सहायक लेखाधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	१
५	वरिष्ठ सहायक लेखा	एस-८-८११००-२५५००	१
६	कक्ष अधिकारी/(कृषी पर्यवेक्षक)	एस-१३-११२४००-३५४००	१
७	वरिष्ठ सहायक/(वरिष्ठ लिपीक)	एस-८-८११००-२५५००	३
८	कनिष्ठ सहायक/ (कनिष्ठ लिपीक)	एस-६-१९९००-६३२००	५
९	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१०	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	३
एकूण			२०

* ३४ जिल्ह्याकरिता ३४x२०=६८० पदे.

१२. विवरणपत्र-ड(२)
जिल्हा परिषद (ल.पा.) विभाग आकृतिबंध

अ.क्र.	जिल्हा परिषदेतील पदनाम/ (विभागातील समकक्ष पदनाम)	वेतन श्रेणी	आकृतिबंधानुसार मंजूर पदे
१	२	३	४
१	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी जिल्हा परिषद (ल.पा.)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
२	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी, जिल्हा परिषद (ल.पा.)	एस-२०-१७७५००-५६१००	१
३	शाखा अभियंता/सहायक अभियंता श्रेणी-२/ क. अभियंता/(जलसंधारण अधिकारी)	एस-१५-४१८००-१३२३०० एस-१४-३८६००-१२२८००	४
४	अधीक्षक	एस-१३-११२४००-३५४००	१
५	विभागीय लेखापाल	एस-१३-११२४००-३५४००	१
६	वरिष्ठ सहायक (लेखा)	एस-८-८११००-२५५००	१
७	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-८११००-२५५००	१
८	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	३
९	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१०	कनिष्ठ आरेखक	एस-८-८११००-२५५००	१
११	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
१२	परिचर (शिपाई)	एस-१-१५०००-४७६००	२
१३	परिचर (चौकीदार)	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			१९

टीप : ३५ विभागीय कार्यालयांकरिता एकूण ६६५ पदे

१३. विवरणपत्र-इ

उपविभागीय जलसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (१२७ उपविभागीय कार्यालये)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/ पूर्वीचे पदनाम	वेतन श्रेणी	आकृतिबंधानुसार मंजूर पदे
१	२	३	४
१	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/ ..	एस-२०-१७७५००-५६१००	१
२	जलसंधारण अधिकारी/(सहायक अभियंता, अभियंता श्रेणी-२/ शाखा अभियंता/कनिष्ठ अभियंता)	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००	६
३	मंडळ अधिकारी जलसंधारण/ (स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक)	एस-८-८११००-२५५००	१
४	वरिष्ठ लिपिक ..	एस-८-८११००-२५५००	१
५	कनिष्ठ लिपिक ..	एस-६-१९९००-६३२००	२
६	टंकलेखक ..	एस-६-१९९००-६३२००	१
७	अनुरेखक ..	एस-७-२१७००-६९१००	१
८	वाहन चालक ..	एस-६-१९९००-६३२००	१
९	परिचर (शिपाई) ..	एस-१-१५०००-४७६००	२
१०	परिचर (चौकीदार) ..	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			१७

टीप : १२७ विभागीय कार्यालयांकरिता एकूण मंजूर पदे २१५९.

१४. विवरणपत्र-इ(१)

जिल्हा परिषद (ल.पा.) उप विभाग आकृतिबंध (१७५ कार्यालये)

अ.क्र.	जिल्हा परिषदेतील पदनाम/ (विभागातील समकक्ष पदनाम)	वेतन श्रेणी	आकृतिबंधानुसार मंजूर पदे
१	२	३	४
१	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी	एस-२०-१७७५००-५६१००	१
२	शाखा अभियंता/सहायक अभियंता श्रेणी-२/ कनिष्ठ अभियंता (जलसंधारण अधिकारी) जिल्हा परिषद (ल.पा.)	एस-१५-४१८००-१३२३०० एस-१४-३८६००-१२२८००	५ ..
३	स्थापत्य अभियांत्रिकी सहायक	एस-८-८११००-२५५००	१
४	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-८११००-२५५००	१
५	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	२
६	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
७	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
८	परिचर (शिपाई)	एस-१-१५०००-४७६००	२
९	परिचर (चौकीदार)	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			१५

टीप : १७५ कार्यालयांकरिता एकूण २६२५ पदे

१५. विवरणपत्र-ई

तालुका मृदसंधारण अधिकारी यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (३५१ तालुके)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/ (कृषी विभागाकडील पदनाम)	वेतन श्रेणी	आकृतिबंधानुसार मंजूर पदे
१	२	३	४
१	तालुका मृदसंधारण अधिकारी/ ..	एस-१६-४४९००-१४२४००	१
२	अतिरिक्त मृदसंधारण अधिकारी/ (कृषी अधिकारी वर्ग-२ (क.)/मंडळ कृषी अधिकारी)	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
३	मंडळ मृदसंधारण अधिकारी/ (कृषी पर्यवेक्षक)	एस-१३-३५४००-११२४००	२
४	वरिष्ठ सहायक	एस-८-८११००-२५५००	१
५	कनिष्ठ सहायक	एस-६-१९९००-६३२००	२
६	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	१
७	परिचर	एस-१-१५०००-४७६००	१
एकूण			९

टीप : एकूण ३५१ तालुक्यांकरिता ३५१ x ९ = ३१५९ पदे आवश्यक.

१६. विवरणपत्र-उ

मंडळ अधिकारी (मृदसंधारण) यांच्या कार्यालयाचा आकृतिबंध (२००६ मंडळ कार्यालये)

अ.क्र.	नवीन पदनाम/ (सध्याचे पदनाम)	वेतन श्रेणी	आकृतिबंधानुसार मंजूर पदे
१	२	३	४
१	मंडळ मृदसंधारण अधिकारी/ (कृषी पर्यवेक्षक)	एस-१३-३५४००-११२४००	१
२	मृदसंधारण सहायक/ (कृषी सहायक)	एस-८-८११००-२५५००	१
३	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१
एकूण			३

टीप : २००६ मंडळ कार्यालयांकरिता प्रत्येकी ३ पदे याप्रमाणे एकूण ६०१८ पदे.

१७. विवरणपत्र-ऊ

जलसंधारण विभाग मंत्रालय (खुद्द) येथे इतर मंत्रालयीन विभागातून उपलब्ध करून द्यावयाची पदे

अ.क्र.	पदनाम	वेतन श्रेणी	पदांची संख्या
१	२	३	४
१	मुख्य अभियंता तथा पदसिद्ध सहसचिव	एस-२७-११८५००-२१४१००	१
२	अवर सचिव	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
३	जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
४	वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक	एस-२१-५७१००-१८०८००	१
५	कक्ष अधिकारी	एस-१७-४७६००-१५११००	५
६	सांख्यिकी सहायक	एस-८-८११००-२५५००	१
७	सहायक कक्ष अधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	१०
८	लघुटंकलेखक	एस-८-८११००-२५५००	३
९	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	१०
१०	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	२
एकूण			३५

टीप : उपरोक्त ३५ पदांपैकी मंत्रालय संवर्गातील पदे ही सामान्य प्रशासन विभागाकडून उपलब्ध करून देण्यात येतील. तर क्रमांक १ वरील मुख्य अभियंत्याचे पद जलसंपदा विभागाकडून वर्ग करून घेण्यात येईल. क्रमांक ३ वरील जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी हे पद कृषी विभागाकडून, क्रमांक ४ वरील वरिष्ठ भू-वैज्ञानिकाचे पद पाणीपुरवठा विभागाकडून तर क्रमांक ६ वरील सांख्यिकी सहायकाचे पद नियोजन विभागाकडून प्रतिनियुक्तीने घेण्यात येईल.

१८. विवरणपत्र-ए
फेररचनेनंतर बदलणारी पदनामे
१. लघुसिंचन (जलसंधारण)

अ.क्र.	जलसंधारण विभागातील सध्याचे पदनाम	फेररचनेनंतर प्रस्तावित पदनाम	वेतनपट्टा व ग्रेड वेतन
१.	मुख्य अभियंता	अपर आयुक्त, जलसंधारण	एस-२९-१३११००-२१६६००
२.	अधीक्षक अभियंता	प्रादेशिक जलसंधारण अधिकारी/प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण अधिकारी	एस-२५-७८८००-२०९२००
३.	कार्यकारी अभियंता	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/उप आयुक्त	एस-२३-६७७००-२०८७००
४.	उप अभियंता/उप विभागीय अभियंता/उप कार्यकारी अभियंता	उप विभागीय जलसंधारण अधिकारी/सहायक आयुक्त/सहायक दक्षता अधिकारी/सहायक गुणनियंत्रण अधिकारी/सहायक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी	एस-२०-१७७५००-५६१००
५.	शाखा अभियंता/सहायक अभियंता श्रेणी-२	जलसंधारण अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३०० एस-१४-३८६००-१२२८००

२. कृषी विभाग (मृदसंधारण)

अ.क्र.	कृषी (मृदसंधारण) विभागातील सध्याचे पदनाम	फेररचनेनंतर मृद व जलसंधारण विभागातील प्रस्तावित पदनाम	वेतनपट्टा व ग्रेड वेतन
१.	संचालक मृदसंधारण	अपर आयुक्त, मृदसंधारण	एस-२९-१३११००-२१६६००
२.	सहसंचालक मृदसंधारण	सह आयुक्त, मृदसंधारण	एस-२५-७८८००-२०९२००
३.	अधीक्षक कृषी अधिकारी	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी/उप आयुक्त/गुणनियंत्रण अधिकारी मृदसंधारण	एस-२३-६७७००-२०८७००
४.	महाराष्ट्र कृषी सेवा वर्ग-१	सहायक आयुक्त मृदसंधारण	एस-२०-१७७५००-५६१००
५.	महाराष्ट्र कृषी सेवा वर्ग-२/ तालुका कृषी अधिकारी	तालुका मृदसंधारण अधिकारी	एस-१६-४४९००-१४२४००
६.	महाराष्ट्र कृषी सेवा वर्ग-२ (क.)/ मंडळ कृषी अधिकारी कृषी पर्यवेक्षक	अतिरिक्त मृदसंधारण अधिकारी मंडळ मृदसंधारण अधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३०० एस-१३-३५४००-११२४००
७.	कृषी सहायक	मृदसंधारण सहायक	एस-८-८११००-२५५००
८.	अनुरेखक	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००

शा.नि.दि. १.३.२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशील

विवरणपत्र-अ

अपर आयुक्त जलसंधारण, मृद व जलसंधारण, प्रादेशिक क्षेत्र, पुणे/नागपूर या कार्यालयाकरिता मंजूर पदे

अ.क्र.	पदनाम	पदसंख्या	सुधारित वेतन मॅट्रीक्स मधील वेतनस्तर
१.	अपर आयुक्त जलसंधारण/मुख्य अभियंता	१	एस-२९-१३११००-२१६६००
२.	सहाय्यक मुख्य अभियंता/जिल्हा जलसंधारण अधिकारी	१	एस-२३-६७७००-२०८७००
३.	सहाय्यक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/ (उपविभागीय अभियंता)	२	एस-२०-५६१००-१७७५००
४.	जलसंधारण अधिकारी/(सहाय्यक अभियंता श्रेणी-२ शाखा अभियंता/कनिष्ठ अभियंता)	२	एस-१४-३८६००-१२२८०० एस-१५-४१८००-१३२३००
५.	अधीक्षक	१	एस-१४-३८६००-१२२८००
६.	कार्यालयीन अधीक्षक/(प्रथम लिपीक)	१	एस-१३-३५४००-११२४००
७.	वरिष्ठ लिपीक	१	एस-८-२५५००-८११००
८.	कनिष्ठ लिपीक	३	एस-६-१९९००-६३२००
९.	उच्चश्रेणी लघुलेखक	१	एस-१५-४१८००-१३२३००
(अ) एकूण नियमित पदे		१३	
काल्पनिक पदे			
१०.	वाहन चालक	१	बाह्ययंत्रणेद्वारे
११.	शिपाई	३	
(ब) एकूण काल्पनिक पदे		४	
(क) एकूणात एकूण		१७	

शा.नि.दि. १.३.२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशील

विवरणपत्र-ब

प्रादेशीक महसूली विभाग स्तरावरील ठाणे, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, नागपूर या ६ पुनर्जिवित करण्यात आलेल्या जिल्हा जलसंधारण अधिकारी या कार्यालयाकरिता मंजूर पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्स मधील वेतनस्तर	पदसंख्या प्रति कार्यालय	एकूण ६ कार्यालयासाठी पदसंख्या
१.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/ (कार्यकारी अभियंता)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१	६
२.	सहाय्यक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/ (उप कार्यकारी अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१	६
३.	जलसंधारण अधिकारी/(सहाय्यक अभियंता श्रेणी-२/शाखा अभियंता/कनिष्ठ अभियंता)	एस-१४-३८६००-१२२८००	४	२४
४.	लेखाधिकारी वर्ग-२	एस-१६-४४९००-१४२४००	१	६
५.	कार्यालयीन अधीक्षक/(प्रथम लिपीक)	एस-१३-३५४००-११२४००	१	६
६.	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	१	६
७.	कनिष्ठ लिपिक	एस-६-१९९००-६३२००	३	१८
(अ) एकूण नियमित पदे			१२	७२
काल्पनिक पदे				
८.	वाहन चालक	} बाह्ययंत्रणेद्वारे	१	६
९.	शिपाई		३	१८
(ब) एकूण काल्पनिक पदे			४	२४
(क) एकूणात एकूण			१६	९६

शा.नि.दि. १.३.२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशील

विवरणपत्र-क

जिल्हा जलसंधारण अधिकारी, गडचिरोली या कार्यालयाकरिता मंजूर पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्स मधील वेतनस्तर	पदसंख्या प्रति कार्यालय
१.	जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/ (कार्यकारी अभियंता)	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
२.	सहाय्यक जिल्हा जलसंधारण अधिकारी/ (उप कार्यकारी अभियंता)	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
३.	जलसंधारण अधिकारी/(सहाय्यक अभियंता श्रेणी-२/शाखा अभियंता/कनिष्ठ अभियंता)	एस-१४-३८६००-१२२८००	४
४.	लेखाधिकारी वर्ग-२	एस-१६-४४९००-१४२४००	१
५.	कार्यालयीन अधीक्षक/(प्रथम लिपीक)	एस-१३-३५४००-११२४००	१
६.	वरिष्ठ लिपिक	एस-८-२५५००-८११००	१
७.	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	३
(अ) एकूण नियमित पदे			१२
काल्पनिक पदे			
८.	वाहन चालक	} बाह्ययंत्रणेद्वारे	१
९.	शिपाई		३
(ब) एकूण काल्पनिक पदे			४
(क) एकूणात एकूण			१६

शा.नि.दि. १.३.२०१९ अन्वये पुनर्स्थापित केलेल्या पदांचा तपशील

विवरणपत्र-ड

मृद व जलसंधारण विभाग (मंत्रालय खुद्द) येथे निर्माण करण्यात आलेली पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्स मधील वेतनस्तर	पदसंख्या
१.	अधीक्षक अभियंता तथा पदसिद्ध उपसचिव	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
२.	कार्यकारी अभियंता तथा पदसिद्ध अवर सचिव	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
३.	उपविभागीय अभियंता तथा पदसिद्ध कार्यासन अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	१
एकूण-			३

विवरणपत्र-ए

कृषी विभागाकडून जलसंधारण विभागाकडे कायमस्वरुपी वर्ग करून आणावयाच्या १९४२ पदांचा संवर्गनिहाय तपशील

अ. क्र.	कृषी विभागाकडील सध्याचे पदनाम	वेतनश्रेणी	जलसंधारण आयुक्तालयाकरिता	प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण कार्यालयाकरिता	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी कार्यालयाकरिता	तालुका मृदसंधारण अधिकारी कार्यालयाकरिता	मृदसंधारण मंडळ कार्यालयाकरिता	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
१.	संचालक (मृदसंधारण)	एस-२९-१३११००-२१६६००	१	..	..	..	..	१
२.	कृषी सह संचालक	एस-२५-७८८००-२०९२००	१	..	..	..	..	१
३.	अधीक्षक कृषी अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	..	३	३४	..	..	३७
४.	कृषी अधिकारी वर्ग-१ (वि.वे.)	एस-२३-६७७००-२०८७००	४	..	..	..	..	४
५.	कृषी अधिकारी (म.कृ.से.) वर्ग-१	एस-२०-५६१००-१७७५००	२	..	..	..	..	२
६.	कृषी अधिकारी (म.कृ.से.) वर्ग-२	एस-१६-४४९००-१४२४००	४	..	..	३५१	..	३५५
७.	कृषी अधिकारी वर्ग-२ (क.)	एस-१५-४१८००-१३२३००	१०	१२	१०२	३५१	..	४७५
८.	लोखाधिकारी वर्ग-२	एस-१५-४१८००-१३२३००	..	३	३४	..	..	३७
९.	कृषी पर्यवेक्षक/मंडळ अधिकारी	एस-१३-३५४००-११२४००	४	..	३४	७०२	२००६	२७४६
१०.	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	१	..	..	..	..	१
११.	सहायक लोखाधिकारी	एस-१४-३८६००-१२२८००	..	..	३४	..	..	३४
१२.	सहायक अधीक्षक	एस-१३-३५४००-११२४००	६	..	..	..	..	६
१३.	कृषी सहायक	एस-८-२५५००-८११००	२	..	३४	..	२००६	२०४२
१४.	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	९	..	१०२	३५१	..	४६२
१५.	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-१९९००-६३२००	९	..	१७०	७०२	..	८८१
१६.	टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	९	..	..	..	..	९
१७.	स्वीय सहायक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	१
१८.	उच्च श्रेणी लघुलेखक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	१

२०. विवरणपत्र-ऐ

कृषी विभागाकडून जलसंधारण विभागाकडे कायमस्वरुपी वर्ग करून आणावयाच्या १९४२ पदांचा संवर्गनिहाय तपशील

अ. क्र.	कृषी विभागाकडील सध्याचे पदनाम	वेतनश्रेणी	जलसंधारण आयुक्तालयाकरिता	प्रादेशिक दक्षता व गुणनियंत्रण कार्यालयाकरिता	जिल्हा मृदसंधारण अधिकारी कार्यालयाकरिता	तालुका मृदसंधारण कार्यालयाकरिता	मृदसंधारण मंडळ कार्यालयाकरिता	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
१९.	निम्नश्रेणी लघुलेखक	एस-१४-३८६००-१२२८००	२	..	..	..	..	२
२०.	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	..	..	..	..	..	..
२१.	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	१०	..	..	..	१९७८	१९८८
२२.	वाहन चालक	एस-६-१९९००-६३२००	४	..	३४	३५१	..	३८९
२३.	नाईक	एस-३-१६६००-५२४००	२	..	..	..	..	२
२४.	रखवालदार	एस-१-१५०००-४७६००	..	..	..	..	..	..
२५.	शिपाई/परिचर	एस-१-१५०००-४७६००	१०	३	१०२	३५१	..	४६६
एकूण			९२	२१	६८०	३१५९	५९९०	९९४२

२१. विवरणपत्र-ओ

जलसंपदा विभागाकडून या विभागाकडील सध्याच्या कार्यरत पदांव्यतिरिक्त जलसंधारण विभागाकडे कायमस्वरुपी वर्ग करून आणावयाच्या ३६७ पदांचा संवर्गनिहाय तपशील

अ. क्र.	जलसंपदा विभागाकडील सध्याचे पदनाम	वेतनश्रेणी	मंत्रालय (खुद्द) करिता	जलसंधारण आयुक्तालयाकरिता	प्रादेशिक दक्षता व गुणनिर्घण अधिकारी कार्यालय	जिल्हा परिषद (ल.पा.) विभागीय कार्यालयाकरिता	जिल्हा परिषद उप विभागीय कार्यालयाकरिता	मृदसंधारण मंडळ कार्यालयाकरिता	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
१.	मुख्य अभियंता	एस-२७-११८५००-२१४१००	१	..	..	..	..	..	१
२.	अधीक्षक अभियंता	एस-२५-७८८००-२०९२००	..	..	३	..	..	..	३
३.	कार्यकारी अभियंता	एस-२३-६७७००-२०८७००	२	..	..	४	..	..	६
४.	उप अभियंता	एस-२०-५६१००-१७७५००	२	..	..	४	१७	..	२३
५.	शाखा अभियंता	एस-१५-४१८००-१३३३००	..	..	..	१६	८५	..	१०१
६.	अधीक्षक	एस-१४-३८६००-१२२८००	..	..	..	४	..	..	४
७.	विभागीय लेखापाल	एस-१३-३५४००-११२४००	..	..	..	४	..	..	४
८.	वरिष्ठ सहायक लेखा	एस-८-२५५००-८११००	..	..	..	४	..	..	४
९.	स्थापत्य अभियंत्रिकी सहायक	एस-८-२५५००-८११००	..	..	..	..	१७	..	१७
१०.	तांत्रिक सहायक	एस-८-२५५००-८११००	..	..	..	..	..	..	..
११.	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	..	..	..	४	१७	..	२१
१२.	कनिष्ठ लिपीक	एस-६-११९००-६३३२००	..	..	..	१२	३४	..	४६
१३.	टंकलेखक	एस-६-११९००-६३३२००	..	..	..	..	..	..	..
१४.	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	..	..	..	..	१७	२८	४५
१५.	आरेखक	एस-१०-२९२००-९२३००	..	..	..	४	..	..	४
१६.	कनिष्ठ आरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	..	..	..	४	..	..	४
१७.	वाहनचालक	एस-६-११९००-६३३२००	..	..	..	४	१७	..	२१
१८.	चौकीदार	एस-१-१५०००-४७६००	..	..	..	४	१७	..	२१
१९.	शिपाई	एस-१-१५०००-४७६००	..	..	..	८	३४	..	४२
एकूण			५	..	३	७६	२५५	२८	३६७

२२. तक्ता क्रमांक ४

जल व भूमी व्यवस्थापन (वाल्मी)

शासन निर्णय क्र. आस्थाप २०१६/प्र.क्र. ८८ (भाग-९)/जल-२ दिनांक ३१ मे, २०१७ अन्वये औरंगाबाद येथे आयुक्तालय, मृद व जलसंधारण, औरंगाबाद नव्याने स्थापन केले आहे. जल व भूमी व्यवस्थापन संस्था, वाल्मी, औरंगाबादची संरचना आहे तशी ठेवून ते नव्याने स्थापन केलेल्या आयुक्तालयांतर्गत वर्ग करण्यात येवून सामावून घेण्यात येत आहे. दि. १७.०३.२००६ च्या मंजूर आकृतिबंधानुसार वाल्मीच्या संरचनेत एकूण १७५ पदांचा समावेश आहे. या पदांचा तपशील खाली दर्शविल्याप्रमाणे आहे :-

अ.क्र.	पदाचे नाव	वेतश्रेणी	पद संख्या
१.	महासंचालक	एस-३०-१४४२००-२१८२००	१
२.	अ. अ. व सहसंचालक	एस-२५-७८८००-२०९२००	१
३.	प्राध्यापक	एस-३०-१४४२००-२१८२००	८
४.	सहयोगी प्राध्यापक	एस-१३A-१३१४००-२१७१००	१०
५.	सहाय्यक प्राध्यापक/सहाय्यक संशोधन अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	२९
६.	प्रशासकीय अधिकारी	एस-२३-६७७००-२०८७००	१
७.	लेखाधिकारी	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
८.	उपविभागीय अभियंता/सहा. प्रशासकीय अधिकारी	एस-२०-५६१००-१७७५००	२
९.	सहाय्यक अभियंता श्रेणी-२	एस-१५-४१८००-१३२३००	१३
१०.	अधीक्षक	एस-१५-४१८००-१३२३००	१
११.	वरिष्ठ वैज्ञानिक सहाय्यक	एस-१४-३८६००-१२२८००	८
१२.	उच्च श्रेणी लघुलेखक	एस-१५-४१८००-१३२३००	२
१३.	निम्न श्रेणी लघुलेखक	एस-१४-३८६००-१२२८००	५
१४.	कनिष्ठ वैज्ञानिक सहाय्यक	एस-१३-३५४००-११२४००	३
१५.	तांत्रिक सहाय्यक	एस-७-२१७००-६९१००	३
१६.	प्रयोगशाळा/क्षेत्र सहाय्यक	एस-७-२१७००-६९१००	५
१७.	ग्रंथपाल	एस-१०-२९२००-९२३००	१
१८.	वरिष्ठ लिपीक	एस-८-२५५००-८११००	६
१९.	सहाय्यक आरेखक	एस-८-२५५००-८११००	१
२०.	सहाय्यक ग्रंथपाल	एस-७-२१७००-६९१००	२
२१.	अनुरेखक	एस-७-२१७००-६९१००	२
२२.	कनिष्ठ लिपीक/टंकलेखक	एस-६-१९९००-६३२००	१४
२३.	वाहनचालक	एस-६-१९९००-६३२००	६
२४.	दूरध्वनी चालक	एस-७-२१७००-६९१००	३
२५.	सुतार	एस-६-१९९००-६३२००	१
२६.	विजतंत्री	एस-६-१९९००-६३२००	२
२७.	नळ कारागीर	एस-६-१९९००-६३२००	१

अ.क्र.	पदाचे नाव	वेतश्रेणी	पद संख्या
२८.	माळी	एस-५-१८०००-५६९००	२
२९.	गवंडी	एस-६-१९९००-६३२००	१
३०.	स्वच्छक (स्वीपर)	एस-१-१५०००-४७६००	६
३१.	स्वयंपाकी	एस-३-१६६००-६३२००	१
३२.	नाईक/शिपाई/परिचर	एस-१-१५०००-४७६००	१९
३३.	तांत्रिक (सहाय्यक दर्जाचे)	एस-७-२१७००-६९१००	६
३४.	सुरक्षा शिपाई	एस-५-१८०००-५६९००	८
एकूण			१७५

ए ३८८-५०० पु. अ४*-३.२०२२

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर